

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Філологічний факультет
Кафедра сучасної української мови

**ТВОРЧИСТЬ ІВАНА КОТЛЯРЕВСЬКОГО
В КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОМУ, ДИДАКТИЧНОМУ
ТА ЛІНГВІСТИЧНОМУ ВИМІРАХ**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

здобувач другого рівня вищої освіти

ОП Середня освіта (українська мова і
література)

спец. 014.01 «Середня освіта (українська
мова та література)»

Брябін Віталіна Віталіївна

Керівник: доктор філологічних наук,
проф. Ткач Л. О.

Рецензенти: к. ф. н., доцент кафедри сучасної
української мови Іванна СТРУК;

к. ф. н., доцент кафедри методики викладан-
ня суспільно-гуманітарних дисциплін КЗ
«Іститут післядипломної педагогічної освіти
Чернівецької області»

Оксана ФЕДНОВИЧ-ШВЕД

До захисту допущено:

протокол засідання кафедри № 7

від «25» листопада 2024 р.

Завідувач кафедри _____ проф. Світлана ШАБАТ-САВКА

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ

Брябін В. В. Творчість Івана Котляревського в культурно-історичному, дидактичному та лінгвістичному вимірах, 2024.

Кваліфікаційна робота присвячена творчості видатного українського письменника Івана Котляревського, чия літературна та театральна спадщина вже понад 200 років становить високе надбання української культури і викликає незгасний інтерес. Творчість І. Котляревського стала етапною в розвитку української літературної мови: видання бурлескно-травестійної поеми «Енеїда» започаткувало новий період в розвитку української літератури та літературної мови, а драматургія І. Котляревського започаткувала історію українського театру.

Актуальність та наукова новизна дослідження полягають у його комплексному характері, орієнтованому на узагальнення фактів та подій історії української культури, пов'язаних з постаттю І. Котляревського, та розробці методики їх упровадження в сучасний навчальний процес.

У роботі виконано аналіз впливу поеми «Енеїда» на культурний розвиток України, на збереження національної ідентичності навіть в умовах утисків та русифікаційної імперської політики. У центрі уваги першого розділу перебуває культурне середовище Полтави, розкрито ключові моменти біографії письменника: його дитинство, юність, служба в армії та внесок у розвиток освіти й театру; згадано пам'ятки Полтави, пов'язані з ім'ям Івана Котляревського.

Зміст другого розділу становлять: аналітичний розгляд передмов до різних видань творів Котляревського, зокрема до «Енеїди», як важливих документів, що давали ключ для розуміння творчості письменника; окреслено роль перекладів цього поеми «Енеїди» польською, німецькою, англійською мовами для залучення якомога ширших культурних кіл світу до української літературної спадщини; розглянуто історію ілюстрацій до поеми «Енеїда» та її різночасових видань на розвиток книжкової графіки; систематизовано цікаві факти з історії видань «Енеїди» та знакових театральних постановок.

У третьому розділі розглянуто методичні засади викладання творчості Івана Котляревського в ЗЗСО. Розроблено завдання для учнів з урахуванням змісту кожного розділу.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаної літератури; списку використаних джерел, додатків.

Ключові слова: *Іван Котляревський, поема «Енеїда», культурне середовище Полтави першої половини XIX ст., ілюстрації до поеми «Енеїда», переклади поеми «Енеїда», стилістика творів І. Котляревського, українська мова, освітній процес, культурна спадщина.*

ABSTRACT

Briabin V. V. The works of Ivan Kotliarevskyi in cultural, historical, didactic, and linguistic dimensions, 2024.

The qualification work is devoted to the work of the outstanding Ukrainian writer Ivan Kotliarevskyi, whose literary and theatrical heritage has been a high asset of Ukrainian culture for more than 200 years and arouses undying interest. Kotliarevsky's work became a milestone in the development of the Ukrainian literary language: the publication of the burlesque and herbal poem "Aeneid" marked a new period in the development of Ukrainian literature and literary language, and Kotliarevsky's drama marked the beginning of the history of Ukrainian theater.

The relevance and scientific novelty of the study lie in its comprehensive nature, focused on generalizing the facts and events of the history of Ukrainian culture related to the figure of Kotliarevsky and developing a methodology for their implementation in the modern educational process.

The work analyzes the impact of the poem "Aeneid" on the cultural development of Ukraine and the preservation of national identity even in the face of oppression and Russification imperial policy. The first section focuses on the cultural environment of Poltava and reveals the key points of the writer's biography: his childhood, youth, military service, and contribution to the development of education and theater; the monuments of Poltava associated with the name of Ivan Kotliarevsky are mentioned.

The content of the second section includes analytical consideration of the prefaces to various editions of Kotliarevsky's works, in particular to the "Aeneid", as important documents that gave the key to understanding the writer's work; outlined the role of translations of this poem "Aeneid" into Polish, German, English to attract the widest possible cultural circles of the world to the Ukrainian literary heritage the history of illustrations to the poem "Aeneid" and its different editions on the development of book graphics is considered; interesting facts from the history of editions of "Aeneid" and iconic theatrical productions are systematized.

The third section deals with the methodological principles of teaching Ivan Kotliarevsky's works in general secondary schools. The tasks for students are developed considering each section's content.

The qualification work consists of an introduction, three chapters, conclusions to the chapters, conclusions, a list of references, a list of sources, and appendices.

Keywords: *Ivan Kotliarevskyi, the poem "Aeneid", cultural environment of Poltava in the first half of the nineteenth century, illustrations to the poem "Aeneid", translations of the poem* Keywords: *Ivan Kotliarevskyi, the poem "Aeneid", cultural environment of Poltava in the first half of the nineteenth century, illustrations to the poem "Aeneid", translations of the poem "Aeneid", stylistics of I. Kotliarevskyi's works, Ukrainian language, educational process, and cultural heritage.*

ДЕКЛАРАТИВНЕ СТВЕРДЖЕННЯ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ
ПРО ДОТРИМАННЯ ДОБРОЧЕСНОСТІ У КВАЛІФІКАЦІЙНІЙ РОБОТІ

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Віталіна БРЯБІН

ЗМІСТ

Анотація українською мовою	2
Анотація англійською мовою	4
Декларативне ствердження здобувача освіти про дотримання добросовісності у кваліфікаційній роботі	6
Вступ	9
Розділ 1. ІВАН КОТЛЯРЕВСЬКИЙ ТА ПОЛТАВА:	
ВЗАЄМОДІЯ ОСОБИСТОСТІ І МІСТА У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ	13
1. 1. Біографічні аспекти: історико-культурний контекст	
Полтави та формування особистості письменника	13
1. 2. Сьогоднішні пам'ятки про І. Котляревського в Полтаві	21
1. 3. Завдання для учнів за матеріалами першого розділу	23
Висновки до першого розділу	26
Розділ 2. ТВОРЧІСТЬ І. КОТЛЯРЕВСЬКОГО ЯК НАДБАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЗМІСТОВИЙ КОМПОНЕНТ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ	28
2. 1. Аналіз передмов до «Енеїди» Котляревського в контексті часу	28
2. 2. Роль перекладів у популяризації «Енеїди» Котляревського	39
2. 3. Візуальна спадщина «Енеїди»: від класики до сучасних інтерпретацій	45
2. 4. Екранізована «Енеїда»: як оживає український епос у фільмі	48
2. 5. Сторінки історії: цікаві факти про «Енеїду» та її авторів	48
2. 6. Гумор, бурлеск і трагедія: «Енеїда» в театральному мистецтві	49
2. 7. Знакові та популярні видання творів І. Котляревського	61
2. 8. Завдання для учнів за матеріалами другого розділу	65
Висновки до другого розділу	74
Розділ 3. ВИКЛАДАННЯ ТВОРЧОСТІ І. КОТЛЯРЕВСЬКОГО В ЗЗСО	77
3. 1. Загальнометодичні засади	77
3. 2. Завдання до уроку з аналізу «Енеїди» Івана Котляревського із застосуванням прийомів зіставлення	81
3. 3. Наочність на уроках літератури	83

3. 4. Інтерактивні підходи до вивчення «Енеїди» І. Котляревського:	
наочність як ключ до розуміння твору	85
Висновки до третього розділу	87
Висновки	89
Список використаних джерел та літератури	92
 <i>Додатки</i>	 <i>100</i>
<i>Додаток 1. Життєпис Івана Котляревського та вшанування пам'яті</i>	
про письменника – у фактах та фотографіях	101
<i>Додаток 2. Видання творів І. П. Котляревського</i>	<i>107</i>
<i>Додаток 3. Дослідження життя і творчості Івана Котляревського</i>	<i>112</i>
<i>Додаток 4. Ілюстратори поеми «Енеїда»</i>	<i>116</i>
<i>Додаток 5. «Енеїда» у театральних виставах</i>	<i>122</i>

ВСТУП

Іван Котляревський – знакова постать в історії української мови, геніальний автор, фундатор нової української літературної мови та нової української літератури. Він – лінгвокреативна елітарна мовна особистість. Загадка його непересічності полягає в тому, що різні покоління науковців знаходили і ще й досі знаходять у його творчій спадщині не вивчені грані, в яких закладено основи сучасної мовної біографії України. Вони постійно виблискують у новочасному світлі, а інтерес до постаті митця та його творів не згасає і сьогодні. Його творчість має для нас важливе значення – особливо в час, коли українці стали на захист своєї країни віж російської агресії.

Невипадково в часи «національного відродження» XIX століття Тарас Шевченко писав про Івана Котляревського:

*Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люди,
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть!*

Ключовою подією як в літературі, так і в історії нашого народу стала поява епічної бурлескно-травестійної поеми «Енеїда». Вона не тільки відкрила нові стилістичні шляхи для української літературної мови, але й дала українському народові силу для відродження та подальшого розвитку. Під пародійно-бурлескною маскою «Енеїди» автор сховав лінгвістичні та культурні скарби – національну концептосферу, представлену когнітивними та духовними структурами як ідентифікаторами невичерпності функціональних можливостей живих народних мов, можливості «збереження» її на «вічні часи» в нашому етнічному існуванні та український дискурсивний простір. Саме в цьому криється причина постійного інтересу як українських, так і зарубіжних дослідників до вивчення життя і творчості «батька нової української літератури», а також до належного осмислення феномену «Енеїди».

Обрана тема не залишилася поза увагою дослідників. Найбільш повним

зібранням документів для вивчення життєпису автора «Енеїди» є збірка «Іван Котляревський у документах, спогадах, дослідженнях». Її свого часу впорядкував та підготував до друку перший директор Полтавського літературно-меморіального музею І. П. Котляревського А. Залашко [23].

Видання побачило світ в 1969-му році і включає архівні матеріали, що стосуються біографії митця, спогади його сучасників, літературознавчі праці вітчизняних та зарубіжних дослідників.

Актуальність теми кваліфікаційної роботи. Дослідження творчості Івана Котляревського має велике значення для розуміння витоків української літературної традиції та ідентичності. І. Котляревський є фундатором нової української літературної мови, а його поема «Енеїда» стала не лише літературним шедевром, а й основою національної самосвідомості. Особливо актуальним є вивчення його спадщини в сучасних умовах, коли питання збереження культурної ідентичності стають критично важливими в контексті глобальних та внутрішніх викликів, пов'язаних з агресією РФ проти України. У цьому контексті творчість Котляревського не лише набуває нових сенсів, але й слугує символом боротьби за національну самобутність.

Стан розробки проблеми. Творчість Івана Котляревського привертала увагу численних дослідників – як українських, так і зарубіжних. Основні дослідження зосереджені на аналізі «Енеїди» як першого твору, написаного живою українською мовою, що відображає національний колорит та гумор. Окремо слід відзначити внесок таких науковців, як О. Білецький [1], П. Волинський [22], Є. Нахлік [43; 44], Ю. Шевельов [64], які детально розглядали культурно-історичний контекст творів Котляревського та особливості мовної стилістики. Дослідження також охоплюють біографічні аспекти, пов'язані з його впливом на розвиток літератури, театру та соціальної сфери Полтави.

Мета дослідження: подати комплексний огляд творчої спадщини Івана Котляревського в культурно-історичних, дидактичних та лінгвістичних аспектах, розкривши вплив його творів на розвиток української мови,

літератури та на утвердження національної ідентичності, а також запропонувати систему вправ для вивчення творчості І. Котляревського в ЗЗСО.

Завдання дослідження: 1) дослідити життєвий і творчий шлях Івана Котляревського в контексті його впливу на українську культуру та сучасні практики сприйняття творчості письменника; 2) проаналізувати зміст і стиль творів Котляревського, зокрема поеми «Енеїда»; 3) визначити культурні та лінгвістичні особливості творів як відображення української ментальності; 4) подати огляд знакових видань й перевидань творів І. Котляревського; 5) показати вплив «Енеїди» на розвиток та досягнення української книжкової графіки та ілюстрацій; 6) систематизувати факти, що засвідчують новаторський підхід сучасних митців до театральних, кіно- та відеOVERSІЙ «Енеїди»; 7) підготувати систему вправ і завдань, що відповідали б сучасним інноваційним методикам викладання української мови і літератури у ЗЗСО.

Об'єкт дослідження: творчість Івана Котляревського як явище української літератури кінця XVIII – початку XIX ст. та увесь культурний контекст, в якому перебуває сприйняття та вивчення творів письменника у практиці викладання в ЗЗСО, історія та хронологія видань і перевидань «Енеїди», відтворення в театральному та кіномистецтві,

Предмет дослідження: культурна значущість поеми «Енеїда» І. Котляревського в історичному, мистецькому, дидактичному та мовному вимірах.

Методи дослідження. У процесі аналізу використовуються такі методи: **історико-біографічний метод**, що дає змогу вивчити життєвий шлях Котляревського та його вплив на суспільно-культурне життя; **літературознавчий аналіз**, який охоплює вивчення змісту, стилю та особливостей творів; **культурологічний підхід**, що допомагає розглянути твори в контексті національної ідентичності та культурних символів; **порівняльний метод**, застосований для аналізу впливу Котляревського на розвиток української літератури.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів основної частини з висновками до кожного з них (*Розділ 1. Іван Котляревський та Полтава: взаємодія особистості і міста у формуванні національної культури; Розділ 2. Творчість І. Котляревського як надбання української культури та змістовий компонент сучасної освіти; Розділ 3. Викладання творчості Івана Котляревського в ЗЗСО*); висновків до роботи в цілому, списку використаних джерел та літератури (72 позиції); додатків (*Додаток 1. Життєпис Івана Котляревського та вшанування пам'яті про письменника – у фактах та фотографіях; Додаток 2. Видання творів І. П. Котляревського; Додаток 3. Дослідження життя і творчості Івана Котляревського; Додаток 4. Ілюстратори поеми «Енеїда»; Додаток 5. «Енеїда» у театральних виставах*). Робота містить всі необхідні супровідні складники (анотації; декларативне ствердження здобувача освіти про дотримання доброчесності у кваліфікаційній роботі).

РОЗДІЛ 1

ІВАН КОТЛЯРЕВСЬКИЙ ТА ПОЛТАВА: ВЗАЄМОДІЯ ОСОБИСТОСТІ І МІСТА У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

1. 1. Біографічні аспекти: історико-культурний контекст Полтави та формування особистості письменника

1. 1. 1. Дитинство та молодість Івана Котляревського в Полтаві. Іван Котляревський та Полтава це – два невід’ємні елементи української культурної спадщини, адже саме в цьому місті народився, проживав і творив один з найвидатніших представників української літератури, засновник нової української письменницької традиції. Полтава не лише стала його батьківщиною, а й місцем, де він активно впливав на розвиток місцевої громади, сприяючи культурному та соціальному процвітанню міста. Від численних пам’яток, що нагадують про його діяльність, до важливих культурних ініціатив, Котляревський залишив помітний слід у кожному кроці полтавського життя, а його творчість стала невід’ємною частиною духовної історії цього регіону.

Цікавою для нас є думка українського поета Юрія Андруховича, який під час візиту до Полтави зауважив, що «Полтава несе в собі особливу цінність, як місто, в якому почалася література, яка пишеться тією мовою, яку ми сьогодні всі розуміємо, знаємо і щодо якої ми усі погодилися. Це місто Котляревського, де один із варіантів української мови створив норматив для загальноукраїнської мови».

Засновник нової української літератури Іван Петрович Котляревський народився 29 серпня 1769 р. в Полтаві. З народження на його долю випадають нелегкі випробування. Адже виростав він в період посилення феодально-кріпосницького гніту над знедоленим, безправним людом. Сім’я майбутнього письменника жила бідно. Інколи задовольнялися одним шматком хліба, ба навіть ходили босими. Іван ріс серед простого люду. Навіть попри труднощі його життя наповнене сільським колоритом, адже люди зберігали та

продовжували народні традиції, які в подальшому житті дуже вплинули на майбутнє юнака.

Джерелом формування юнацької естетики й розуміння передісторії, безумовно, стають роки, проведені з дітьми-однолітками. Саме з ними, шукаючи пригод на свою голову, Котляревський довідувався та вивчав народні обряди, традиції, елементи фольклору та народної пісні. Це були найпотужніші елементи формування світогляду письменника.

Про початкову освіту Котляревського точних відомостей немає. Але за свідченнями письменників, які писали про його життя, можна довідатися, що першою школою хлопця було навчання грамоти в дяка. Як писав відомий письменник Г. Данилевський, у той період «навчання відбувалося у хаті дяка, де, склавши столи, утворювали певний клас: «буквар, часослов і псалтир» [62, с. 12]. Котляревський пройшов «весь тернистий шлях дяківської мудрості, з її зубрінням і обов'язковими «субітками», про що поет писав у своїх творах і завжди згадував у колі знайомих» [62, с. 13].

У 1780 році перед Котляревським відкриваються двері знань до Полтавської семінарії. Тут можна було досягти різнобічного розвитку. По завершенню навчання можна було робити кар'єру як на державній службі, так і духовну. Стосовно навчання Петро Кралюк зауважує, що «Котляревський не був у захваті від навчання в семінарії. Вважав, що тут вчили «казначому і вчили як-небудь» [33, с. 57]. Проте саме тут він досягнув гарних результатів при вивченні давніх та сучасних мов, як-от: латинська, грецька, французька та німецька. Серед випускників Полтавської семінарії були Василь Гоголь, Микола Гнідич та Степан Стеблін-Камінський, які в майбутньому стали відомими людьми. Так само й Іван Петрович проявляє свої творчі вміння саме під час навчання в семінарії. За вимогами курсу навчання, семінаристи мали за обов'язкове заняття віршування. Котляревський проявляв чудові здібності до цієї діяльності. Він майстерно підбирав до будь-якого слова вдалі, дотепні чи навіть непередбачувані рими, за що і отримав прізвисько „римача”. Про навчання в цьому закладі перший біограф поета

Степан Стеблін-Камінський писав: «Ще юнаком Котляревський мав особливу прихильність до віршів і вмів до всякого слова мистецьки добирати дотепні рими, за що товариші називали його римачем. Назва, дана, можливо в насмішку, прислужилась опісля до великої слави нашого поета. Вивчаючи латинську мову і добре знаючи французьку мову, якою володів вільно, хоч і з помітним малоросійським акцентом, Котляревський на той час був добре освіченою людиною. Особливо полюбив він Вергілія. Хто знає, чи не в ці ранні літа зародилась у Котляревського перша думка про переклад «Енеїди» на малоросійське наріччя; але сміливо сказати можна, що особлива його прихильність до римського поета поклала міцну основу цій думці, так прекрасно згодом здійснений» [23, с. 86]. Можна гадати, що вже тоді семінарист вправлявся в переробці окремих уривків античної поеми, оскільки у тодішній практиці „перелицьовування” було звичними завданнями.

Повне навчання в семінарії тривало десять років. Через життєві обставини Іван не завершує навчання, а йде працювати. Причиною цьому стає смерть батька, яка сталася у 1789 році. Двадцятирічний юнак змушений взяти на себе відповідальність за свою родину, яка вже складається лише з нього та його матері. Він знайшов місце праці в Новоросійській губернській канцелярії в Полтаві, пройшовши різні етапи кар’єрного росту: від підканцеляриста до губернського реєстратора. За словами Петра Кралюка, ця чиновницька кар’єра тривала недовго – з липня 1789 по осінь 1793 р.

Працював Котляревський учителем у поміщицьких родинах у Золотоніському повіті на Полтавщині. За свідченнями Стеблін-Камінського, «Котляревський деякий час займався у приватних поміщицьких домах вихованням дітей; жив переважно в Золотоніському повіті, в самому центрі Малоросії. Тут і в цю пору свого життя бував він на зібраннях і забавах простого люду і сам, переодягнений, брав участь у них, уважно слухав і записував пісні і слова, вивчав мову, спостерігав звичаї, повір’я, обряди, перекази українців, ніби готуючи себе до майбутньої праці» [23, с. 87].

Вже в юнацькі роки Котляревський почав писати вірші, сповнені

гумору та сарказму, які відображали його ставлення до суспільства та до подій, що відбувалися навколо нього. Саме тоді він сформував свій унікальний стиль, що поєднував класичні літературні прийоми з українським народним колоритом. Саме у період вчителювання, приблизно в 1795 році, Котляревський почав писати знамениту «Енеїду». Він зізнався, у листі від 27 грудня 1821 року, Миколі Гнідичу, що вже 26 років працює над цим твором[33, с. 72].

Дитинство та юність Івана Котляревського були ключовими етапами, які заклали основу його майбутньої творчості. Вихований на українських традиціях, освічений у семінарії, він став одним із перших, хто побачив у народній культурі потужний інструмент для національного відродження. Завдяки своєму вихованню, освіті та першому життєвому досвіду Котляревський зміг створити твори, що заклали основу української літератури нової доби.

1. 1. 2. Військова сторінка у житті Котляревського: від служби до творчості. Виступають різні версії та причини, чому Котляревський залишає мирне та спокійне життя приватного вчителя та змінює його на небезпечне та службове. Існує версія, що Іван Котляревський глибоко закохався у свою ученицю Марію, доньку поміщика із Золотоноші. Однак, отримавши відмову від її батька, оскільки дівчина вже була заручена, Котляревський наступного ж дня полишає викладацьку діяльність і вступає кадетом до Сіверського полку, розташованого на Полтавщині.

Також існує думка, щодо матеріального статусу письменника, оскільки після закінчення навчання в семінарії та деякого часу роботи канцеляристом та вчителем, Котляревський не мав стабільного джерела доходу. А військова служба була для нього можливістю забезпечити себе матеріально.

А ще виступає патріотичний мотив. Котляревський, як і багато молодих людей того часу, натхненних духом козацтва, обрав військову службу замість спокійної роботи сільського вчителя, замінивши перо на шаблю.

Отже, рішення Івана Котляревського податися на військову службу було

зумовлене сукупністю кількох факторів. Матеріальні труднощі, відсутність взаємного кохання, прагнення підвищити свій соціальний статус, а також патріотичні почуття й бажання пригод мотивували його до такого кроку. Військова служба для Котляревського стала не лише засобом забезпечити себе, а й способом реалізувати свої особисті амбіції та національні прагнення.

Іван Котляревський вступив до Сіверського карабінерного полку (раніше драгунського, пізніше Егейського кавалерійського) юнкером 1 квітня 1796 року. 8 січня 1799 року його підвищили до поручика, а вже 5 лютого того ж року – до капітана. 12 квітня 1806 року він став капітаном Генерального штабу. У 1806 році Котляревський брав участь у штурмі турецької фортеці Бендери. Про армійську службу Петро Кралюк зауважує, що Котляревський присвятив «свої найкращі літа. Адже пішов служити, коли йому було двадцять шість, а звільнився зі служби у віці тридцяти восьми років. Це час, коли людина має вже певний життєвий досвід, певні набутки і облаштовує своє самостійне життя. Вона ще сповнена життєвих сил, енергії. Такий період в житті людини стародавні греки іменували акме – вершина, тобто стан особистості, який характеризується зрілістю її розвитку, досягненням найбільш високих показників у діяльності, творчості. Так ось свій акме-період Котляревський значною мірою витратив для служби в армії імперської росії» [33, с. 89]. Проте позитивним моментом під час перебування в армії було те, що «письменник отримав змогу побачити світ за межами своєї милої Гетьманщини-Малоросії. Довелося побувати на землях Правобережної України, Придністров'я, Буджаку, Білорусії. Взяти участь у бойових діях, спілкуватися з різними людьми. Все це розширило світогляд і збагатило життєвий досвід Котляревського. І безперечно, знайшло відображення в його творах. Принаймні допомогло йому колоритно (хоча й не без гумору) описати війну в «Енеїді» [33, с. 89].

Про цей період існує легенда про зустріч Івана Котляревського з козаками, що нібито сталося під час російсько-турецької війни. За

переказами, човен з озброєними солдатами причалив до правого берега Дунаю, і з нього на берег зійшов широкоплечий чорний чоловік. Його довгасте обличчя з високим чолом, трохи подзьобане віспою, виказувало розум та енергію в темних очах. Козаки оточили прибулих і повели їх до свого ватажка, де чоловіки привіталися і представилися. Один з козаків, почувши прізвище офіцера, цікаво перепитав: «Чи не той, що скомпонував «Енеїду»?». «Той самий». «Так це ти, батьку наш!» «Іди, батьку, до нас, ми тебе зробим старшим!» [23, с. 100].

Незважаючи на військову службу, він ніколи не полишав своєї письменницької діяльності та не відступав від своїх творчих планів. Перші три частини «Енеїди» були написані у 1803 році, коли він служив солдатом.

У 1808 році він вийшов у відставку в чині капітана.

Після завершення військової служби Іван Котляревський оселився в Полтаві, де присвятив себе як літературній, так і суспільно-культурній діяльності, яка значно вплинула на розвиток української культури.

1. 1. 3. Служіння освіті й театру:вчителювання та драматургія Івана Котляревського. У 1810 році Котляревський обійняв посаду наглядача Будинку для виховання дітей бідних дворян у Полтаві. Це була своєрідна школа-інтернат, яка забезпечувала навчання, виховання та житло дітям з незаможних дворянських родин. Працюючи тут, він активно дбав про освіту, допомагаючи молодому поколінню здобувати знання та розвивати свої здібності. Ця діяльність відображала гуманістичні ідеали Котляревського, а також його прагнення підняти рівень культури та освіченості в Україні, виховувати любов до рідного краю, історії та культурних традицій.

Серед успіхів Котляревського в цьому закладі варто відзначити підвищення рівня викладання та морально-етичного виховання. Він активно боровся проти корупції та недобросовісного ставлення до вихованців, що було досить поширеним явищем у подібних закладах того часу.

У зв'язку з наполеонівським вторгненням у Російську імперію Івана Котляревського на деякий час було відсторонено від виховної діяльності. Як

офіцер, він отримав наказ сформувати кінний козацький полк. Для цього Котляревський вирушив до містечка Горошин Хорольського повіту, де зумів успішно виконати доручене завдання. Йому допомагав загальний дух патріотизму, який панував серед населення. Крім того, місцеві селяни охоче записувалися в козаки, сподіваючись, що участь у війні відкриє їм шлях до покращення становища, зокрема дасть шанс на звільнення з-під кріпосного гніту після завершення бойових дій. Цей момент життя письменник використав та згадав у своїй писемній творчості.

Поет майстерно передав патріотичне піднесення широких народних мас і їхню готовність захищати вітчизну в останніх частинах «Енеїди»

Заклад під керівництвом Котляревського мав відмінну репутацію серед полтавців, і чимало батьків із задоволенням довіряли йому виховання своїх дітей. Михайло Новиков, один із провідних діячів декабристського руху та керівник канцелярії малоросійського генерал-губернатора, у своїх листах змальовує Котляревського як вихователя, що поєднував турботу та вимогливість. Він робив усе можливе, аби діти росли в атмосфері безпеки та можливостей для всебічного розвитку, але водночас суворо стежив за дисципліною, не дозволяючи розхлябаності чи недбалості.

За бездоганну організацію навчально-виховного процесу в закладі та невтомну ретельність у виконанні своїх обов'язків Іван Котляревський у 1817 р. був удостоєний чину майора та отримав довічну пенсію в розмірі 500 карбованців на рік.

На посаді директора Полтавського театру Іван Котляревський перебував з 1818 року по 1821 рік. Для розвитку театру він сприяв організації комфортних умов для роботи театральної трупи. Саме в цей період він знайомиться з молодим талановитим актором-кріпаком М. С. Щепкіним.

Під час театральної діяльності, у 1819 році, Котляревський створив свої відомі твори – п'єсу «Наталка Полтавка» та водевіль «Москаль-чарівник». Обидві роботи були представлені на сцені Полтавського театру того ж року, причому дозвіл на постановку особисто надав Рєпнін-Волконський.

Полтавський театр зазнав значних покращень у творчій діяльності. Окрім цього, Котляревський зробив важливий внесок у визволення Михайла Щепкіна, видатного актора, та його сім'ї з кріпацтва. Він поєднував літературну діяльність із внеском у культурне та громадське життя Полтави. Його внесок у розвиток театру та суспільні ініціативи мали великий вплив на розвиток української культури.

У 1818 р. його прийняли до складу Харківського «Товариства любителів витонченої словесності». Згодом, 29 серпня 1821 року, він став почесним членом «Вільного товариства любителів російської словесності». Під час засідання товариства 28 листопада того ж року був зачитаний уривок з неопублікованої п'ятої частини «Енеїди». 1827 року письменник отримав почесну посаду «попечителя богоугодних заведень» – шкіл, лікарень, будинку престарілих – і виявляє співчутливе ставлення до простих людей.

І. Котляревський, через погіршення здоров'я, 1835 року виходить у відставку. Протягом останніх років свого життя він зосередився на підготовці до друку своїх творів, зокрема на підготовці нового, більш повного видання своєї знаменитої поеми «Енеїда».

Петро Кралюк переконує, що «життя письменника зовні мало чим відрізнялося від життя лояльних обивателів Російської імперії. Але було в нього ще «друге життя» – культурна діяльність. Котляревський писав свою «Енеїду», твори для театру, займався перекладами. Це було його хобі, заняття для душі. Але саме завдячуючи цьому хоббі він і став знаменитістю» [33, с. 157]. Про Котляревського не як письменника, а як людини Степан Стеблін-Камінський писав: «Під скромною простотою щирого українця в ньому приховувалась натхненна душа, відкрита всім благородним почуттям, і чудове, рідкісне по доброті серце, здатне на всі жертви. Він був добрий християнин і набожний без ханжества; строго виконував настанови церкви, дотримувався постів, часто відвідував богослужіння. Поміrkований у всіх своїх вчинках, давав корисні поради всім, хто до нього приходив, по можливості допомагав матеріально, особливо вмів бути корисним козачому та

іншим нижчим прошаркам, – і словом, і ділом. Його знали всі жителі Полтави; він любив товариство, і його любили й поважали всі, у всіх товариствах, володів прекрасним даром розповідати розумно часто серйозні речі, весело жартував без насміхання. Вживав у розмовах, завжди доречно, прислів'я і цитати з книжок; мав чудову пам'ять, знав ґрунтовно священне письмо і цитував з нього цілі тексти. Мова його відтінялась природним акцентом, але була жвава, захоплююча, плавна і ясна.

Зовнішні риси обличчя мав негарні, але приємні. Виразна оригінальна усмішка завжди грала на його губах. Ніхто не міг з такою чудовою майстерністю розповідати анекдоти, як він. В домі своєму був привітний гостинний і уважний господар, жив не розкішно помірно, але пристойно. Всі майже мандрівники і літератори, що відвідували Полтаву, бували в нього» [33, с. 109].

1. 2. Сьогоднішні пам'ятки про І. Котляревського в Полтаві

Сьогодні в Полтаві багато архітектурних пам'яток, які нагадують про Котляревського. Серед них Свято-Успенський собор. В ньому колись служив дід Іоан Котляревський. Завдяки йому тут була зібрана одна з найбільших бібліотек, де серед цінних книг зберігалось Пересопницьке Євангеліє. У соборі також була Жуківська ікона Богоматері. Прапори козацьких полків, які сформував Іван Котляревський із селян Горошина Хорольського повіту, розвішувалися поруч з іконостасом. З ними брали участь у війні проти Наполеона у 1812 році. У 1838 році, саме в цьому храмі попрощалися з письменником.

У 1969 році в Полтаві відкрито музей-садибу Івана Котляревського. Завдяки акварельним замальовкам Тараса Шевченка з високою точністю було відтворено будинок Котляревського. Саме тут його надихала муза, приходили численні друзі та знайомі, і саме звідси він вирушив у свою останню путь. В цьому році на державному рівні відзначали 200-річчя від дня народження. Рішенням ЮНЕСКО 1969 рік проголошено роком Івана Котляревського.

Автентичне відтворення садиби мало велике значення, оскільки цей

будинок є одним із найкращих прикладів народної архітектури Полтави XVIII століття. У 1971 році перед будинком встановили бюст поета, створений українською скульпторкою Галиною Кальченко. Статус пам'ятки культурної спадщини музей-садиба отримав у 1982 році за рішенням Полтавської ради народних депутатів, а у 2009 році Кабінет Міністрів України включив її до Державного реєстру нерухомих пам'яток національного значення під охоронним номером 160002-Н.

У вересні 1952 року, у старовинному панському одноповерховому будинку, що, за переказами належав відомому поету, драматургу, суспільному діячу Василю Капністу, було відкрито Полтавський літературно-меморіальний музей І. Котляревського. Інформація про життєвий і творчий шлях славетного полтавця систематизовано за тематико-хронологічним принципом. Тут зберігається рукописний архів поета. Його передано Санкт-Петербурзькою публічною бібліотекою ім. М. Салтикова-Щедріна. Також можна побачити його особисті речі, ознайомитися з чисельною бібліотекою прижиттєвих і пізніших видань письменника XVIII–XIX ст., творами образотворчого мистецтва.

Серед унікальних експонатів музею – перше прижиттєве видання поеми «Енеїда» 1798 року, а також раритетне друге видання 1808 року, цінне тим, що було в особистій бібліотеці господаря.

Також в музеї присутня виставка предметів археології «Се вещи рідкі і старинні» (з мисника Івана Котляревського): предмети побуту 1810-х років з науково-рятівних досліджень ділянки городища літописної Лтави на Івановій горі у Полтаві. Дослідження здійснено Полтавською археологічною експедицією ДП НДЦ “ОАСУ” ІА НАНУ. За свідченнями Марії Бойко, «у виставковій експозиції представлені віднайдені при розкопках керамічні, фаянсові, скляні, металеві вироби, викопні матеріали органічного характеру. Їх походження – із археологічного розкопу т. зв. господарської ями на Соборному майдані у Полтаві. Датування – кінець XVIII – поч. XIX ст. Це предмети історичної доби І. П. Котляревського: тарілки столові глибокі та

мілкі, блюдця та їх фрагментовані деталі, винні пляшки, розвали штофів з гутного скла, фрагменти банок, склянок, чарок, покритишки від супниці, фрагменти округлої віконниці, фрагменти прямокутної віконниці, стулки мушель, металева ремінна пряжка. Всього 79 предметів» [2].

Могила Івана Котляревського збережена і донині. Монумент становить собою гранітний обеліск з чорного мармуру на фігурному постаменті. На фасадній стороні – барельєфне зображення обличчя І. П. Котляревського в лавровому вінку (відлите учнями земського ремісничого училища).

Пам'ятник Івану Котляревському відкрили у 1903 році. Він належить до кращих зразків монументальних пам'ятників доби пізнього класицизму. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 № 928 пам'ятник внесений до Державного реєстру нерухомих пам'яток України національного значення, охоронний № 160011-Н.

Іван Котляревський відіграв важливу роль у становленні української літератури, театрального мистецтва та культури в цілому. Його зв'язок із Полтавою є важливим не тільки з історичної, а й з культурної точки зору, і місто донині зберігає пам'ять про нього як про свою видатну постать. Полтава гордиться своєю роллю в житті Котляревського, і ці зв'язки є невід'ємною частиною її культурної ідентичності.

1. 3. Завдання для учнів за матеріалами першого розділу

Цікаві та сучасні завдання для вивчення біографії І. Котляревського, які допоможуть учням краще зрозуміти його життєвий шлях:

Вправа 1. «Складання хронології життя письменника»

Завдання для учнів: Ознайомтеся з основними датами з життя Івана Котляревського та складіть хронологічну таблицю або стрічку часу з подіями. Можете додати ілюстрації або короткі пояснення кожної події.

Мета: Ознайомити учнів з ключовими етапами життя письменника.

Вправа 2. Проєкт «Місця Котляревського»

Завдання для учнів: Дослідіть, де народився, навчався та працював Іван Котляревський. Знайдіть ці місця на карті України, створіть міні-проект або презентацію з фото й описом цих місць.

Мета: Допомогти учням зрозуміти географічний та культурний контекст, в якому жив і творив письменник.

Вправа 3. «Есе „Ким би був Іван Котляревський у сучасному світі?“»

Завдання для учнів: Напишіть коротке есе, уявивши, ким би міг бути Котляревський у наш час. Чи став би він письменником, а можливо – громадським діячем? Як би він висловлював свою думку про Україну сьогодні?

Мета: Розвиток творчого мислення та спроба сучасного переосмислення історичних особистостей.

Вправа 4. «Дослідження громадської діяльності»

Завдання для учнів: Іван Котляревський не лише писав, а й займався громадською діяльністю, зокрема працював в уряді, служив у війську, був опікуном для сиріт. Підготуйте розповідь або презентацію про його громадську роботу, зокрема про його діяльність у Полтаві.

Мета: Показати учням, що Котляревський був не лише літератором, а й активним діячем свого часу.

Вправа 5. «Інтерв'ю з Котляревським»

Завдання для учнів: Уявіть, що ви журналіст і можете взяти інтерв'ю у Івана Котляревського. Складіть кілька запитань, які стосуються його творчості, поглядів на суспільство та життя. Напишіть можливі відповіді, спираючись на біографічні дані.

Мета: Розвивати критичне мислення та розуміння особистих якостей і світогляду письменника.

Вправа 6. «Створення сторінки в соцмережах»

Завдання для учнів: Уявіть, що Іван Котляревський живе в наш час. Створіть “сторінку” письменника у соціальній мережі, наприклад, у Facebook. Додайте коротку біографію, місце роботи, інтереси та кілька постів, які могли б відображати його думки про літературу та Україну.

Мета: Створення творчого бачення особистості письменника у контексті сучасності.

Вправа 7. «Вплив біографії на творчість»

Завдання для учнів: Дослідіть, як особисті події життя Котляревського могли вплинути на його твори. Чи є такі події з життя письменника, які знаходять відображення в «Енеїді» або інших творах? Наведіть приклади.

Мета: Виявлення взаємозв'язку між життєвим досвідом письменника та його творчістю.

Вправа 8. «Складання міні-біографії в форматі інфографіки»

Завдання для учнів: Створіть інфографіку, яка містить основні факти про життя Котляревського (дата і місце народження, ключові події, твори, важливі здобутки). Використовуйте графічні елементи для кращого запам'ятовування.

Мета: Візуалізація матеріалу для легкого засвоєння біографії письменника.

Ці завдання відповідають вимогам Нової української школи (НУШ), адже вони спрямовані на розвиток критичного мислення, інтеграцію знань, творчий підхід та активну участь учнів у навчальному процесі. Завдання орієнтовані на інтереси учнів, що є ключовим принципом НУШ: вони дають свободу вибору та можливість реалізувати власні ідеї, наприклад, вибір епізоду для ілюстрацій чи уявного інтерв'ю з Котляревським. Це стимулює інтерес до літератури та позитивне ставлення до навчання.

Крім того, завдання допомагають розвивати основні компетентності, зокрема комунікативну – через завдання на створення інтерв'ю, написання есе чи оформлення сторінки у соцмережах; культурну та громадянську – через дослідження історичного та соціального контексту творчості Котляревського; інформаційно-цифрову – під час створення інфографік та презентацій, що вимагає роботи з інформацією та використання цифрових інструментів; творче та критичне мислення – у завданнях на аналіз, переосмислення і творчий підхід, таких як проєкт «Ким би був Котляревський у сучасному світі?».

Завдання також підтримують міжпредметну інтеграцію, поєднуючи літературу з історією, культурою, соціальними науками, і різними форматами роботи, від написання текстів до роботи з інфографікою. Це допомагає учням сформувати цілісне сприйняття світу. Практична спрямованість завдань дозволяє учням використовувати знання на практиці: створювати ілюстрації, працювати з картою, розробляти сторінки в соцмережах, що відповідає принципам НУШ і допомагає зрозуміти практичну цінність знань.

Крім того, завдання передбачають активне дослідження та залучення учнів до навчального процесу. Учні самостійно досліджують біографію, аналізують вплив життя Котляревського на його творчість, працюють із картами. Це стимулює розвиток навичок дослідження, що є важливою складовою НУШ. Таким чином, ці завдання дозволяють учням глибше вивчити життя і творчість Івана Котляревського, водночас розвиваючи компетентності та навички, що відповідає сучасним стандартам освіти.

Висновки до першого розділу

Розділ про Івана Котляревського та Полтаву підкреслює глибокий зв'язок між особистістю письменника та його рідним містом, який став основою для розвитку його ідей і творчості, що значно вплинуло на національну культуру. Котляревський, засновник нової української літературної мови, виростав і формувався як митець в оточенні полтавського народу, його традицій, фольклору, що живили його творчий потенціал та свідомість.

Зростаючи у простій родині під час кріпосного гніту, Котляревський глибоко розумів потреби та прагнення свого народу. Його дитинство в Полтаві було пронизане народними обрядами та звичаями, які він переймав, граючи з однолітками. Цей життєвий досвід, а також початкова освіта, отримана в дяка, дали йому унікальне розуміння народної мови і світогляду. Навчання у Полтавській семінарії поглибило його знання з різних мов і літератури, що пізніше знайшло відображення у «Енеїді» – епічній поемі, яка стала фундаментом нової української літератури.

Не менш значущим для формування світогляду Котляревського став його досвід на військовій службі. Участь у бойових діях, зокрема під час російсько-турецької війни, дала йому можливість подорожувати та розширити свої знання про різні народи й культури. Військовий досвід також збагатив його творчість, додаючи елементи гумору та сатири в описах війни, які згодом стали частиною «Енеїди».

Після завершення військової служби Котляревський присвятив себе культурному відродженню Полтави та розвитку української національної ідентичності. На посаді наглядача Будинку виховання дітей бідних дворян він активно дбав про культурне та моральне виховання молоді, намагаючись прищепити їм любов до рідного краю та повагу до культурних традицій. Крім того, його театральні вистави в Полтавському театрі сприяли популяризації української мови та театру, що заклало основу для подальшого розвитку національної культури.

Котляревський став символом українського національного відродження, його внесок важко переоцінити. Він не лише заклав основи української літературної мови, але й започаткував культурну платформу, яка надихала майбутні покоління українських митців і громадських діячів. Полтава стала його натхненням і духовним домом, відображенням душі та індивідуальності письменника. Це місто надихнуло Котляревського на створення творів, які стали національною спадщиною і продовжують жити у культурній пам'яті українців.

РОЗДІЛ 2

ТВОРЧИСТЬ І. КОТЛЯРЕВСЬКОГО ЯК НАДБАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЗМІСТОВИЙ КОМПОНЕНТ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

2. 1. Аналіз передмов до «Енеїди» Котляревського в контексті часу

Поема «Енеїда» є першим твором Івана Котляревського, над якою письменник працював майже три десятки років. Добре відомо, що свою літературну діяльність Іван Котляревський розпочав у досить складний час для України. Тому вихід поеми у світ був епохальним явищем в житті українського народу. Академік О. Білецький зауважував, що «Енеїда» з'явилась у той момент, «коли історичні обставини поставили під знак питання даліше майбутнє української мови, а також і всієї української культури. Бути чи не бути українському народові, який втратив останні рештки автономії, який перетворився в малій своїй частині в «малоросійське дворянство», а в більшій – у кріпаків і все сильніше відчував соціальний і національний гніт царського уряду? Бути! – відповіла на це запитання поема Котляревського» [1, с. 18.]

Поема актуальна і сьогодні. Вона продовжує дивувати й дарувати радість сучасному читачеві. Попри свій поважний вік, її завжди хочеться перечитувати. Вона поширювалася серед народу ще до її офіційної публікації. Це дійсно знаковий твір для української літератури. Український письменник і журналіст Орест Сомов перший підмітив секрет величезного успіху твору і привернув увагу до того, що з «усіх попередніх «Енеїд», Язонів та Прозерпін навиворіт уціліла тільки малоросійська пародія «Енеїди» Котляревського, тому що автор умів приправити свою поему малоросійською сіллю і живо вивести в ній замість троянців, карфагенян і латинян земляків своїх малоросіян з їх домашнім побутом, звичками і приказками» [58, с. 13].

«Енеїда» – український бурлеск, написаний українським письменником Іваном Котляревським на тлі ностальгії української еліти за козацькою державою, ліквідованою Росією між 1775 та 1786 роками, коли романтизм та

націоналізм були на підйомі в Європі. Це літературна поема і водночас – поема-зцілення. В її основу покладено сюжет однойменної класичної поеми римського поета Вергілія. Твір складається з шести частин, що відповідають дванадцяти частинам поеми Вергілія. Написаний чотиристопним ямбом з чотирма стопами. «Енеїда» – перша велика пам'ятка української літератури, написана українською мовою, якою розмовляє і яку розуміє більшість українців. Поема поклала початок сучасній українській літературі, її із захопленням читали всі – «від неписьменних селян до багатих панів». Перекладаючи поеми Вергілія, Іван Котляревський розповідав про козацьке життя, адже служив у Сіверському карабінерному полку, який був сформований на базі кількох українських козацьких полків. Козаків він називав троянцями, а їхнього ватажка – Енеєм. Він створив цілком самобутню поему з виразним національним колоритом. Твір вражає читача «неповторною дотепністю, витонченістю спостережень в зображенні українського побуту другої половини XVIII – початку XIX ст., викривальним струменем, іскристим гумором і блиском національних барв» [63, с. 9].

Проректор Острозької академії, український філософ, письменник, публіцист Петро Кралюк переконаний, що аналогів «Енеїди» неможливо знайти ні в українській літературі, ні в світовій. Її творець за допомогою мовних засобів, літературних та національних символів, рідної полтавської говірки, дуже чітко описав побут українців. Петро Кралюк стверджує, що «Енеїда» – це діатриба, де з гумором і «несерйозно» говориться про одну з найбільших трагедій України – про ліквідацію Запорізької Січі» [34].

Котляревський апелював до народності й «природності», відкидаючи елітарність, таким чином створивши «матрицю» для нової української літератури. Саме ці характеристики допомогли протистояти імперській культурі, зберегти народ від імперської асиміляції.

У 1909 р. видавництво «ВІК» видало книгу «Твори Івана Котляревського». Передмову до книги написав Сергій Єфремов, найсистемніший дослідник творчості Котляревського, аналітик, редактор і

видавець його творів. Він здійснив глибокий науковий аналіз доробку, дослідив роль Котляревського в українському літературному процесі, підтвердив його новаторський вплив на хід суспільної думки в Україні. (Один із примірників видання зберігається у фондовій колекції Полтавського літературно-меморіального музею І. Котляревського).

У виданні 1962 р. з передмовою до читачів звертається Петро Волинський. Він наголошує на тому, що Енеїда завоювала серця читачів ще до появи друком її перших частин. Підтвердженням цього є численні рукописні копії, які збереглися в багатьох архівах, навіть у Галичині. Про популярність «Енеїди» говорить і той факт, що її знали навіть запорожці на Дунаї. Цей факт підтверджений дослідженнями першого біографа Котляревського С. Стебліна-Камінського.

Петро Волинський переконаний, що «Енеїда» мала величезний вплив на розвиток української літератури першої половини ХІХ століття і саме в цьому періоді бурлеск виріс у найсильнішу стильову течію. Малювання дійсності, ставлення автора до життя, естетичні оцінки, характер і спрямованість його сміху надають оригінальності творові. За словами дослідника, Котляревський запозичив сюжетну схему і ряд деталей від своїх зразків – латинської поеми Вергілія і травестії Осипова, проте це не стало перешкодою для створення яскраво виражених образів і надзвичайних картин тогочасного життя. Автор української «Енеїди» описав у своїй поемі життя різних верств українського населення другої половини ХVІІІ – початку ХІХ ст., тоді як «Енеїда» Вергілія уславлює завойовницьку політику римських імператорів, а твори Осипова і Котельницького висміюють неосвіченість, грубість тощо. В образах героїв Котляревського ми бачимо тогочасних українців з їхніми традиціями, мовою та побутом, а в їхній поведінці – ознаки українського національного характеру. В описаних епізодах ми знайомимось з суспільними взаємовідносинами того часу. За словами дослідника поєднання жартівливого тону з героїчним є новим в «Енеїді». Поет розповідає в жартівливому тоні про мандрівку Енея в пекло,

про блукання троянців по морях, їхні пригоди в Карфагені, Сицилії тощо. Проте, коли йде мова про боротьбу за поселення на нові землі, про військові подвиги, то Еней постає в ролі досвідченого ватажка, який виступає на полі бою

*Прямий, як сосна, величавий,
Бувалий, здатний, третій, жвавий...* (ч. VI)

В образах двох юнаків Низа й Евріала поет відчутно зображує героїчний тон, їхню готовність віддати своє життя на благо батьківщини. Про їх подвиги Котляревський пише:

*Любов к отчизні де героїть,
Там сила вража не устоїть,
Там груди сильніша од гармат,
Там жизнь – алтин, а смерть – копійка,
Там лицар всякий парубійка,
Козак там чортові не брат* (ч. V)

Оспівуючи почуття любові до батьківщини, автор переходить на героїчний піднесений тон. У першу чергу він оспівує героїзм представників козацьких низів. Також показує мотиви, які керують вчинками героїв-патріотів. Саме уславлення козацтва має патріотичне звучання.

Петро Волинський переконує, що майстерність поета проявляється в тому, що він зміг створити образи Енея і троянців як справжніх козаків. Показати їх такими, як вони збереглися в народній пам'яті, переказах, історичних піснях і героїчних думках.

«Енеїда» відрізняється від інших поем своїм сатиричним характером. В образах богів і царів змальовано тогочасних українських панів і чиновників. Поет показав такі риси їхнього характеру, як хабарництво, знущання над людьми, корупцію, інтриги тощо. Епізоди, в яких описується життя Дідони, Латина, Евандри та їх близьких, мають сатиричне забарвлення. Автор змалював життя українського помісного панства кінця XVIII – початку XIX ст., показуючи пияцтво, зажерливість, сварки тощо. Творчий метод

Котляревського має характерну особливість – деякі образи поеми створено суто в побутовому плані. Наприклад, це образ Аматиної няньки, цилюрика Япіда, ворожки в картині пекла тощо. Поет свідомо вибрав ідею відтворення правдивого життя. За словами Петра Волинського, поема Котляревського є «важливим кроком у типізованому зображенні дійсності, незважаючи на недостатню індивідуалізацію ряду персонажів». Котляревський використовує у своєму творі багатство українського народного гумору. Він не тільки пародіює «Енеїду» Вергілія, а й переодягає античних героїв в український одяг. Він зображує своїх земляків, сучасників комічними. Джерелом сміху також є різні ситуації українського життя, показані в поемі в різних відтінках і переходах. То він має вичитувальний, викривальний характер, то він безтурботний і простодушний. Проте, коли поет пише про минуле козацтва, про його героїчні подвиги, любов до батьківщини, вірність, чесність, тоді він зовсім відмовляється від бурлескного тону. В таких випадках він використовує героїчний або елегійний нюанси. В «Енеїді» читачі цінують «народний гумор, гостре, дотепне народне слово». Петро Волинський зауважує, що «сміх «Енеїди» нагадує сміх народних гумористичних та сатиричних пісень, казок, оповідань, анекдотів, прислів'їв. Він щедро використовує фольклорні образи, вирази, народні приказки, примовки, фразеологічні звороти». Важливою рисою «Енеїди», яка відрізняє її від інших, є її народність.

Для того, щоб зрозуміти нові якості, які вніс Котляревський у бурлеск своєю поемою, потрібно враховувати і певні історичні обставини того часу.

За словами професора Києво-Могилянської Академії Ростислава Семківа, видання «Енеїди» 1968 р. стало унікальним через сміливі малюнки Базилевича. Його ілюстрації остаточно закріпили в національній візуальній культурі образ козака. Також малюнки оголених тіл повертали поемі бурлескную непристойність. Оскільки Базилевич використовував яскраві кольори, то ілюстрації візуально підсилюють азартний і складний характер віршів. Ростислав Семків переконаний, що «видання 1968-го року стало не

просто розкішною книгою – це був дисидентський протест проти традиції та й усієї тогочасної системи» [55].

У 1969 р. видавництво художньої літератури «Дніпро» видало твори І. П. Котляревського у двох томах. Тираж цього видання становить 45 000 примірників. У вступній статті член-кореспондент АН УРСР Євген Кирилюк аналізує «Енеїду», наголошуючи на її значенні для української культури та літератури. Дослідник зауважує, що літературна доля «Енеїди» була нелегкою. У ті часи книга була предметом розкоші, а для видання потрібні були великі гроші. Тому в ті часи легше було переписувати книгу, ніж купувати. «Енеїду» також переписували до 1798 р. Багато хто хоче переконати нас, що Іван Котляревський взяв собі за приклад травестію російського поета М. Осипова «Виргиліева Енейда, вивороченная наизнанку», проте Євген Кирилюк стверджує, що «поема є винятково оригінальним, наскрізь самобутнім, неперевершеним твором цього жанру – твором, у якому широко зображено життя й побут українців у бурлескно-травестійних формах» [26, с. 17]. Він називає «Енеїду» «енциклопедією українського побуту кінця XVIII – початку XIX ст.» [26, с. 17]. В поемі представлено багатий спектр образів і характерів, кожен з яких відображає певні риси національної ідентичності та соціальних явищ того часу.

Також дослідник зауважує, що свого часу авторів докоряли в знущанні над українським народом і навіть придумали такий термін, як «котляревщина». «Котляревщина» часто сприймається як зневажливий термін, проте це свідчить про те, наскільки важливою була його робота для становлення національної ідентичності. Котляревський вмів легко переходити від серйозного до комічного, вносячи елементи української культури та побуту, що робить його поему актуальною й сьогодні. Дійсно, автор перелицьованої «Енеїди» використовував травестійний жанр, щоб відобразити народний гумор та сатиру. Його творчість стала важливим кроком у формуванні української літератури, адже він вдало поєднав класичні традиції з елементами народного фольклору.

Дослідник добре підкреслив, що «глибока народність – основна риса «Енеїди» Івана Котляревського. Не офіційна народність і не простонародність, а та, яка була властива творам багатьох передових письменників нової доби» [26, с. 18].

Гуманний освічений просвітитель прагне до розвитку розуміння, справедливості та культурного прогресу, акцентуючи увагу на цінності людської гідності та знань. Євген Кирилюк звернув увагу на те, що Котляревський розкриває справжню суть тогочасного суспільства: через змалювання пекла він критикує кріпацтво, «моральний розклад самодержавно-бюрократичного апарату» [26, с. 19].

Сміливість Котляревського мала революційне значення. Голос Котляревського почав видавати дзвінкі звуки тоді, коли «царським гнобителям здавалося, що Україна вже не існувала і ніщо вже не відрізняло південних губерній від губерній північних». Всі були переконані, що «в цьому жарті не було нічого небезпечного» і «навіть похвальним – автор ніби глузує з своїх співвітчизників...» [26, с. 32]. Проте з незначної книжечки виникло велике досягнення: «І. Котляревський перший проорав глибоку борозну на цілині нової української національної культури» [26, с. 34].

У 1980 р. видавництво «Прапор» видало книгу «Вибране», до якої увійшли поема «Енеїда» та п'єса «Наталка Полтавка». З передмовою до читачів звертаються Є. С. Шабліовський та Б. А. Деркач – дослідники українського письменства. Вони переконані, що «Енеїду» сучасники сприймали як «своєрідну енциклопедію народного побуту, звичаїв, обрядів» [63, с. 9]. Автор мав підкреслений інтерес до зображення подробиць повсякденного життя простого народу, панства, чиновництва, духівництва. Події з античності, описані в поемі, перенесено на Україну. Тут згадуються села й містечка на Полтавщині – Опішня, Решетилівка, Келеберда та інші. Також фігурують земляки Котляревського. У пеклі Еней впізнає своїх земляків:

*Педька, Терешка, Шеліфона,
Панька, Охріма і Харка,
Леська, Олешка і Сізона,
Пархома, Іська і Феська,
Стецька, Ониська, Опанаса,
Свирида, Лазаря, Тараса...*

Письменник зобразив український побут, реальні ситуації тогочасного життя.

Котляревський у своїй творчості дійсно звертається до історичного минулого України, зокрема в «Енеїді» він підкреслює патріотичні подвиги українського народу, відзначаючи його мужність, гідність та боротьбу за свободу. Через образи героїв і використання народної мови автор створює унікальний культурний простір, який з'єднує минуле з сучасністю, виховуючи патріотизм та національну свідомість. Котляревський показує, що історія народу – це основа його ідентичності, а відзначення минулих подвигів є важливим для розвитку національної самосвідомості.

Котляревський майстерно поєднує гумор і повагу в зображенні своїх героїв. Його троянці, хоч і зображені з деякою іронією, водночас утілюють відданість, мужність і людяність. Це дозволяє читачам сприймати їх як справжніх, живих людей, а не лише персонажів міфології. Цей баланс між легкістю оповіді та глибокими моральними якостями робить творчість Котляревського унікальною і завжди актуальною. Так, письменник зображує своїх троянців як веселих і сміливих, наділених енергією та оптимізмом. Ці герої не лише переборюють труднощі, але й знаходять у них можливості для розвитку та єдності. Їхня життєрадісність та безжурність стають джерелом сили, коли йдеться про захист вітчизни. Це підкреслює важливість патріотизму та людських якостей у важкі часи.

Герої поеми Низ і Евріал уособлюють відданість бойовому товариству та громадянському обов'язку. Їхня мужність і готовність іти на смерть заради батьківщини підкреслюють важливість солідарності та самопожертви. Це не

лише героїзм, а й глибоке почуття відповідальності за спільну справу: тому їх образи так вражають і закарбовуються в пам'яті. Котляревський через їхні вчинки показує, як справжня сила полягає не тільки в фізичній мужності, а й у глибоких моральних цінностях.

Також «Енеїда» Котляревського наповнена комічними ситуаціями та гротескними образами, які підкреслюють український колорит. Кожен персонаж, від хабарника Нептуна до скупого Латина, зображений з іронією і гумором, що дозволяє читачеві побачити їхні вади в карикатурному світлі. Ця гіпербола не лише розважає, а й ставить під сумнів авторитети, підкреслюючи абсурдність деяких рис класичної міфології. Котляревський майстерно використовує комізм, щоб створити живий і дотепний образ світу, в якому живуть його герої.

У 1983 р. видавництво «Дніпро» видало «Енеїду» видатного письменника-реаліста Івана Петровича Котляревського. З передмовою до читачів звертаються науковці Є.С. Шабліовський – та Б.А. Деркач – дослідники українського письменства. Вони стверджують, що «талановитий полтавець» вперше на початку XIX століття звернувся до «життя народу й народної мови як головних життєдайних джерел літературної творчості, підніс прогресивні віяння сучасної йому суспільної дійсності – гуманістичні ідеали, ідеї демократизму» [Котляревський І.П. Енеїда /Передм. Є. С. Шабліовського, Б. А. Деркача; Іл. худож. А. Д. Базилевича. К.: Дніпро, 1983]. Дослідники переконані, що сучасниками «Енеїда» сприймалась як «панорама народного побуту і звичаїв»/ За їхніми свідченнями, тогочасна дійсність, мораль і звичаї українського народу були основним джерелом поетичного натхнення письменника. Читачеві представлені для огляду світлини з життя тогочасного суспільства.

Певне значення для нашого дослідження має книга з творами Івана Котляревського, видана у 1987 році видавництвом художньої літератури «Дніпро». До неї увійшли поема «Енеїда» та п'єси «Наталка Полтавка» і «Москаль-чарівник». З передмовою до читачів звертається дослідник

українського письменства Б. А. Деркач. Дослідник ще раз здійснює глибокий аналіз творчості письменника. Він підкреслює, що в нашій літературі твори Котляревського поклали початок розвитку такого нового творчого методу, як реалізм.

У XVII–XVIII ст. популярним стає бурлеск і зручною для бурлескно-травестійного пародіювання стала Вергілієва «Енеїда». Борис Деркач слушно зауважив, що бурлеск у поезії І. Котляревського отримав нової естетичної функції – його сміх на справді не лише розважає, але й набуває нового змісту – серйозності. Хоча в ній порушуються основні соціальні конфлікти свого часу, вона не більше, ніж морально засуджує суспільні вади і закликає до морально-етичного перевиховання суспільства. Причиною цього є продовження імперського наступу Москви на Україну, який має на меті не лише повністю знищити автономію, але й перетворити Україну на бездушну провінцію Росії, імітуючи та нахабно знущаючись над національними цінностями, які народ виробив протягом тисячоліть. В передмові автор зазначив, що не дивлячись на складні умови того часу «Іван Котляревський зумів подати узагальнений образ українського народу з його високими моральними якостями, з його волелюбністю і любов'ю до своєї батьківщини, з його життєрадісністю і оптимізмом» [24].

Серед джерелознавчих праць, виданих українськими зарубіжними дослідниками, особливої уваги заслуговує монографія українського літературознавця, доктора філологічних наук, професора і академіка Євгена Нахліка «Перелицьований світ Івана Котляревського». У монографії обговорюється творчість Івана Котляревського, зокрема його внесок у розвиток української літературної мови на зламі XVIII – XIX ст. Використовуючи власні новаторські інтерпретації академік досліджує художній світ Котляревського, реконструйований з інших літературних явищ. Творчість письменника вписана в широкий спектр західноєвропейського, центральноєвропейського та східноєвропейського контекстів. Саме це надає нам можливість дізнатися більше про художній світ першого класика

сучасної української літератури.

Монографія починається із «Прологу» Івана Франка

*Се Котляревський, батько наш Іван,
— Той сам, що перший українське слово,
Народне, чисте, ясне, як сльоза,
У люди вивів, світу показав* (43, с. 7)

У своєму дослідженні Євген Нахлік прагнув ще раз «розгадати літературний феномен Івана Котляревського» [43, с. 9]. За висновками Євгена Нахліка, в часи, коли Іван Котляревський почав спробу складання віршів, на Україні відбувався процес русифікації. На той момент, а саме в 1874 році, Катерина II видала наказ про запровадження російської мови в усіх школах України. Тож Іван Котляревський стояв перед вибором: або писати українською народною мовою, використовуючи багатющі фольклорні традиції, або ж користуватися російською. Тож спочатку у своїй літературній діяльності він спробував писати своєю, звичнішою для нього мовою. Саме вживання народної мови, розмовної та фольклорної, дало можливість зберегти і розбудовувати українську літературну мову в умовах перебування під гнітом імперії. Саме цією мовою була написана перелицьована «Енеїда» та інші твори письменника. Поема дуже швидко поширювалася в рукописних списках. Нею захоплювалися читачі і слухачі різних верств населення. А багатий і освічений конотопський поміщик, який походив із старовинного козацько-старшинського роду, Максим Парпура видав три частини за власні кошти і з власної ініціативи. Ця подія відбулася у Санкт-Петербурзі 1798 р., а твір надрукований під назвою «Енеида, на малороссийский язык перелицеванная И. Котляревским». Не зважаючи на те, що автор образився, що твір був виданий без його дозволу, як зазначає Євген Нахлік, «сталось щось незрівнянно більше: це піратське видання поеми започаткувало відлік нової української літератури, ознаменувало рік її народження» [43, с. 76]. Через десять років після першого видання української версії «Енеїди» друге видання з тією ж назвою і тими ж трьома частинами було надруковане іншим

видавцем, Іваном Глазуновим, у друкарні в Санкт-Петербурзі і без дозволу автора. Це свідчить про те, що обидва видавці не сумнівалися, що «Енеїда», популяризована в списках і перекладена українською мовою, матиме попит, розкрутиться і стане великою подією на книжковому ринку, якщо вийде окремою книжкою. І вони не помилилися. У 1809 р. Котляревський опублікував чотири частини поеми. Видання було профінансоване полтавським поміщиком Семеном Кочубеєм. Перше авторське видання вийшло під назвою «Виргилиева Енеида, на малороссийский язык переложенная И. Котляревским», а також давалося таке уточнення: «Вновь исправленная и дополненная противу прежних изданий» [43, с. 77]. Книжка містила заново зредаговані автором і виправлені три перші частини поеми, вже двічі опубліковані без його відома, а також четверту частину, а насамкінець – словник українських слів (передрук тексту словника з попередніх видань і в додатку – авторське доповнення до нього). Над п'ятою та шостою частинами «Енеїди» Котляревський працював до останніх років життя. Незадовго до смерті він продав рукопис харківському видавцеві і надвірному раднику Йосипу Волохінову, і вже після його смерті в 1842 р. в друкарні Харківського університету було надруковано перше повне видання «Енеїди».

Євген Нахлік зауважує, що сильна творча особистість Котляревського органічно поєднує численні літературні та фольклорні елементи в контексті «Енеїди», вирізняючи його травестійну поему з яскравим, загалом єдиним авторським стилем [43, с. 82].

2. 2. Роль перекладів у популяризації «Енеїди» Котляревського

«Енеїда» Івана Котляревського – не лише перша поема нової української літератури, а й важливий культурний феномен, який залишив глибокий слід у світовій літературі. Переклад цього твору на різні мови став важливим етапом в його історії, адже через переклад «Енеїда» отримала можливість дійти до нових читачів, знайомлячи їх з українською культурою та історією. «Енеїду» Котляревського перекладено на багато європейських

мов. Процес перекладу продовжується, що свідчить про його актуальність і популярність в різних країнах.

Складність перекладу «Енеїди» Івана Котляревського зумовлена її бурлескно-травестійною структурою та багатющою поетичною мовою. Твір переповнений фольклорними елементами, гротеском і сатирою, що ускладнює передачу його гумору та стилістичних нюансів. Крім того, використання народної мови і специфічних культурних реалій робить переклад ще більшим викликом для перекладачів, які повинні зберегти автентичність та емоційний заряд оригіналу.

У 1955 р. Марія Марчанова, Зденка Ганузова і Ян Туречек-Ізерський здійснили переклад твору чеською мовою. Аркадзь Кулешов у 1987 р. переклав «Енеїду» білоруською, а Кирило Кадійський у 1987 р. – болгарською. Аурел та Іоан Ковачі у 2001 р. переклали твір румунською.

Німецькою мовою «Енеїда» була перекладена двічі. Перший переклад зробив Остап Грицай у 1915 р. у Відні. Другий переклад, здійснений відомою українською перекладачкою, членкинею Національної спілки письменників України Іреною Качанюк-Спех, вийшов у 2003 р. в Мюнхені. Леонід Рудницький переконаний, що «перекласти «Енеїду» іноземною мовою – це, мабуть, один із найбільших викликів, з якими може зіткнутися перекладач», тому переклад, здійснений Іреною Качанюк-Спех «заслужує найвищого визнання» [9.] Ці переклади сприяли популяризації твору серед німецькомовних читачів і підкреслюють його важливість у світовій літературі. Глосарій до німецького видання «Енеїди» Котляревського є культурним містком, який допомагає німецькомовним читанням зануритися в українську традиційну культуру, історію та побут. Кожне слово з глосарію несе особливий символізм, який розкриває унікальні аспекти життя українського народу: «Bandura» «Bender» «Borschtsch» «Braha» «Bulawa» «Doroschenko», «Dragoman», «Hetman», «Hopak», «Cobsa», «Kosak», «Kutja», «Kwas», «Mamaj», «Metelytsia», «Otaman», «Sahajdatschnyj», «Taras», «Tschumak», «Warenyky», «Zalizniak», «Zaporoher Sitzch».

Донести творчість Котляревського до англомовної аудиторії допоміг Богдан Мельник. Він переклав «Енеїду» у 2004 р. в Торонто. Б. Мельник переконаний в тому, що «якщо заповнимо бібліотеки світу перекладами наших літературних творів, то щойно тоді станемо членами культурного світу, а без того ніхто нас шанувати не буде, тим більше, що наш відвічний ворог про те дуже старається» [67, с. 7]. А ще Б. Мельник зауважує у передмові, що «той, хто ніколи не займався перекладом поетичних творів з української мови на англійську, не знає, які труднощі зв'язані з цим ділом. Адже мусить бути задержана метрика вірша, де природний наголос слова співпадає з метричним наголосом і, що дуже важливе, римування мусить бути перфектне, бо щойно тоді вірш читається з великою насолодою, він має чудову мелодійність» [67, с. 7]. Б. Мельник знайомить англомовного читача з передмовою до «Енеїди» виданої в Берліні у 1922 році. Також перед тим, як прочитати поему, читач знайомиться з віршем Івана Франка «Котляревський», перекладеним англійською мовою. Глосарій до англомовної версії «Енеїди» має важливе культурне значення, оскільки дозволяє англомовним читачам глибше розуміти українську історію, традиції та колорит, відображені в тексті. До нього включено пояснення слів, що мають особливе значення для української культури. Наприклад, такі слова «bandura», «Bendery», «borshch», «braha», «bulava», «bunchuk», «Doroshenko», «hetman», «hopak», «kobza», «korovai», «kozak», «kutia», «kvass», «Mamai», «otaman», «Sahaidachny Petro», «Taras», «chumaks», «varenyky», «Zalizniak», «Zaporozska Seech» відкривають читачам унікальний світ української історії та культури, де кожне слово несе особливий зміст і втілює національні ідеї боротьби, свободи і традицій

Про переклад «Енеїди» англійською мовою писав Петро Ребро у статті «І. Котляревський заговорив англійською», опублікованою в журналі «Весела Січ» за 2006 рік. Він пише: «Що й казати, це неординарна подія, сенсація планетарного масштабу: побачила світ «Енеїда» в перекладі мовою Шекспіра! Зауважмо: вперше!.. Знаменно, що цю нелегку творчу працю здійснив канадець українського походження Богдан Мельник, який мешкає в Торонто...» [46, с. 19].

Популяризації української літератури в Польщі сприяли переклади «Енеїди» польською мовою. Перший переклад здійснив Єржи Плешнарович у 1976 р. у Варшаві, а другий – Петро Купрись у Любліні.

Петро Купрись – український поет, перекладач. Переклад «Енеїди» польською мовою був справою його життя. Працював над перекладом поеми 20 років, створивши навіть свій словник рим, який став важливим інструментом для поетів, адже він допомагав знаходити оригінальні ідеї та формулювання.

Переклад Петра Куприся характеризується високою адекватністю значень, точним відтворенням ритміки та римування оригіналу. Це забезпечує збереження не лише змісту, але й художньої цінності тексту. Здатність передати смислові нюанси робить текст не лише близьким до оригіналу, але й зрозумілим для польського читача. Це свідчить про те, що Петро Купрись глибоко розумів як культури, так і літературні традиції обох народів. У передмові до польського видання Михайло Лесів зауважує: «Перекласти „Енеїду” Котляревського нелегко з багатьох причин – не лише тому, що твір, написаний віршами з відповідним ритмом і римою, а вірші загалом важче перекладати, ніж прозу» [71, с. 11], а також через велику кількість «власних імен, узятих з грецької та латинської історії і міфології, чиї фонетичні та морфологічні форми в українській мовній традиції суттєво відрізняються від відповідних польських форм» [71, с. 11]. Цілком зрозуміло, що дослідник вважає переклад Куприся вдалим завдяки його здатності передавати зміст оригіналу. Михайло Лесів переконує, що Петру Куприсю «вдалося пройти цей важливий, але й складний за мовою та змістом текст і дати йому польський варіант. І треба було бути вірним змістові, що включав давні і рідні українські зв'язки, і підтримувати відповідний ритм і римування. Іноді, щоб зберегти певні епізодичні вимоги, йому доводилося позичати в своєму перекладі польській мові натуралізовані українські форми в «українському» стилі, а також якось справлятися з численною народною фразеологією Котляревського» [71, с. 17].

Виноски до польського перекладу «Енеїди» Михайла Лесіва є своєрідним культурним гідом для польського читача, відкриваючи йому світ українських історичних реалій, народних звичаїв і мовних особливостей. Вони пояснюють важливі терміни й вирази, що розкривають дух українського народу, його прагнення до свободи, особливості побуту і світоглядні цінності. Тут подається тлумачення українських слів «burlak», «horlycia, zub, metelica, po balkach, tretiak, hosak, hajduk», «kalamajka», «katoliku», «narod chrzczony», «kompaniejec», «czumak», «kobyła głowa», «Bendery», «Slobozanie», «Statut nasz», «Wernyhora», «Piotrowa noc», «Gramatyka pijarska», «Mamaj», «Zelezniak», «skubent», «Hetmanszczyzna», «Chram», «Doroszenko Petro», «Koszowy», «Teleszyk», «zeretija», «serdiuk», «choma», «Mogila Szwedzka», «Stechowka», «kuren», «Iwzski», «Mylce», «Puszkarrowka», «Budyszcze», «Horbanowka», «panichida», «Ksiaze Nieczesa», «Anchizowiczu». Кожне слово з цього глосарію є ключем до розуміння багатогранної української культури, яка у творі Котляревського представлена у своєму самобутньому, колоритному стилі.

У 2011 р. в українському посольстві в Грузії відбулася презентація грузинського перекладу поеми. Понад 20 років над перекладом працював Аміран Асанідзе. Михайло Наєнко зауважує, що Асанідзе «максимально зберігає її фабульну основу, точно відбиває окремі епізоди, змальовані в першотворі, максимально дотримується і відтворює звичаї, народні вірування і прикмети, побут і морально-етичні уявлення українців, різного роду висловлювання, скажімо, з питань народної медицини, розваг, ігор тощо» [42, с. 12]. Він стверджує, що грузинський читач не потребує зайвих пояснень. В перекладі все подано в етично-інтегруючому аспекті. Дійсно, мовні особливості твору – зокрема діалектизми, архаїзми, образні порівняння та гумор – можуть бути складним завданням для перекладача. Однак ці труднощі часто долаються, коли перекладач володіє не тільки високою майстерністю, але й має глибоку любов до твору. Такий перекладач здатний передавати не лише смисловий зміст, а й емоційний заряд, колорит, а також

культурні відтінки, що роблять твір унікальним.

Хіно Такао зробив переклад японською. Дослідники стверджують, що інтерес іноземних поетів – перекладачів посилений через національний колорит та образну поетичність поеми. Також «Енеїда» перекладена і російською мовою. Дослідники Михайло Наєнко, Олександр Мушкудіані, Олена Погребняк вважають, що найбільш професійний переклад здійснила В. Потапова у 1961 р. Версія цього перекладу перевидано у 2008 р. У цьому виданні вміщено й український варіант твору, а також і 104 ілюстрації художника Дмитра Бісті. В ілюстраціях Дм. Бісті містилося дуже багато національної інформації для російськомовного читача про український шедевр.

Кожен з цих перекладів має свою унікальність, адже відображає не лише лексичні, але й культурні особливості тієї мови, на яку вона була перекладена. Важливим аспектом перекладу є адаптація гумору і метафор, притаманних оригіналові, що потребує від перекладача не лише мовних знань, а й глибокого розуміння контексту.

Наприклад, англійські переклади «Енеїди» часто акцентують на універсальних темах, таких як любов, боротьба та людські переживання, роблячи акцент на емоційному складнику твору. У той же час, переклади на польську мову підкреслюють спільність культурних коренів, що зближує українську та польську літератури.

Проте, незважаючи на численні переклади, багато читачів стверджують, що повною мірою відчувати красу та глибину «Енеїди» можливо лише в оригіналі. Цей факт підкреслює важливість знання мови оригіналу для глибшого розуміння не лише змісту, а й стилю твору.

У підсумку, переклади «Енеїди» стали не лише засобом поширення української літератури у світі, а й мостом між культурами, що продовжує збагачувати світову літературу новими ідеями та сюжетами.

Так, можна стверджувати, що образна поетичність і національний колорит поеми І. Котляревського справді відіграють ключову роль в її

міжнародному визнанні. Поема «Енеїда» збагачена українськими мотивами, фольклором і соціальними реаліями, що робить її унікальною та привабливою для перекладачів.

Кожен новий переклад є своєрідною спробою передати особливий дух та колорит «Енеїди» для іншої культури, а також можливістю по-новому розкрити теми, зрозумілі багатьом народам: любов до рідного краю, життєстійкість, гумор як спосіб подолання труднощів. Саме тому українська «Енеїда» стала не просто національним надбанням, а справжнім феноменом, який здатен зачепити серця читачів різних країв. Ці елементи не лише підкреслюють самобутність української культури, але й створюють універсальні теми, зрозумілі різним народам. Таким чином, образність та колорит поеми відкривають нові горизонти для інтерпретацій, що стимулює інтерес до її перекладів і адаптацій у різних мовах і культурах.

Образність і колорит «Енеїди» Котляревського відкриває безліч можливостей для інтерпретації, тому цей твір і становить великий інтерес у перекладачів і дослідників усього світу. Універсальні теми, підняті у вірші, можна знайти в них щось близьке навіть тим, хто вперше познайомився з українською культурою, а багатий колорит робить цей твір привабливим для адаптації в різних мовах і контекстах. Це лише підкреслює її значення як національного та водночас світового літературного надбання.

2. 3. Візуальна спадщина «Енеїди»: від класики до сучасних інтерпретацій

Історія ілюстрування «Енеїди» заслуговує окремої уваги. Дуже багато талановитих і відомих художників бралися створювати малюнки до поеми.

Ілюстрували «Енеїду» провідні українські художники 20 століття. Ілюстраторами «Енеїди» були: Василь Корнієнко – один з перших ілюстраторів поеми, Георгій Нарбут – виконав лише одну ілюстрацію 1919 р., Порфирій Мартинович, а Мирон Левицький, Михайло Дерегус, Іван Їжакевич, Федір Коновалюк та ін. Вона була як магніт для художників, які хотіли візуалізувати вічні шедеври.

У 1903 році в Полтаві, художником Порфирієм Мартиновичем було створено першу ілюстрацію до поеми. Пізніше 13 ілюстрацій ввійшли до альбому «Малюнки Порфирия Мартиновича до «Енеїди» Котляревського»

Ще одним ілюстратором «Енеїди» був Василь Корнієнко. Про нього згадує науковець Сергій Єфремов у передмові до творів Котляревського.

Загалом, Котляревський став мостом, що з'єднав покоління творців в українському просторі.

Найпопулярнішим виданням «Енеїди» стало видання 1967 р. з ілюстраціями Анатолія Базилевича. Друге видання вийшло у видавництві «Дніпро» у 1968 р. Відтоді його перевидавали 17 разів. Краєзнавці вважають найкращими ілюстрації Анатолія Базилевича. Вони складаються з 132 ілюстрацій, намальованих протягом дев'яти років. Цікавим є той момент, що не всі ілюстрації Базилевича до поеми були опубліковані у виданні «Енеїди» 1989 р. видавництва «Радянська школа». Припускають, що принаймні 15 ілюстрацій еротичного змісту не були опубліковані у виданні для школярів [6].

Ілюстрації А. Базилевича до «Енеїди» Котляревського характеризуються винятковою майстерністю малюнка, знанням психології персонажів, гострим українським почуттям гумору та ефективною і виразною графічною мовою. Троянці – власне, українські козаки – не здатні ані визнати перемогу земних і небесних сил над собою, ані зламати патріотичний дух, який прагне відновити свій національний статус. Цей приклад добре відображає філософське і зневажливе ставлення українського народу до гнітючих подій, які здаються неминучою частиною його існування. Унікальний характер українського народу відображений у веселих і яскравих образах.

До 200-річчя від дня народження І. Котляревського у видавництві «Дніпро» вийшло друком ювілейне подарункове видання «Енеїди» (1969), ілюстроване видатним художником-графіком Олександром Данченком. Цього митця-шістдесятника не задовольнили ілюстрації до «Енеїди» А. Базилевича,

оскільки поему він не сприймав лише як гумористичний твір, а насамперед епічний, іноді навіть трагічний. Тому зображував Енея як національного героя, а «Енеїду» бачив пам'ятником Україні, її героїчному козацькому минулому, колоритному побуту й соковитому гумору. Гравюри О. Данченка до «Енеїди» – це ілюстрації до епосу [36, с. 104].

Цікавою для нашого дослідження є інформація про Бориса Тристанова, краєзнавця, історика з Полтави. У нього виникла ідея знайти ілюстрації до «Енеїди», які були створені між 1903 та 1969 роками. Краєзнавець аргументував це тим, що 1903 рік – рік відкриття пам'ятника Івану Котляревському в Полтаві; 1969 рік – рік святкування двохсотліття від дня його народження. Тристанов витратив рік на пошуки зображень, і йому вдалося зібрати колекцію з 520 ілюстрацій, які представлені у 16 виданнях 18-тма різними художниками. Окрім колекції ілюстрацій, Тристанов виявив 10 перекладів «Енеїди», повне перше видання 1842 року, варіанти читання з різних видань та пояснення віршів, на основі яких склав словник «Енеїди». Усі 520 ілюстрацій можна побачити на сайті обласної бібліотеки ім. Котляревського та прочитати електронні версії поем. Виставку Бориса Тристанова під назвою «Ілюстрована «Енеїда» Івана Котляревського» було проведено у Полтавському художньому музеї, Галереї мистецтв імені Миколи Ярошенка, у Полтавському краєзнавчому музеї. На виставці представлено 47 оригіналів – 45 надав музей Котляревського і 2 роботи були у галереї. Ілюстрації були представлені за послідовністю подій у поемі. Таким чином можна переглянути, як ілюстрували ту чи іншу строфу різні художники.

Абсолютно новий, неймовірний світ міфологічної казки українського народу створила художниця Оксана Тернавська. Її ілюстраціями оформлено унікальне видання «Енеїда» Івана Котляревського 2011 р. Над їхнім створенням вона працювала три роки, об'єднуючи малюнок від руки з комп'ютерною графікою. Художниця вдало поєднала українське бароко з давньогрецьким стилем, створивши враження для глядача, ніби він дивиться яскравий фільм. Майстерно вимальовані пензлем у традиційних українських

кольорах, як живі, постають перед нами герої поеми Еней, Дідона, Сивілла, боги з Олімпу... Був створений унікальний світ! Тож книга схожа на геніальний фільм, а її герої прийшли до нас з глибини віків [54].

А ще коли бачимо малюнок молодого хлопця у футболці з написом «Дякую, діду, за Енеїду», якого створив відомий рівненський художник Юрій Журавель, то ще раз переконуємось, що через століття невмирущі образи Котляревського й далі «надихають нас жити, боротися і перемогати» [55].

2. 4. Екранізована «Енеїда»: як оживає український епос у фільмі

За мотивами поеми був створений повнометражний анімаційний фільм «Енеїда». Створення фільму замовила московська ТВО «Союзтелефільм» на студії «Київнаукфільм». Над створенням мультфільму працювали три роки: 1988 – 1991 рр. Режисером – постановником був Володимир Дахно, а художником-постановником – Едуард Кірич. Фільм складається з семи частин і кожна частина – з 14 тисяч малюнків. За словами Е. Кірича, у мультфільмі він намалював кадри українського синьо-жовтого прапора. Він гордий тим, що це було до відновлення незалежності України, а саме у 1988 році.

2. 5. Сторінки історії: цікаві факти про «Енеїду» та її авторів

У 2019 році «Енеїда» була обрана Українським Пен-клубом як один із 100 найкращих творів української літератури [3].

Цікавим для нас є той факт, що примірник першого видання поеми 1798 року зберігається в Німеччині. Книга зберігається у відділі рукописів та рідкісних книг центральної наукової бібліотеки Геттінгенського університету.

Історію книги досліджувала Луїза Ільницька, завідувачка відділу наукової бібліографії Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника, визнаний фахівець у галузі книгознавства.

Під час дослідження, Луїза Іванівна дізналась, що раніше книга належала до колекції Георга фон Аш. Це благодійник, який подарував книгу бібліотеці у 1800 році. Книга коштувала 1 р. 60 коп. Євгенія Стороха – провідний науковий співробітник Полтавського літературно-меморіального

музею Імені Івана Котляревського, пише у своїй статті про те, що на сьогоднішній день у колекції «Ашіана» зберігається лист Георга фон Аша до директора бібліотеки Крістіана Готлоба Гейне, датований 19 серпня 1800 року. В цьому листі існує окремий список книг, написаний рукою фон Аша. Видання зареєстроване під номером 43: Енеида на малороссийский язык перелициованная И. Котляревским. СПб. 1798. До назви книги додано коротке пояснення: «українська травестія» (En eideinsUkrainischetravestie) [59].

Дослідниця зауважує, що в цій книзі записано перший відгук на «Енеїду». А написав рецензію Август Людвіг Шльоцер – один з визначних німецьких вчених кін. XVIII – поч. XIX ст. Вона дуже коротка, автор називає книгу, вказує на якість паперу та друку, звертає увагу на літературну та поетичну цінність видання. Важливим є висловлювання автора про мову твору – «цей діалект навіть у відмінюванні відрізняється від великоросійського...Без доданого українського словника на 24 сторінках ця поезія була б мало кому зрозумілою» [59]

На сайті Полтавської обласної універсальної бібліотеки створено віртуальний проєкт про Івана Котляревського, мета якого є увіковічнення пам'яті про письменника та популяризація його творів. Зі сторінок проєкту ми дізнаємось, що в зарубіжних бібліотеках, таких як New York Public Library, University of Chicago, University of Toronto, також виставлені твори Івана Котляревського онлайн. Також ми знайомимось з такими проєктами, як «Проект Бориса Тристанова «Енеїда Івана Котляревського: 7 в 1», «Проект Енеїда: Національний художній Музей України», мистецький проєкт «Хлопець хоч куди козак», «Ілюстрована “Енеїда» І. П. Котляревського: 400 ілюстрацій 18 художників різних країн за період 1903–1969pp.». Все це є підтвердженням того, що творчість І. Котляревського – актуальна й невмируща [49].

2. 6. Гумор, бурлеск і трагедія: «Енеїда» в театральному мистецтві

«Енеїда» Котляревського є частиною історії нашого народу. Вона продовжує надихати українських митців і у XXI-му ст. Творцями різних

років, твір багато разів екранізовано та інсценовано.

Інсценізація «Енеїди» Івана Котляревського, представлена Київським академічним театром ляльок, стала важливим культурним проєктом, який поєднав традиційний український літературний твір із сучасними театральними формами. Авторами вистави є: Ігор Гулий – художній керівник, Дмитро Драпіковський – режисер, Микола Данько – художник. Вперше її було оприлюднено 25 березня 2023 року у Київському академічному театрі ляльок.

Вистава була поставлена на кошти від виграного гранту Стабілізаційного фонду-ініціативи для підтримки культурних та освітніх організацій, що постраждали від війни проти України.

Вважають, що це наймасштабніша постановка театру за всю його історію і перша велика прем'єра від початку повномасштабного вторгнення.

Перший твір нової української літератури представлений глядачам у нетрадиційному баченні. «Коли нація бореться за своє існування, то вона має пройти через великі випробування» – це головна теза вистави. [https://knpu.gov.ua/archive/vystava-eneida/] Автори роблять паралель із сьогоденням, тому українців чекає успіх так як і троянців.

Режисер Дмитро Драпіковський, стверджує, що для нього вистава є новим і цікавим викликом. Так як автори не хотіли повторювати традиційний хід постановок за Котляревським – шаровари і оселедець, то вони додали виставі епічного розмаху, нагадуючи глядачу про перше джерело – «Енеїду» Вергілія. Також вони хотіли підкреслити актуальність поеми в контексті найновішої історії України [7].

25 акторів задіяні в постановці, більше 40 масок і ляльок. Кілька людей управляють величезними ляльками. Спеціально для постановки створена оригінальна музика. Глядачі мають можливість спостерігати над сценічними боями і оцінити вишукані художні рішення.

Головний художник Микола Данько розробив декорації та костюми для вистави. Драматургиня та комікеса Веста Гунченко зробила сценічну адаптацію твору. А заслужений діяч мистецтв Юрій Старостін поставив

сценічний бій. Творча команда працювала над збільшенням об'ємності та наповнюваності образів Енея і троянців. Вони проходять справжній шлях героя. Образно кажучи, це шлях, яким зараз ідуть всі українці, разом і кожен окремо. Шлях до народження і становлення нації, шлях до усвідомлення власної ідентичності, шлях до свободи і волі. Це нелегке завдання, адже кожен глядач співпереживає персонажам. А в пригодах та емоціях давньогрецьких героїв бачить нашу сучасну історію та сучасний досвід. Це не завжди легко емоційно, але саме це змушує їх думати і переосмислювати історію, яку вони не звикли обговорювати.

Творці вистави переконані, що основне завдання, яке стоїть перед українською культурою є її звільнення від імперського спадку, позбавлення комплексу меншовартості, яке роками насаджувалось «старшим братом». Літературознавиця Тамара Гундорова, стверджує, що ознакою колонізації є модифікація колонізованої культури на «потішну», «лубочну», «сільську» [48]. Протягом років імперська пропаганда презентувала Україну і українську культуру, як «співуче і танцююче плем'я» так звані «хохли» [48]. Лише шануючи власні досягнення, свою ідентичність і самобутність, українська культура зможе розвиватися далі і побавитися кайданів колонізації.

Вперше «Енеїду» в Запорізькому академічному обласному українському музично-драматичному театрі поставив народний артист СРСР В. Г. Грипич 1978 р. 18 лютого 2005 р. на великій сцені Запорізького академічного обласного українського музично-драматичного театру імені В. Магара відбулася нова прем'єра «Енеїди» Котляревського. Виставу створили: режисер – Андрій Романов; сценографія і костюми – Катерина Слонова; музичний керівник – Олександр Сурженко; концертмейстери – заслужена артистка України Світлана Ващенко, Ольга Єрмакова; хормейстер – Олександр Величковський; балетмейстери – Тамара Боброва, Лариса Неверова; художник з освітлення – заслужений працівник України Анатолій Іванов; звукорежисери – Михайло Надь, Олег Катушенко; асистент режисера – Людмила Кірікова; помічник режисера – Сергій Мостовий.

Дійові особи та виконавці: Еней – Максим Ігнат'єв, Юнона – народна артистка України Любов Матвійшина, Венера – Світлана Ромашко, заслужена артистка України Ніна Шикнарук, Еол – Андрій Косодій, дівчина Еола – Олеся Плохоткіна, Низ – Костянтин Дерновий, Євгеній Дзига, Евріал – Роман Яковлев, Нептун – Анатолій Сиротенко, Зевес – народний артист України Юрій Бакум, народний артист України Олександр Гапон, Дідона – Наталія Зубик, Галина Шелева, піп Охрім – Євген Ковалевський, Тарас – Вадим Васильєв, Микола Грушковський, Меркурій – Вадим Кир'ян, Анхіз – народний артист України Владілен Попудренко, Микола Горб, Сівілла – заслужена артистка України Алла Анзіна, заслужена артистка України Світлана Бобир, Тетяна Олійникова, Харон – Костянтин Дерновий, Євгеній Дзига, Мусій – Павло Костюк, Лавися – Світлана Вавілова, Клара Щедріна, Латин – Євген Козьмик, Турн – Олег Котеньов та інші.

Протягом усього двох дій «парубок моторний і хлопець хоч куди козак» потрапляє з одної пригоди в іншу: втікає зі спаленої Трої, профукав усе майно, зваблює Дідону... Проте у виставі показані вчинки героя, які гідні поваги. Він пізнає ціну дружби, перемігши у війні. Захищає своє справжнє кохання. Будує нову державу і прагне миру. Костюми акторів випереджають будь-яку моду. А музика Руслани і гурту «ВВ» створюють атмосферу у виставі. А в ній, як і в поемі поєднуються героїко-романтичний струмінь і розважальна тональність.

Прем'єра «Енеїди ХХІ» відбулася 13 березня 2019 р. на сцені Одеського академічного українського музично-драматичного театру ім. В. Василька. Ця вистава створена у партнерстві з Диким театром. Максим Голенко очолив проєкт, працюючи з одесько-київською групою. Давній сюжет переосмислив наш сучасник, драматург і автор Віталій Ченський. Він запропонував свою версію про мандри та долю Енея і його побратимів.

Отже, яким прийшло до нас у ХХІ ст. – третє тисячоліття «парубок моторний і хлопець хоч куди козак?» Оскільки часи змінилися, змінився світ, то і сюжет вистави перенесений в сучасні реалії. Тут ми зустрічаємось з

прикметами нашого часу – літаками і мітингами, із обов’язковим Інтернетом, Фейсбуком, фейками. Награна доброчинність і ненормативна лексика на зборах, на вулицях, у громадських місцях також присутні у виставі. І Боги все частіше спускаються на Землю і втручаються в повсякденне життя земних людей. А Еней так і залишився вигнанцем, який шукає свою «обітовану», омріяну землю...

Отже, вистава надає можливість глядачам подумати над всіма цими питаннями, уважніше подивитися на навколишній світ, і ... посміятися.

Дійові особи та виконавці: Еней–Дмитро Усов («Дикий театр», м. Київ), Анхіз – Олександр Ярема («Дикий театр», м. Київ), Юл – Фелікс Аброскін («Дикий театр», м. Київ), Костянтин Кириленко, Ахат – Орест Пастух (Театр «Золоті ворота», м. Київ), Палінур–Андрій Кронглевський («Дикий театр», м. Київ), Дмитро Соловйов (Київський академічний театр драми і комедії на лівому березі Дніпра).

Безсмертні боги: Венера – Вікторія Остапенко, Юнона – заслужена артистка України Нінель Наточа, Юпітер – Павло Івлюшкін, Анатолій Головань, Меркурій – заслужений артист України Ігор Геращенко.

Смертні: Дідона – Ірина Бесараб, Орест–Максим Линник, Евріпілла – Наталя Шевченко, Іполита – Олена Головіна, Поліцейський – Михайло Грицик, Офіціант – Дмитро Цинковський, Нікандр – Роман Федосєєв, Ханаас, Бабрій – Олександр Коваль, Левкіппа aka Levkippa – Марина Клімова, Ерида Розжигайло – заслужена артистка України Ірина Охотніченко, Креуса – Михайло Дадалев, Аскольд Лютий – Сергій Ярий, Латин – заслужений артист України Павло Шмарьов, Тетяна Медведєва, Амата – Лавінія – Марія Деменко, Турн – Олександр Самусенко, Леонід Артем Музиченко, Націонал-радикали – Михайло Грицик, Максим Линник, Дівчина – Аліна Катречко.

В решті ролей (Амур, Демофонт, Льоха, Прикордонник тощо) – Володимир Романко. Виставу ведуть Наталя Петрова, Олена Фурманова [51].

У репертуарі Волинського академічного обласного українського музично-драматичного театру імені Тараса Шевченка також представлена вистава «Енеїда» Котляревського за сценічною версією режисера-постановника Ярослава Ілляшенка. Він розглядає Енеїду як легенду-містерію, оскільки в ній поєднуються елементи міфології, народної культури та морально-філософських роздумів. Згідно режисерських рішень тривалість вистави становить 1 год. 50 хв. Художник-постановник Ірина Попандапуло створила вражаючи сценографії та костюми, які підкреслили атмосферу класичної історії та надали їй сучасного звучання. Балетмейстер-постановник, заслужений діяч мистецтв України Володимир Замлинний, втілив у виставі енергійні хореографічні номери, що підкреслили динаміку сюжету та емоційність персонажів. Постановка сценічних боїв Романа Ковальчука вразила глядачів своєю динамічністю та реалістичністю, додаючи виставі напруги та драматизму. Хормейстер Микола Седлярук забезпечив високий рівень вокального виконання, а помічник режисера Вячеслав Погудін ефективно координував роботу акторів, щосприяло загальному успіху «Енеїди». У виставі бере участь спортивний клуб Козацьких бойових мистецтв «Герць», а голос звучить у виконанні заслуженого артиста України Олександра Ярошенка.

Дійові особи та виконавці: Еней – Ігор Натанчук, Юнона – Людмила Натанчук, Венера – Софія Матюшенко, Зевс – Дмитро Репюк, Марс – Павло Гарбуз, Венера, Дідона – Ірина Ілляшенко, Меркурій – Владислав Маціюк тощо. [49].

Вистава «Енеїда» за поемою Івана Котляревського в Полтавському академічному музично-драматичному театрі імені Миколи Гоголя є яскравим театральним дійством, яке поєднує в собі українську класичну літературу та сучасний театральний стиль. Прем'єра вистави відбулась 07 вересня 2018 року. Її створено у жанрі музичний бурлеск на дві дії. Саме це дозволило акторам передати сатиричний дух оригіналу, акцентуючи увагу на важливих соціальних і культурних темах. Режисер сучасної версії та постановки,

заслужений діяч мистецтв України Владислав Шевченко, часто використовує яскраві костюми та динамічні сценічні рішення, щоб підкреслити гумор і трагізм персонажів. Композитор Олександр Зименко створив музику до «Енеїди», втіливши в своїх творах глибокі емоції та атмосферу класичного епосу. Його музика підкреслює драматургію та образність твору, надаючи нових барв українській культурі. Значний вклад у виконанні музики поеми вніс видатний диригент Олександр Сурженко, створюючи унікальну атмосферу для глядачів. Створила візуальну концепцію для Енеїди талановита художниця-постановниця Ірина Кліменченко. Яскраві хореографічні рішення втілила хореографиня Світлана Мельник, а вражаючи світлові ефекти створила досвічений художник по світлу – Лариса Йова. Хормейстер та репетитор з вокалу Наталія Зайко забезпечила акторів необхідними вокальними даними. Також створила гармонійний музичний супровід, який підкреслює емоційний зміст твору, а також забезпечує інтеграцію пісень у загальну концепцію вистави. Завдяки професіоналізму звукорежисера Ігоря Сабліна, вистава отримує новий вимір, що захоплює глядачів.

У ролях: Котляревський – Сергій Озерянко, Еней – Сергій Жмурко, Зевс – заслужений артист України Олександр Любченко, Венера – Наталія Сизова, Юнона – заслужена артистка України Маргарита Томм, Еол – заслужений артист України Богдан Чернявський, Меркурій – Олександр Князь, Нептун – Віталій Крапіва, Бахус – Антон Рокита та інші.

Через розкішну гру актори вдало втілюють характери героїв, надають їм нових життєвих кольорів. А цікаві костюми та продумані декорації створюють незабутню атмосферу вистави, підкреслюючи її емоційний зміст та естетичну виразність. Поринути в українську культурну спадщину, а також знайомитись з творчістю Котляревського може кожен глядач [52].

Нові грані «Енеїди» відкриває Київський академічний театр українського фольклору «Берегиня». На сцені театру здійснено інтерпретацію твору Котляревського в контексті сучасності. До постановки залучений весь

творчий склад театру, поділений на 2 групи. Тож в кожній виставі залучені по 15 акторів та артисти оркестру. Режисерка-постановниця Тетяна Авраменко стверджує, що ідея постановки виникла давно, але «остаточне рішення постановки було прийнято після 24 лютого, коли плани театру мали бути переосмислені» [8].

Ця вистава відрізняється від інших тим, що вперше на сцені з'являється персонаж «Муза». Саме до неї час від часу звертається Котляревський. А у гурті козаків-троянців, що подорожують разом з Енеєм, є не тільки чоловіки, а й жінки. Режисерка пояснює це тим, що «сучасна війна відкрила для нас безліч жіночих імен, які гідно борються за нашу землю на рівні з чоловіками» [8]. Фольклорний матеріал добирала Ірина Бонковська. Оркестр театру під керівництвом Юрія Мілевського створив оригінальне аранжування, що поєднує старовинну та сучасну музику.

Музична концепція ґрунтується на музиці, що виникла в контексті визвольної боротьби протягом історії. Піснею козацької доби починається вистава і далі глядачі разом героями відправляються у подорож через століття, проходячи через українську революцію, повстанців і аж до сьогоднішніх днів. Битва у фіналі між Енеєм і Турном відбувається під гімном УПА «Ой у лузі червона калина». Нині – це гімн української армії. Композиція з уривків сучасних воєнних пісень включена в епілозі вистави. Вони підкреслюють відвагу, надію і пам'ять. Автори вистави впевнені, що майбутні фольклористи, зберігаючи ці мелодії, створять нову музичну спадщину, яка відображатиме переживання та дух часу. Ці пісні, переплітаючи особисті історії з колективною пам'яттю, стануть важливим елементом нашої культури, нагадуючи про цінність свободи та мужності.

У виставі активно використовували соціально-побутовий музичний матеріал, зібраний у регіонах, що найбільше постраждали від окупаційних дій, зокрема в Донеччині та Луганщині. Цей фольклор не лише відображає культурну ідентичність цих територій, але й висвітлює глибокі переживання людей, їхні втрати, надії та прагнення до миру. Через музику глядачі можуть

відчути зв'язок із цими громадами, їхньою історією та стійкістю в умовах труднощів.

Директорка – художня керівниця театру Ільїна Генсіцька-Семенцова зазначає, «Окрім визвольної музики ми послуговуємось щирим козацьким жартом, сповненим бойового шаленства. Гумор вистави має солонуватий присмак заліза козацьких шабель, де в боях здобувається така нелегка та омріяна Перемога» [8].

Постановка «Енеїди» на сцені Херсонського обласного театру імені Миколи Куліша обійшлася театру в понад 250 тис. гривень. Прем'єра відбулась у 2013 році. Саме цей рік в Херсоні було оголошено «Роком українського театру». Ця визначна подія розпочалася виставою «Енеїда», режисером якої став Сергій Павлюк. Незрівняний гумор та чарівність цього твору у режисерській інтерпретації змушує глядача наново оцінити справжній український колорит, відчути тяглість історії та зв'язок поколінь. Вистава починається піснею Григорія Сковороди «Всякому городу нрав і права». Серйозне видовище подається у форматі легкого та яскравого шоу.

Мамай – символ українського козацтва – розповідає слова автора. З бандурою в руках він розповідає легенду про одного зі своїх побратимів – козака Енея.

Для досягнення чудового результату, режисер об'єднав в «Енеїді» найкращих артистів херсонської трупи: Енея зіграв Олександр Мельник, Козака Мамай – Сергій Кияшко, Анхіза – Анатолій Толок, Юнону – Ружена Рубльова.

Дійство схоже на сучасну і приголомшливу казку через спрощення оригінального тексту та насиченість художніми деталями, проте з глибоким підтекстом. А яскраві декорації, колоритні українські костюми, надзвичайна хореографія, захопливі сцени козацьких боїв змушують глядача поринути у світ пригод. Атмосферність вистави підсилює цікавий механізм «живих картин».

За словами Алли Підлужної, театального критика, Сергію Павлюку

«за допомогою надзвичайно цікавих режисерських рішень та образних метафор вдалося втілити свій творчий задум, надавши «Енеїді» нового дихання, зробивши її напрочуд цікавою, самотнішою виставою. Тут перед глядачами постає, по суті, художнє втілення образу сучасної України» [38].

Ця вистава змушує глядачів задумуватись про своє коріння. Виконавець головної ролі, артист Олександр Мельник стверджує, що вистава «ніби така собі історія успіху простого українця», де «батько каже йому: сину, ти ж українець, мусиш пам'ятати своє коріння і шанувати культуру» [38]. Прем'єра «Енеїди» у Рівненському академічному українському музично-драматичному театрі відбулась 25–26 березня 2023 року. Режисер-постановник – Іван Данілін. Митець зазначає, що «Котляревський «Енеїду» закодував настільки, що свої зрозуміють, а чужих нам не треба. Є три рівні прочитання цього твору: перший рівень – побутовий, другий рівень – моральний і третій рівень – духовний. Ми хотіли більше до духовного рівня дотягнутися» [45].

Попри війну, яка триває в Україні, автори вистави вміло використовують гумор, щоб підкреслити українську ідентичність і стійкість. У таких адаптаціях іронічні ситуації та рівненські актори Дмитро Пшечук та Володимир Федінчук, які втілюють на сцені Енея, допомагають розрядити напружену атмосферу, одночасно наголошуючи на важливості національного духу. Цей підхід дозволяє не лише зберегти класичні традиції, але й відобразити сучасні реалії, демонструючи, що сміх залишається потужним засобом підтримки та єдності.

За словами Катерини Ношкалюк, вже одна із перших сцен направляє на думку, що вистава тісно пов'язана із сьогоденням, а саме «книги Шевченка, Забужко, Кобилянської, Жадана і звісно самого Котляревського – у постановці рівненського театру Юнона палить українську літературу, як Катерина II свого часу Запорізьку Січ і як російські загарбники тепер – знищують все українське на окупованих територіях» [45].

Іван Данілін переконаний, – «Навіть якщо зараз під час війни буде

застосована ядерна зброя, то ми підемо на гору й у нас там буде свій «троянський мартопляс». Це просто нам, українцям, притаманно. Котляревський це закодував» [45].

Також важливу роль у створенні атмосфери та підкресленні тематики твору відіграють сценографія та костюми Інни Даніліної. Вони поєднують класичний стиль з сучасними елементами та сприяють створенню багатошарового і виразного візуального світу, що підсилює драматургію та тематичні акценти твору. Емоційний зміст твору поглиблює музичне оформлення Івана Даніліна, а хореографічні рішення балетмейстера Олександра Віюка забезпечують динамічність вистави. Робота Віктора Гамова з освітленням допомагає підкреслити настрій сцени і трансформувати простір. Працюючи над створенням звукових ефектів та фонового звучання, звукорежисери, заслужений працівник культури України Богдан Сівак та Андрій Вавринчук, допомагають занурити глядачів у міфологічний світ Енея. Вистава «Енеїда» в Рівненському академічному українському музично-драматичному театрі є яскравим прикладом сучасного театрального мистецтва, яке вдало поєднує класичний текст з інноваційними постановочними рішеннями.

Прем'єра «Енеїди» в стінах Національного драматичного театру імені Івана Франка відбулась 21 грудня 2014 р. Постановка Ростислава Держипільського та Олексія Гнатковського є цікавою сучасною інтерпретацією твору Івана Котляревського, яка переносить класичні теми в контекст сучасної України. Вистава досліджує актуальні соціальні та політичні питання, використовуючи гумор та іронію, властиві оригіналу. Режисери поєднують традиційні елементи з сучасними технологіями та актуальними сюжетами, що робить її зрозумілою та близькою для сучасного глядача.

Їхня постановка справді є масштабним і динамічним дійством, яке майстерно поєднує безтурботну комедію з глибокими соціальними проблемами. Це еволюція сюжету від легкого гумору до напруженої атмосфери, що відображає складність сучасного життя в Україні. Таке поєднання дозволяє глядачеві відчути контраст між традицією і реаліями

сьогодення, залишаючи потужне враження.

За словами Оксани Тарнавської, «Енеїда» франківчан – це феєрія-бурлеск, сучасне перевтілення знаменитого класичного твору Івана Котляревського. Складно передати емоції побаченого, описати їх. «Енеїду» треба дивитись» [60].

«Енеїда» франківчан дійсно є цікавим переосмисленням класичного твору Котляревського, яке поєднує традиційні елементи комедії з сучасними реаліями України. Художній склад: режисер-постановник – народний артист України Ростислав Держипільський; асистент режисера – заслужений артист України Олексій Гнатковський; пластичне рішення – Ольга Семьошкіна; хормейстерка – Ольга Лапко; концертмейстерка – Віталія Гуцуляк; помічник режисера – заслужений працівник культури України Андрій Фелик.

Дійові особи та виконавці: Еней – заслужений артист України Олексій Гнатковський; Дідона – заслужена артистка України Надія Левченко; Сивілла – заслужена артистка України Ольга Комановська; Анхіз – артист драми Олексій Лейбюк; Зевс – заслужений артист України Роман Луцький; Венера – заслужена артистка України Галина Баранкевич; Юнона – заслужена артистка України Мирослава Полатайко-Гусак; Латин – артист драми Юрій Вихованець; Амата – заслужена артистка України Олеся Пасічняк; Лавися – заслужена артистка України Тетяна Гірник; Турн – заслужена артистка України Євгеній Холодняк; Мати – заслужена артистка України Галина Баранкевич; Евріал – артист драми Іван Бліндар; Низ – артист драми Віктор Абрам'юк. Троянці – артисти драми.

У сюжеті Івано-Франківського театру йдеться про те, як Еней тікає з Трої, зруйнованої грецькою армією. І разом з уцілілими троянцями вирушає в подорож, сповненої українським колоритом та національних мотивів, у пошуках нових земель. Вистава вражає своєю динамікою та багатогранністю. Поєднання карнавального дійства з українськими піснями, хореографією та гумором створює неповторну атмосферу. Ця вистава не тільки розважає, але й глибоко торкається культурних і соціальних тем, що робить її особливо

значущою для глядачів.

21 серпня 2021 року актори Франківського драмтеатру зіграли виставу на горі Піп Іван у Карпатах. Це дійство було присвячене Дню незалежності, а також з метою привернути увагу людей до екологічних проблем у Карпатах. Подія відбулась на висоті 2028 метрів на майданчиках біля «Обсерваторії» Прикарпатського та Варшавського університетів. «Енеїду» обрали тому, що вона представляє ідею народження нації. Адже нація формується разом через сміх, кохання, пригоди, а також загартовується завдяки воєнним випробуванням», – повідомив Ігор Цепенда, ректор ПНУ ім. Василя Стефаника. Вистава отримала Шевченківську Національну премію.

2. 7. Знакові та популярні видання творів І. Котляревського

Доволі захопливою є історія перших видань «Енеїди». Вперше вона була опублікована у 1798 р. видавцем і меценатом А. Парпури у Петербурзі. Поема опублікована під редакцією Й. К. Каменецького. Він склав і додав до твору словник українських слів. Словник містив 972 слова з тлумаченням російською мовою. Поему опублікували без згоди автора, тому це викликало в нього невдоволення.

Друге видання Енеїди було опубліковано у Петербурзі у 1808 р., також без погодження з автором: *Котляревський І. П. Енеида на малороссийский язык перелициованная И. Котляревским*. Ч. 1. 2-е изд. Санкт-Петербург: Тип. Ивана Глазунова, 1808. 148, 26 с. Цей екземпляр має особливість у вигляді наявності екслібрису «Из библиотеки К. И. Невоструева».

У 1809 р. побачило світ погоджене з Іваном Котляревським третє видання Енеїди: *Котляревский И. П. Вергилиева Энеида на малороссийский язык переложенная И Котляревским*. Ч. 1-6. Харьков: Тип. Ун-та, 1842. 38, 42, 75, 71, 76, 90 с. Ця подія відбулась завдяки фінансовій підтримці полтавського поміщика і мецената Семена Кочубея. У виданні був авторський додаток «Дополнение к малороссийскому словарю» і містив 153 слова. Також на титульному аркуші було розміщено зауваження автора «Вновь исправленная и дополненная противу прежних изданий».

Протягом 1821–1822 рр. І. Котляревський написав п'яту та шосту частини поеми. На основі словника 1798 року він склав оновлений українсько-російський словник до твору, який містив 1547 слів.

Лише після смерті письменника, у 1842 році, вийшло повне видання поеми у шести частинах. Друк твору здійснив український книгар О. А. Волохін у Харківській університетській друкарні.

Видання 1875 р. особливе тим, що редактор склав українсько-російський словник до твору: *Котляревский И. П. Собрание сочинений на малороссийском языке. Энеида; Наталка-Полтавка; Москаль-Чаривнык; Ода до князя Куракина*. Изд. 2-е / под ред. С. П. Катранова. Киев : В тип. Е. Я. Федорова, 1875. 409 с.

У 1886 р. в Києві вийшла друком опера „Наталка-Полтавка”: **Наталка-Полтавка : украинская опера в 2-х диях / соч. И. П. Котляревского**; изд. кн. маг. П. Ф. Панчешникова в Киеве. Киев : Тип. Г. Л. Фронцкевича, 1886. 64 с. Наприкінці XIX ст. П. Ф. Панчешников придбав книгарню Л. В. Ільницького. Він започаткував серію «Бібліотека українських письменників». У 1886 р. у цій серії вийшло зібрання творів І. Котляревського. Це видання особливе тим, що на титульному аркуші примірника п'єси «Наталка-Полтавка» зберігся екслібрис «Издание книжного магазина П. Ф. Панчешникова в Киеве». Також зберігся власницький штамп палеографа, історика давньоруського мистецтва, який зібрав цінну бібліотеку, І. О. Шляпкіна «Библиотека И. А. Шляпкина».

У 1904 р. започатковано серію видань «Руска письменність»(згодом «Українське письменство»), в якій окремим томом вийшли «**Твори Івана Котляревського, Петра Артемовського-Гулака, Євгенія Гребінки**»; вид. Тов-ва «Просвіта». Львів : Друк. НТШ під зарядом К. Беднарського, 1906. 536 с. Цю серію публікацій розпочав галицький просвітник і політичний діяч Юліан Романчук. Він підкреслює ретельну редакторську роботу у передмові що передувала виданню «Твори Івана Котляревського, Петра Артемовського-Гулака, Євгенія Гребінки», зокрема «Енеїди»: «[...]особливу увагу звертаю на

поправність тексту. Задля того, я [...] при укладанні тексту Котляревського Енеїди, переглянув докладно і порівняв не тільки всі важніші видання: Парпури з 1798 (і рівнозвучне 1808), самого Котляревського з 1809 р. і Волохина з 1842 р., далі Куліша з 1862 р., Катранова з 187 р., Онишкевича з 1877 р. і Стешенка з 1898 р., але також рукописні тексти Житецького і Дашкевича» [49].

У 1912 р. «Енеїда» була видана у Києві. Це видання прикрасили ілюстрації найвідомішого живописця початку ХХ ст. – фольклориста й етнографа Порфирія Мартиновича. Його унікальні роботи увійшли до золотого фонду українського та світового мистецтва. Серед них і 13 композицій до поеми І. Котляревського, створені олією та італійським олівцем: *Котляревський І. П. Енеїда, на українську мову перелицьована*; худож. П. Д. Мартинович. Київ: Друк. А. І. Гросмана, 1912. 224 с.

Знаковим було видання 1918 р. з передмовою та примітками Сергія Єфремова: **Твори Івана Котляревського**; ред. С. Єфремов ; авт. передм. та приміт. С. Єфремов ; худож.: В. Корнієнко, Л. Позен, І. Бурячок. Вид. 2-ге. Київ : Вік (Друк. Акц. Т-ва «Петро Барський в Києві»), 1918. 172 с. : іл., портр. Прикрашають видання ілюстрації українського живописця і графіка В. Корнієнка. А майстер книжкової графіки І. М. Бурячок оформив обкладинку, заставки і кінцівки.

З передмови С. Єфремова: «Котляревський зробив [...] величної ваги, просто таки геніальне діло, давши почин молодому свіжому письменству і громадському рухові наново відродженого народу. А такі заслуги не забуваються, і коли український народ кладе й свого щось у загально-світову скарбницю духовного надбання, то треба пам'ятати, що почалось у нас це з Котляревського» [18].

На початку 20-х років ХХ ст. Енеїда була видана в Берліні. Вступ до видання написав Б. С. Лепкий. Ілюстрації створив А. Штірен. У передмові автор підкреслює: «Отже видання, як на теперішні часи коштовне й розкішне. Хочемо дати читачеві ще один текст одного з найцінніших архітворів

української літератури, хочемо, щоб понад нашою зруйнованою і пограбованою Україною, повною смутку і туги залунав ще раз щирий український сміх, батька Івана, його творчий сміх, що рани гоїть, що стурбованим душам розвагу приносить, що з наболілого серця нову охоту й завзяття вливає»[70]. У кінці 1990-их років в Україні почали активно перевидавати закордонні видання «Енеїди». Одним з таких було берлінське видання 1922 р.: *Котляревський І. П. Енеїда*. На українську мову перелицьована з переднім словом та примітками Б. Лепкого з ілюстраціями та заставками Я. Штірен. Рівне : Рівненська друк., 1998. [Факсимільне відтворення берлінського видання 1922 р.]. Факсимільне видання доповнене статтею доктора філологічних наук М. Г. Жулинського «Духовна епоха в історії України: до 200-ліття виходу в світ «Енеїди».

У 1944 р., коли ще йшла Друга світова війна, в Москві видали: *Котляревський І. П. Енеїда*. Москва: Українське державне вид-во (Друк. Госенергоиздата), 1944. 262 с. : іл. Ілюстрації створив український художник-графік С. М. Пожарський. Наклад видання становив 7 тисяч примірників.

Видання «Енеїди» 1994 р. надруковане форматом 79 мм x 100 мм. Це мініатюрне видання – справжнє книжкове мистецтво. Воно оформлене українським графіком М. Левицьким: *Котляревський І. П. Енеїда* / худож. М. Левицький. Київ: Україна, 1994. 428 с.

У 1969 р. у Харкові видавництво «Прапор» видало збірку «**Вінок Іванові Петровичу Котляревському**» за редакцією Р. Я. Кальницького, Цю скромну збірку склали «земляки великого полтавця як вияв глибокої вдячної шани до його ясної пам'яті» [4]. Особливо у збірці виділяються чорно-білі ілюстрації, виконані технікою ліногравюри художником Юрієм Киянським. Графіка Киянського натхненна авангардними супрематичними композиціями.

Тут ми бачимо використання нарбутівських трикутників, відповідних шрифтів, динамічних діагоналей та геометричних площин. Вони надають унікальності і є головними виражальними засобами у збірці. На першій сторінці присутній штамп «Цю книгу придбано в місті Полтаві в дні

святкування 200-річчя з дня народження І. П. Котляревського». Тираж збірки — 8000 примірників. В кінці збірки є рубрика «Карбоване часом», де вписані в хронологічному порядку головні події з життя Котляревського.

Знаковим є також видання 1969 р. двотомника творів І. П. Котляревського. У першого томі вміщено славнозвісну поему-травестію «Енеїду». Зміст другого тому: «Наталка Полтавка», «Москаль-Чарівник», «Пісня на Новий год князю Куракіну», «Ода Сафо», «Листи», «Життєпис І. П. Котляревського» (уклав Мирослав Мороз). Вступну статтю написав чл.-кор. АН УРСР Євген Кирилюк. Ілюстрації та портрет І. П. Котляревського — роботи художника А. Базилевича. Наклад — 45 000.

У 1979 р. в Києві видавництвом художньої літератури «Дніпро» видано факсимільне видання «Енеїди» 1842 р. Наклад — 10 000 примірників. Передмову до факсимільного видання 1842 р. написали Євген Шабліовський та Борис Деркач. Її надруковано окремо у 1980 р.

2. 8. Завдання для учнів за матеріалами другого розділу

2. 8. 1. Вправи на аналіз передмов до «Енеїди» Котляревського в контексті часу

Мета: Дослідити, як змінювалося сприйняття «Енеїди» в різні епохи через аналіз передмов до видань твору, зрозуміти суспільний і культурний контекст, в якому існував твір.

Хід виконання:

1. Поділ на групи. Розділіть клас на кілька груп, кожна з яких отримає фрагмент передмови до видання «Енеїди» певної епохи (наприклад, перші видання ХІХ ст., радянські видання, сучасні передмови). Якщо є можливість, потрібні надати фрагменти різних років або видавців, щоб учні могли порівнювати.

2. Читання передмови. Кожна група читає свій фрагмент передмови та обговорює основні ідеї, що висловлюються у тексті. Зверніть увагу на такі питання:

— Як автор передмови описує значення «Енеїди»?

- Чи є в тексті передмови критичні або похвальні зауваження?
- Які суспільні події або культурні тенденції можуть впливати на таку оцінку твору?

3. Аналіз і порівняння. Попросіть кожну групу зробити короткий висновок, відповівши на запитання:

- Як, на вашу думку, сприймали «Енеїду» в епоху їхнього видання?
- Чому це сприйняття могло змінюватися в різні періоди?

4. Презентація висновків. Кожна група коротко презентує результати свого аналізу іншим учням. Під час презентацій учні можуть додавати інформацію або ставити запитання для порівняння різних епох.

5. Загальне обговорення. Після презентацій усіх груп проведіть обговорення:

- Як змінилося сприйняття «Енеїди» від перших видань до сучасності?
- Які соціальні та історичні зміни вплинули на різні оцінки твору?
- Чи можемо ми сказати, що «Енеїда» є дзеркалом українського суспільства? Чому?

6. Рефлексія: Запропонуйте учням написати короткий есе або висновок, в якому вони викладуть власне розуміння того, чому «Енеїда» залишалася актуальною і змінювала свій образ у літературному середовищі протягом часу.

2. 8. 2. Роль перекладів у популяризації «Енеїди» Котляревського.

Пропонуємо приклади завдань для учнів, які допоможуть краще зрозуміти роль перекладів у популяризації «Енеїди» Івана Котляревського і розкрити значення мовних версій для інтернаціоналізації українського епосу:

Вправа 1. Дослідницький проект «Енеїда» у перекладах різними мовами

Завдання для учнів: Учні мають знайти та дослідити переклади «Енеїди» на різні мови (наприклад, англійську, польську, німецьку, чеську, болгарську) і скласти порівняльну таблицю. Вони можуть звернути увагу на зміни, які зробив перекладач, а також на специфічні елементи української

культури, що могли бути втрачені чи адаптовані для іншої культури.

Вправа 2. Написання есе: «Чи можна зберегти національну унікальність в перекладах?»

Завдання для учнів: Учні пишуть есе на тему того, наскільки успішно переклади «Енеїди» передають український колорит і гумор, особливості мови та національну унікальність. Вони також можуть оцінити, наскільки переклади допомагають іноземним читачам краще зрозуміти українську культуру.

Вправа 3. Аналіз уривків в оригіналі та перекладах

Завдання для учнів: Учні працюють з короткими уривками з «Енеїди» українською мовою та їх перекладами. Завдання полягає у порівнянні вибору слів, стилю, передачі емоцій та культурних відмінностей. Вони можуть описати, як оригінальний текст змінюється в іншій мовній версії.

Вправа 4. Презентація: «Вплив перекладів на міжнародне визнання «Енеїди»

Завдання для учнів: Учні готують презентацію про те, як переклади вплинули на популярність «Енеїди» за межами України. Вони можуть дослідити, які країни та народи познайомилися з твором через переклади і як це сприяло інтернаціоналізації української літератури.

Вправа 5. Творче завдання: Переклад уривка «Енеїди» на іншу мову

Завдання для учнів: Учням пропонується спробувати самостійно перекласти невеликий уривок з «Енеїди» іншою мовою (румунською, французькою або англійською), зберігаючи гумор, колорит і ритм. Це завдання допоможе їм зрозуміти, наскільки складним є процес перекладу і які елементи важко передати іншою мовою.

Ці завдання сприятимуть глибшому розумінню учнями не тільки змісту «Енеїди», а й того, як переклади допомагають українським літературним творам ставати доступними світовій аудиторії.

2. 8. 3. «Візуальна спадщина «Енеїди»: від класики до сучасних

інтерпретацій»

Вправа 1. Картинна галерея: Створення колажу ілюстрацій

Завдання для учнів: Учні створюють колаж із зібраних ілюстрацій до «Енеїди», розташовуючи їх у хронологічному порядку (від найраніших до сучасних). Кожну ілюстрацію підписують, вказуючи художника, рік створення та особливості стилю. Такий колаж можна представити класу як «картинну галерею», де учні зможуть обговорити зміни в інтерпретації твору з часом.

Вправа 2. Візуальна інтерпретація: Створення власної ілюстрації

Завдання для учнів: Учні створюють власні ілюстрації до вибраного епізоду з «Енеїди», обираючи будь-який стиль (класичний або сучасний). Вони можуть зобразити героя, сцену бою, або ж пейзаж, що відповідає описам у тексті. Після завершення роботи учні пояснюють, які художні засоби вони використали, щоб передати атмосферу твору, і чому обрали саме цей стиль.

Вправа 3. Історичний контекст: Аналіз епохи, у якій створені ілюстрації

Завдання для учнів: Кожна група учнів обирає певний період, у якому створювались ілюстрації до «Енеїди» (наприклад, 19 століття чи сучасність), і досліджує, які соціальні та культурні особливості того часу могли вплинути на художні інтерпретації. Учні аналізують, як зміни в суспільстві відображаються у стилях, які використовували художники для «Енеїди».

Вправа 4. Обговорення: Як би могла виглядати «Енеїда» в майбутньому?

Завдання для учнів: Провести дискусію про те, як могли б виглядати ілюстрації до «Енеїди» в майбутньому. Учні обговорюють, чи можуть з'явитися нові техніки ілюстрування (наприклад, цифрові анімації або інтерактивні ілюстрації) та як технології можуть вплинути на сприйняття класичних літературних творів.

Вправа 5. Презентація: Відомі художники – ілюстратори «Енеїди»

Завдання для учнів: Кожна група досліджує творчість одного з відомих художників, які працювали над ілюстраціями до «Енеїди», таких як Анатолій Базилевич або сучасні митці. Учні роблять коротку презентацію про стиль художника та вплив, який він мав на сприйняття твору. Вони можуть показати кілька робіт художника та пояснити, як його стиль передає емоції або характер епосу.

Ці вправи сприятимуть творчому та аналітичному підходу до вивчення «Енеїди», дозволяючи учням відчувати себе дослідниками мистецтва та спробувати себе в ролі художників.

2. 8. 4. Екранізована «Енеїда»: як оживає український епос у фільмі

Вправа 1. Порівняльний аналіз: від тексту до екрану

Завдання для учнів: Учні переглядають уривки фільму чи анімаційної версії «Енеїди» та порівнюють їх з відповідними фрагментами тексту. Вони мають визначити, які моменти змінено або додано, і обґрунтувати, чому режисери могли прийняти такі рішення. Ця вправа допомагає зрозуміти адаптаційні зміни від літературного до кінематографічного формату.

Вправа 2. Сценарна вправа: створення короткого кіносценарію

Завдання для учнів: Учні обирають одну з важливих сцен «Енеїди» і перетворюють її на сценарій для короткометражного фільму. Вони мають описати персонажів, сценографію, музичний супровід і репліки. Це допомагає розвинути навички написання сценаріїв та краще зрозуміти, як художні й технічні деталі створюють атмосферу на екрані.

Вправа 3. Критичний аналіз: написання рецензії на екранізацію

Завдання для учнів: Після перегляду екранізації учні пишуть рецензію, у якій оцінюють, наскільки фільм передає атмосферу, гумор та культурні особливості оригінального твору. Вони також можуть розглянути акторську гру, режисерські рішення та операторську роботу. Це завдання дозволяє учням висловити власне ставлення до адаптації.

Вправа 4. Дослідницька робота: історія екранізацій «Енеїди»

Завдання для учнів: Учні досліджують, скільки існує екранізацій

«Енеїди», включаючи анімаційні та театральні адаптації. Вони складають короткий звіт про кожну з них: рік створення, режисера, стиль та основні відмінності від тексту. Завдання розвиває дослідницькі навички та допомагає зрозуміти різні інтерпретації епосу.

Вправа 5. Творче завдання: створення афіші для фільму «Енеїда»

Завдання для учнів: Учні створюють власну афішу для вигаданої або існуючої екранізації «Енеїди». Вони повинні обрати відповідний стиль, кольорову гаму, включити ключових героїв або моменти, які передають дух твору. Після створення афіші учні пояснюють свій вибір та як він відповідає тематиці.

Вправа 6. Музичний супровід: підбір саундтреку для «Енеїди»

Завдання для учнів: Учні обирають музику або створюють плейлист, який, на їхню думку, міг би бути музичним супроводом для екранізації «Енеїди». Вони можуть пояснити, як музика допомагає передати настрій і атмосферу окремих сцен, підсилюючи відчуття епічності, комічності чи драматизму.

Вправа дозволяє зрозуміти структуру кінематографічного мислення.

Вправа 7. Дискусія: Чи можна через екранізацію краще зрозуміти «Енеїду»?

Завдання для учнів: Організувати дискусію про те, чи допомагає екранізація краще зрозуміти сюжет і персонажів «Енеїди». Учні обговорюють, що саме додає екранізація до літературного тексту, чи допомагають візуальні образи глибше сприйняти історію, або ж навпаки — екранізація втрачає частину оригіналу.

Ці завдання допоможуть учням краще зрозуміти процес адаптації літературного твору до кінематографу і спонукатимуть до креативності та аналітичного мислення.

2. 8. 5. Сторінки історії: цікаві факти про «Енеїду» та її авторів

Вправа 1. Завдання на дослідження біографії Івана Котляревського.

Завдання для учнів: Написати коротке есе (до 200 слів) про

найцікавіший факт із життя Котляревського.

Вправа 2. Інтерактивна вправа «Факти про „Енеїду”»

Завдання для учнів: Знайти по одному цікавому факту про «Енеїду» (наприклад, це перший твір українською народною мовою або оригінальна поема, де класична тема грецької міфології адаптована до української ментальності). Та підготувати коротку усну презентацію на основі знайденого факту.

Вправа 3. Вікторина по тексту «Енеїди»

Завдання для учнів: Підготувати серію питань для інтерактивної вікторини, наприклад: «Як звати бога війни у творі?», «Хто був супутником Енея?».

Ці завдання допоможуть учням не тільки засвоїти матеріал, але й активно долучитися до дослідження та творчого переосмислення класичної літератури.

2. 8. 6. Гумор, бурлеск і трагедія: «Енеїда» в театральному мистецтві

Вправа 1. Аналіз сценічного гумору

Завдання для учнів: Знайти та проаналізувати одну сцену з театральної постановки «Енеїди» (якщо є можливість переглянути відео або фрагменти запису) або обрати сцену з тексту, яка втілює гумор чи бурлескний стиль. Розглянути, які прийоми використовуються для створення комічного ефекту.

Запитання для роздумів: Які риси героїв підкреслені гумором? Як гумор допомагає розкрити характер персонажів?

Вправа 2. Створення бурлескної сцени

Завдання для учнів: Написати коротку сцену (3–4 репліки) у стилі бурлеску, де герої з повсякденного життя обговорюють сучасні питання (наприклад, школу, побутові справи). Завдання дозволяє учням зрозуміти специфіку бурлескного стилю: простоту, гумористичність та іронічне зображення героїв.

Запитання для роздумів: Чи легко передати іронію та гумор у сценічній

формі? Як би це виглядало на сцені?

Вправа 3. Інсценування сцен з гумором та трагедією

Завдання для учнів: Об'єднатися в групи та інсценувати короткі уривки з «Енеїди», у яких є гумористичні або трагічні елементи. Групи можуть використати мінімальний реквізит та адаптувати текст у своїй інтерпретації.

Запитання для роздумів: Як під час виконання передати змішання емоцій? Як можна підсилити гумор або трагізм сцени?

Вправа 4. Критичний аналіз образу Енея

Завдання для учнів: Обрати одну з театральних постановок «Енеїди» та проаналізувати, як у ній зображений головний герой – Еней. На що в цій постановці звернута увага: на його комічні риси, на трагічну долю чи на його національний характер?

Запитання для роздумів: Які риси Енея підкреслює саме театральна сцена? Чим він відрізняється від героя в тексті Котляревського?

Вправа 5. Креативне завдання: Епізод із сучасними героями

Завдання для учнів: Створити сучасну сцену на основі одного з епізодів «Енеїди» в стилі бурлеску. Можна додати нових героїв, які обговорюють або переживають схожі події, як у поемі.

Запитання для роздумів: Як бурлескний стиль адаптується до сучасних подій? Що можна додати для комічного ефекту?

Вправа 6. Обговорення та рецензія на виставу

Завдання для учнів: Переглянути запис однієї з постановок «Енеїди» та написати коротку рецензію, акцентуючи увагу на використанні гумору, бурлеску та трагедії.

Запитання для роздумів: Як театральна постановка підсилює або змінює сприйняття тексту Котляревського? Які моменти найбільше вразили?

Ці завдання розвиватимуть уяву, розуміння жанрових особливостей та емоційну чутливість учнів, а також їхню здатність до аналізу та креативного підходу до класичних творів.

2. 8. 7. Знакові та популярні видання творів Котляревського

Вправа 1. Вивчення ранніх та сучасних видань «Енеїди»

Завдання для учнів: Розділіть клас на групи, кожній з яких потрібно дослідити одне з визначних видань «Енеїди» (перше видання 1798 р., видання XIX століття, радянські видання, сучасні перевидання з ілюстраціями тощо). Учні можуть дізнатися про особливості цих видань та підготувати короткі презентації про те, як змінювався вигляд книги, мова, оформлення, ілюстрації.

Запитання для роздумів: Які зміни в оформленні та стилі відображають епоху? Як ілюстрації впливають на сприйняття тексту?

Вправа 2. Порівняння ілюстрацій у різних виданнях

Завдання для учнів: Знайти ілюстрації з різних видань «Енеїди» та порівняти їх. Наприклад, можна порівняти стилі ілюстрацій з видань XIX ст. та сучасні ілюстрації (такі, як роботи Анатолія Базилевича).

Запитання для роздумів: Як зміни в ілюстраціях відображають ставлення до «Енеїди» в різні періоди? Які образи героїв здаються більш сучасними чи близькими для нас сьогодні?

Вправа 3. Створення власного оформлення для видання

Завдання для учнів: Учням пропонується придумати сучасне оформлення для видання «Енеїди» або іншого твору Котляревського, наприклад, створити обкладинку і вибрати стиль ілюстрацій.

Запитання для роздумів: Які елементи дизайну обиралися для передачі духу Котляревського? Чому саме таке оформлення може зацікавити сучасного читача?

Вправа 4. Бібліографічне дослідження

Завдання для учнів: Дослідити, скільки видань творів Котляревського вийшло протягом XX – XXI ст. Це може бути командний проєкт, де кожна група досліджує різні десятиліття, визначаючи, у яких країнах і містах видавали «Енеїду», які типографії це робили, в яких умовах.

Запитання для роздумів: Як часто перевидається «Енеїда»? Чи підтверджує це її популярність?

Вправа 5. Створення виставки на тему «Видання творів Котляревського»

Завдання для учнів: Організуйте в класі невелику виставку, де учні представлять макети, ілюстрації, та інформацію про різні видання. Кожен учень може принести або створити свій стенд, присвячений одному з видань.

Запитання для роздумів: Як змінюється сприйняття тексту залежно від його оформлення? Як виглядає «Енеїда» очима сучасного читача?

Вправа 6. Інтерв'ю з книголюбом або бібліотекарем

Завдання для учнів: Організуйте інтерв'ю з бібліотекарем або експертом з літератури, який розповість про цінні видання «Енеїди» або інших творів Котляревського. Це можна зробити як групову зустріч у бібліотеці або через відеозв'язок.

Запитання для роздумів: Які видання «Енеїди» вважаються раритетними і чому? Як вони зберігаються?

Висновки до другого розділу

Творчість Івана Котляревського, зокрема його поема «Енеїда», стала справжнім культурним феноменом, що символізує початок нової української літератури та національного самоствердження. «Енеїда» є не просто літературною пародією, а маніфестом українського духу, що зберігає унікальну мову, традиції, історичну пам'ять і глибоке розуміння власної ідентичності. Котляревський створив свій шедевр у важкий для української культури час, коли на кінець XVIII ст. Російська імперія активно впроваджувала русифікаційну політику, намагаючись знищити українську мову й самобутність. У цей період, коли українська еліта все більше асимілювалась з імперською культурою, Котляревський обирає шлях повернення до коренів, пишучи українською мовою та спираючись на народні джерела, підкреслюючи цінність української культури. Його «Енеїда» виконана в травестійно-бурлескному стилі, що дозволило автору сміливо використовувати народні жарти, приказки, типажі та образи. Цей стиль

відображає національний гумор, що дозволяє висміювати і чужі впливи, і соціальні проблеми власного суспільства, що надає поемі неповторного колориту.

Котляревський зумів адаптувати античний сюжет Вергілія до українських реалій: у троянцях ми бачимо українців – сміливих, працьовитих, волелюбних, здатних знайти сили навіть у найскладніші часи. Гумор поеми виявляє гострий критичний погляд на суспільство: сатирично змальовані персонажі, що символізують панів і чиновників, показують їхні слабкості, хабарництво, інтриги та корупцію. Проте, попри іронію, в героях підкреслюються чесноти українського народу: доброта, відданість батьківщині, готовність допомагати одне одному й захищати свою землю. Однією з найбільших цінностей «Енеїди» стала мова. Котляревський використовує живу українську, збагачену фольклорними елементами, приказками та народною мудрістю. Його мова яскрава, насичена колоритними образами, що дало твору змогу відображати народний світогляд. Це не просто перекладений твір, а переосмислений епос, де автор адаптує класичну античну історію, щоб вона відповідала українським реаліям. «Енеїда» стала першим значним твором українською мовою, підтверджуючи її здатність бути мовою літератури та підкреслюючи її значення для національної культури.

Завдяки «Енеїді» Іван Котляревський отримав статус «батька нової української літератури». Його твір вплинув на наступні покоління письменників, зокрема Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Марка Вовчка, які черпали в нього натхнення. Це був фундамент, на якому збудовано весь український літературний канон, утвердивши українську літературу як самобутню і цінну. Переклади «Енеїди» різними мовами – польською, англійською, німецькою, чеською, грузинською та іншими – доводять її популярність і універсальність. Це було визнанням української культури і її здатності зберегти самобутність навіть у складні часи. Через переклади та ілюстрації «Енеїди» світ побачив Україну не як провінцію імперії, а як

окрему культуру зі своїми героями, цінностями та ідентичністю. Ілюстрації Анатолія Базилевича та інших митців додають поемі новий вимір, передаючи її колоритний світ візуально. Театральні й анімаційні постановки «Енеїди» також підтверджують її актуальність. Культурні заходи, виставки й проєкти, присвячені «Енеїді», показують, що творчість Котляревського залишається важливою частиною сучасної української культури.

Таким чином, «Енеїда» Івана Котляревського є безсмертною пам'яткою, яка завдяки своєму унікальному стилю, народному колориту і глибоким патріотичним мотивам залишається актуальною й затребуваною навіть у XXI столітті. Її значення в українській культурі не втрачає сили, адже це символ національного відродження та культурної ідентичності, що підкреслює унікальність українського народу.

РОЗДІЛ 3

ВИКЛАДАННЯ ТВОРЧОСТІ ІВАНА КОТЛЯРЕВСЬКОГО В ЗЗСО

3. 1. Загальнометодичні засади

Методичні засади викладання творчості Івана Котляревського мають надзвичайно важливе значення для формування національної свідомості та культурної ідентичності української молоді. Котляревський є засновником нової української літератури, і його творчість заклала основи для розвитку української мови, літератури та національної самосвідомості. Підхід до його творів повинен забезпечувати комплексне розуміння їх історичного, соціального та культурного контексту.

Завдяки методичним підходам учні не лише знайомляться з мовною стилістикою та літературними особливостями творчості Котляревського, але й осягають ключові аспекти національної історії, українського побуту, традицій та духовних цінностей. Використання інтерактивних методів (інсценізації, проєктів, дискусій) допомагає зробити процес навчання цікавим і значущим, розвиває критичне мислення та стимулює особистий інтерес до української культури.

Таким чином, методичні засади викладання творчості Котляревського сприяють не тільки розширенню літературних знань, а й формуванню молодого покоління, яке усвідомлює свою культурну спадщину та національну ідентичність.

Прийоми аналізу художнього твору базуються на методах наукового пізнання. Основними з них є аналіз і синтез, які дозволяють розділити текст на складові частини для більш детального розгляду та, в свою чергу, з'єднати ці елементи в цілісне розуміння твору. Також широко застосовуються методи індукції та дедукції: індукція допомагає формувати загальні висновки з окремих деталей, а дедукція – розкривати конкретні ідеї через загальні концепції.

Крім того, важливими є прийоми абстрагування та аналогії. Абстрагування дозволяє відокремити суттєві елементи тексту від

другорядних, а аналогія – проводити паралелі між явищами в літературі та реальності, поглиблюючи розуміння змісту. Формалізація ж надає можливість структурувати матеріал, виражаючи його основні ідеї у чітких концептах і схемах, що полегшує аналіз складних образів, тем і мотивів.

Застосування цих методів сприяє не тільки глибокому розумінню твору, але й формує у студентів навички критичного та системного мислення, що є важливими для всебічного літературного аналізу.

Прийоми аналізу художнього твору на прикладі «Енеїди» Івана Котляревського дозволяють розкрити багатшаровий зміст цього твору, враховуючи його унікальну культурну, історичну та соціальну значимість. Методичний аналіз «Енеїди» базується на методах наукового пізнання, що дає змогу вчителям та студентам глибше осягнути літературний текст і розкрити його значення для української літератури.

За допомогою аналізу та синтезу досліджується структура поеми, композиційні прийоми та образи персонажів. Аналізуючи текст, можна виокремити окремі сатиричні елементи, образи героїв і описи побуту українців, а синтез дає змогу зібрати ці елементи в цілісну картину українського життя XVIII ст., що зображена у творі.

За допомогою індукції читачі можуть побачити, як окремі деталі (наприклад, характерні риси Енея чи його товаришів, їхні пригоди) розкривають загальні риси української народної культури та національного менталітету. Дедуктивний підхід допомагає виявити загальну ідею патріотизму та критики суспільних проблем, а вже через неї – проаналізувати конкретні образи та сатиричні мотиви.

Метод абстрагування дозволяє відділити художні образи від античних прототипів, зрозуміти їхню нову, українську інтерпретацію. Наприклад, Котляревський «українізує» римського героя Енея, наділяючи його рисами українського козака, що стає основою для національної інтерпретації. Аналогія ж сприяє пошуку паралелей між описаними подіями та реальними суспільними проблемами тієї епохи, дозволяючи читачам побачити, як

антична сюжетна основа перетворюється на дзеркало української культури.

Формалізація дає змогу структурувати ключові мотиви «Енеїди», виділивши основні теми: патріотизм, народна мудрість, критика чиновництва та людські пороки. Вона також допомагає створювати схеми та графіки, що відображають, як Котляревський використовує сатиру для зображення суспільних проблем і національної ідентичності.

«Енеїда» є значущим історичним документом, що містить культурний код українського народу, тому важливо розглядати твір у контексті епохи, коли його було створено. Таке дослідження дозволяє зрозуміти, як Котляревський формує образи, сповнені народної мудрості та гумору, передає українську ментальність та побут.

Глибокий аналіз символіки «Енеїди» допомагає учням зрозуміти національні цінності, відображені в творі. Образи персонажів, гумор, сатира, насичена колоритом народної мови, формують національну свідомість і показують важливість культурної спадщини.

Таким чином, застосування різних методів аналізу до «Енеїди» Івана Котляревського допомагає не тільки глибше зрозуміти цей твір, але й розвинути у учнів навички критичного мислення, повагу до рідної культури і мови, що є важливими елементами української освіти.

Один із важливих прийомів аналізу творів, у тому числі і «Енеїди» Івана Котляревського, полягає в повторному перечитуванні її ключових епізодів і сцен. Цей процес є необхідним етапом для глибокого розуміння поеми, адже саме читання відкриває перед учнями внутрішню структуру твору та його особливий гумор і сатиру. Повторне звернення до окремих частин тексту дозволяє учням помічати нові деталі, що відображають українську народну культуру, мову та цінності, а також глибше сприймати алегорії й символіку, закладені автором.

Наприклад, повторне перечитування епізодів, де Еней постає як козак, розкриває сатиричну інтерпретацію класичного образу античного героя та допомагає учням краще відчувати народний колорит твору. Це перечитування

також служить засобом для активізації уяви школярів: вони не лише уявляють зображені події та характери, але й мають змогу висловити власне ставлення до проблем, які порушує Котляревський, зокрема – до соціальної нерівності, патріотизму та козацької мужності.

Таким чином, читання й перечитування «Енеїди» стимулює критичне мислення і сприяє осмисленню ключових тем, які роблять цей твір невід’ємною частиною української літературної спадщини.

Психологічні дослідження показали, що бачення, як і читання чи слухання, є не просто процесом сприйняття, але й одночасно осмисленням і тлумаченням отриманої інформації. Це єдиний процес, у якому сприйняття і розуміння поєднуються, незалежно від того, чи триває він довго, чи відбувається миттєво.

Багато прийомів аналізу літературного твору ґрунтується на принципі зіставлення, яке є одним з основних засобів пізнання. Зіставлення може бути різного типу, наприклад:

1. **Зіставлення елементів художньої структури в межах одного твору.** Це допомагає учням помічати взаємозв’язок частин тексту, відтінки стилю й художні деталі. Здатність до зіставлення розвиває аналітичне і синтетичне мислення, звертає увагу на ключові елементи тексту, що сприяє літературному розвитку дітей і дозволяє глибше зрозуміти сутність твору.

2. **Зіставлення творів, схожих за тематикою, сюжетом, образами чи проблематикою.** Такий підхід допомагає учням усвідомити напрямок і творчий метод автора, розібратися у стилі та баченнях письменника. Порівнюючи схожі твори, учні можуть простежити, як ідейні позиції автора впливають на художню форму твору, його тематику та образи, а також глибше зрозуміти естетичні погляди письменника.

3. **Зіставлення змісту твору з реальними фактами, які стали основою для його створення.** Звернення до життєвих подій, які надихнули автора, допомагає учням глибше зрозуміти зв’язок між літературою і дійсністю. Це сприяє розвитку вміння бачити літературу як джерело знань

про життя і навчитися цінувати її як засіб пізнання реальності. Завдяки цьому учні засвоюють такі поняття, як типізація в літературі, а також важливість творчої уяви та фантазії в мистецтві.

Такі прийоми зіставлення збагачують літературну освіту і допомагають формувати цілісне сприйняття художнього твору.

3. 2. Завдання до уроку з аналізу «Енеїди» Івана Котляревського із застосуванням прийомів зіставлення

Мета уроку: глибше зрозуміти художні особливості та соціокультурний контекст твору, розвинути навички аналізу літературних творів через зіставлення з іншими текстами, історичними фактами та народними традиціями.

Завдання 1. Зіставлення елементів художньої структури «Енеїди»

1. Образ Енея

Прочитайте окремі епізоди «Енеїди», де описаний Еней. Як змінюється його характер протягом твору?

Порівняйте, як у ранніх епізодах він виступає веселуном, а пізніше — мужнім захисником. Які риси козака уособлює Еней?

2. Мова твору

Знайдіть у тексті гумористичні сцени та серйозні моменти. Як Котляревський використовує мову для створення атмосфери?

Поміркуйте, чому автор вводить у текст елементи народної мови та гумору. Як це впливає на сприйняття суспільних проблем того часу?

Завдання 2. Зіставлення «Енеїди» з іншими творами

1. Порівняння з «Енеїдою» Вергілія

Прочитайте короткий опис античного сюжету «Енеїди» Вергілія.

Порівняйте героїв: як римський герой уособлює засновника Риму, а український — козацькі ідеали. Як це впливає на національний дух української «Енеїди»?

2. Зіставлення з творами Гоголя

Згадайте твори Гоголя, в яких він описує український побут (наприклад,

«Вечори на хуторі поблизу Диканьки»).

Порівняйте підходи Котляревського й Гоголя до зображення українського гумору та національного колориту.

Завдання 3. Зіставлення змісту «Енеїди» з реальними історичними фактами

1. Алюзії на історичні події

— Дослідіть історичний контекст XVIII століття в Україні (занепад козацтва, втрата автономії).

— Поміркуйте, як троянці, що шукають нову домівку після загибелі Трої, можуть символізувати долю українських козаків.

2. Соціальні проблеми

— Випишіть сцени, в яких висміяні чиновники, пияцтво та лінощі.

— Порівняйте ці епізоди з тогочасними суспільними проблемами. Які висновки про українське суспільство можна зробити?

Завдання 4. Зіставлення художніх деталей з народними традиціями та звичаями

1. Народні свята та обряди

— Знайдіть у тексті сцени, де описані народні традиції: застілля, свята, обряди.

— Порівняйте ці описані звичаї з реальними традиціями українців того часу. Як ці епізоди збагачують твір національним колоритом?

2. Пісенність і гумор

— Дослідіть, як Котляревський використовує прислів'я, народні пісні чи інші елементи фольклору.

— Поміркуйте, як це підсилює національний характер персонажів та робить твір автентичним.

Рефлексія:

Напишіть коротке есе на тему: «Які риси української культури та національного характеру відображені в образах героїв „Енеїди”?» Спирайтеся на виконані завдання та свої спостереження під час уроку.

Цей аналіз допоможе учням глибше зануритися в художню й історичну цінність «Енеїди» Котляревського, зрозуміти значення цього твору для української культури.

3. 3. Наочність на уроках літератури

Одним із ключових принципів навчання є наочність, який надає урокам літератури більшої глибини та доступності для учнів. Використання наочних матеріалів не тільки сприяє зацікавленню, але й полегшує сприйняття складних концепцій, допомагаючи уникнути абстрактності та теоретичної відстороненості у процесі засвоєння знань. Завдяки наочності навчання стає багатостороннім і більш осмисленим, що дає можливість учням краще розуміти літературний твір, його образи, епоху, в якій він був створений, та авторську позицію.

Наочність робить уроки літератури більш доступними і цікавими, оскільки активізує різні канали сприйняття інформації (зоровий, слуховий, емоційний), розвиває уяву і сприяє формуванню цілісного бачення твору. Завдяки наочним засобам учні краще розуміють взаємозв'язок між текстом і життєвим контекстом, а також засвоюють літературні знання через особистісне, емоційне сприйняття.

Але потрібно досить ретельно підбирати наочність для навчального процесу, оскільки приносять користь лише тоді, коли вона відповідає логіці уроку та вдало поєднується зі словесними поясненнями вчителя. Однак на уроках літератури часто виникає ризик, що заняття перетворюються на показ фільмів або що музичні фрагменти будуть використовуватися лише для розваги, а не для поглиблення розуміння твору. Надмірне захоплення наочними матеріалами може призвести до дисбалансу у формуванні конкретного і абстрактного мислення учнів, коли художнє слово, що є основою вивчення літератури, відходить на другий план.

У науковій літературі прийнято виділяти такі види наочності, кожен із яких має свої особливості та роль у навчальному процесі:

1. Предметна і образна наочність

Цей вид наочності передбачає використання реальних предметів, об'єктів або їх зображень. Він дозволяє учням безпосередньо сприймати та розглядати те, про що йдеться на уроці, формуючи конкретні уявлення. Наприклад, на уроках літератури можна використовувати ілюстрації, картини, скульптури або предмети побуту, що стосуються життя і культури певної епохи. Це допомагає учням візуально зрозуміти середовище, в якому розвиваються події літературного твору, та глибше осягнути образи героїв.

2. Словесно-образна наочність

Цей вид наочності базується на створенні образів за допомогою словесного опису. Вчитель за допомогою яскравих і детальних описів допомагає учням уявити події, персонажів, емоційні стани тощо. Така наочність особливо важлива в літературі, адже текстові образи створюють основу для розвитку уяви та емоційного сприйняття. Словесно-образна наочність дозволяє учням „бачити” твір через слова, розвиваючи навички роботи з текстом та здатність до глибшого аналізу.

3. Умовно-схематична зображувальна наочність

Умовно-схематична наочність включає використання схем, діаграм, карт або графіків для відображення зв'язків, відносин або послідовності подій. Вона дозволяє структурувати матеріал, допомагає учням краще зрозуміти складні літературознавчі концепції, наприклад, композицію твору, розвиток конфлікту, типологію героїв тощо. Така наочність ефективна для пояснення взаємозв'язків між елементами твору і дає змогу учням узагальнювати та систематизувати інформацію.

4. Динамічно-синтетична наочність

Динамічно-синтетична наочність передбачає використання рухомих зображень та інтерактивних засобів, таких як відеоматеріали, анімації, презентації чи мультимедійні ресурси. Цей вид наочності синтезує різні елементи для створення цілісної, динамічної картини, що сприяє кращому засвоєнню інформації. Наприклад, відео на тему історичного контексту твору або анімація, що ілюструє сюжетну лінію, допомагають оживити текст і

сприйняти його з нової перспективи. Динамічно-синтетична наочність особливо важлива для розвитку емоційного сприйняття та інтересу до літературного матеріалу.

Кожен вид наочності має свої переваги і допомагає учням сприймати літературний матеріал різнобічно, поєднуючи конкретні й абстрактні аспекти, що сприяє глибшому розумінню літературних творів та формуванню навичок їх аналізу.

3. 4. Інтерактивні підходи до вивчення «Енеїди» І. Котляревського: наочність як ключ до розуміння твору

При вивченні творчості Івана Котляревського, зокрема його знаменитої поеми «Енеїда», надзвичайно важливо створити для учнів живий, емоційно насичений навчальний процес. Класична література може стати ближчою і зрозумілішою, якщо використовувати різні види наочності та інтерактивні завдання, що розвивають уяву, творчі здібності й аналітичне мислення школярів. Пропонований підхід поєднує предметну, образну, словесну, умовно-схематичну і динамічну наочність, а також включає творчі вправи, завдяки яким учні зможуть глибше зрозуміти не лише сюжет, а й культурний контекст і національну самобутність твору.

Використання реальних чи зображених об'єктів допоможе учням краще відчувати атмосферу українського побуту та образи героїв. Учнім можна запропонувати створити **«Галерею образів»**, намалювавши свої уявлення про героїв «Енеїди», таких як Еней або Венера. Малюнки можна обговорити та влаштувати виставку в класі, де кожен поділиться своїм баченням персонажів.

Також можна організувати **«Музей козацької культури»**, де учні принесуть або виготовлять макети предметів побуту українських козаків, що могли би бути знайомі героям «Енеїди»: свічники, кухлі, шаблі чи елементи козацького одягу. Це створить в учнів уявлення про світ, у якому живуть герої, та покаже, як Котляревський наближає античний сюжет до

Цей вид наочності підходить для розвитку уяви, адже допомагає

«побачити» твір через слова. Учитель може зачитати яскраві уривки про бенкет або пригоди Енея, а учням запропонувати **намалювати сцену, яку вони уявили** під час слухання. Після цього вони обговорять, що відчували герої, і як це відображає характер Енея.

Інше завдання – **«Розкажи як казку»**. Поділившись на пари, учні переказують один епізод з «Енеїди» простими словами, як казку для молодших дітей. Така активність допомагає передати емоційний заряд тексту у зрозумілій формі та розвиває вміння працювати зі змістом.

Використання схем і діаграм допомагає структурувати матеріал і краще зрозуміти сюжет та персонажів. Учням можна запропонувати створити **«Карту подорожей Енея»**, на якій вони позначають ключові місця його пригод із короткими описами подій. Це допоможе побачити сюжет у географічному контексті та простежити логіку розвитку сюжету.

Ще одне завдання – **«Дерево героїв»**, де Еней розміщується в центрі схеми, а навколо нього – інші персонажі з поясненням зв'язків між ними. Така схема допоможе учням краще запам'ятати взаємозв'язки персонажів і зрозуміти роль кожного в розвитку сюжету.

Використання мультимедійних матеріалів робить навчання динамічним і захопливим. Поділіть учнів на групи для виконання **інсценізації епізодів** з «Енеїди», де вони можуть відтворити сцени з костюмами та реквізитом. Інсценізації (наприклад, бенкет Енея або зустріч з богами) не тільки зроблять заняття живим, але й поглиблять розуміння образів.

Інше творче завдання – **«Відеорепортаж з місця подій»**. Учні виступають у ролі журналістів, які беруть інтерв'ю в героїв «Енеїди». Наприклад, один учень може зіграти роль репортера, а інший – Енея, якого запитують про його подорожі та пригоди. Такий підхід не тільки розвиває вміння ставити запитання, але й дає змогу уявити світ героїв у сучасному контексті.

Додаткові творчі завдання

«Лист до Енея» – учні пишуть листа Енею, висловлюючи свою думку про

його вчинки та даючи поради. Це розвиває вміння висловлювати своє бачення героя та формулювати питання до нього.

«Щоденник Енея» – діти пишуть короткий запис від імені Енея про один день його пригод, описуючи переживання і думки. Це сприяє глибшому розумінню внутрішнього світу героя та стимулює творчі здібності учнів.

Висновки до третього розділу

Методичні засади викладання творчості Івана Котляревського є надзвичайно важливим компонентом освітнього процесу, оскільки дозволяють не лише ознайомити учнів з українською літературою, але й формують їхнє національне самовизначення, патріотизм та глибоке розуміння культурної ідентичності. Іван Котляревський, як засновник нової української літератури, через свої твори заклав основи для розвитку літературної мови, національної самосвідомості та утвердження національного характеру. Тому розгляд його творчості в шкільному курсі літератури вимагає комплексного підходу, який поєднує глибокий аналіз змісту, розуміння історичного контексту та застосування сучасних методичних прийомів, спрямованих на активне залучення учнів до навчального процесу.

Комплексні методи аналізу, такі як індукція, дедукція, аналіз і синтез, дають змогу систематизовано досліджувати кожен елемент тексту. Вони дозволяють учням заглибитися в сутність «Енеїди» – багатопланового твору, насиченого національними символами, народними образами та сатиричними елементами, які висміюють соціальні проблеми тогочасного суспільства. Наприклад, індуктивний метод допомагає розглядати окремі деталі, такі як образи та характери персонажів, і робити висновки щодо їх значення в загальній темі національної ідентичності. Дедуктивний підхід, своєю чергою, дає змогу перейти від загальних ідей твору, таких як патріотизм і народна мудрість, до розгляду конкретних образів та їх ролі у формуванні національної самосвідомості.

Методи аналогії й абстрагування особливо корисні у вивченні

«Енеїди», оскільки вони дозволяють відокремити ключові художні образи від їхніх античних прототипів і зрозуміти їх у новому, українському контексті. Так, українізований образ Енея, представлений Котляревським як козацький ватажок, стає не просто героєм античної епопеї, а носієм української ідентичності та рис козацького духу, який символізує силу і волю українського народу. Паралелі, проведені між подіями твору та реальними історичними обставинами того часу (занепад козацтва, втрата автономії), допомагають учням зрозуміти культурну та історичну значимість «Енеїди».

Наочність, яка є важливим принципом навчання, дозволяє зробити уроки літератури більш захопливими й зрозумілими для учнів. Використання різних видів наочності – від предметної до динамічно-синтетичної – сприяє глибшому розумінню тексту, а також формуванню в учнів емоційного зв'язку з твором. Наприклад, динамічні методи, такі як інсценізації окремих епізодів «Енеїди» або мультимедійні презентації, допомагають «оживити» твір і перенести учнів у світ української культури XVIII століття, сповнений народної мудрості та іронії. Також використання схем, діаграм та графіків дає змогу структурувати складні літературні концепції, зокрема композицію твору, типологію образів та розвиток конфліктів, що робить аналіз більш доступним та зрозумілим.

Застосування інтерактивних підходів, таких як дискусії, проєкти, творчі завдання, сприяє формуванню особистого ставлення до твору та критичного мислення. Так, творчі завдання на кшталт написання «Листа до Енея» або створення «Щоденника Енея» дозволяють учням виразити своє бачення героя та осмислити проблеми, порушені в поемі, зокрема соціальну нерівність, патріотизм та моральні цінності. Повторне перечитування ключових епізодів «Енеїди» дозволяє учням краще розуміти гумор і сатиру твору, помічати нові деталі, які відображають українську народну культуру, традиції й історичні паралелі.

Методологія викладання творчості Котляревського передбачає також порівняння з іншими творами української та світової літератури, що розвиває

вміння учнів проводити паралелі, шукати спільне та відмінне в різних культурах. Наприклад, порівняння «Енеїди» Котляревського з античною «Енеїдою» Вергілія дозволяє побачити, як римський герой трансформується в українського козака, а порівняння з творами Гоголя розкриває підходи до зображення національного колориту й українського гумору. Такі зіставлення сприяють поглибленому сприйняттю літературного процесу та формуванню цілісного літературного світогляду.

Таким чином, методичні засади викладання творчості Івана Котляревського не лише сприяють опануванню літературного матеріалу, а й виконують важливу місію виховання – розвивають у молодого покоління повагу до національної культури, розуміння історичної спадщини, навички критичного аналізу та здатність до глибокого сприйняття літературних творів. Вивчення творчості Котляревського допомагає школярам усвідомити значення своєї культурної спадщини, виховує почуття гордості за українську літературу і сприяє національному самоствердженню через пізнання багатства рідної мови та історії.

ВИСНОВКИ

У центрі комплексного підходу до творчості І. Котляревського перебуває постать самого письменника, його життєві обставини, світогляд, участь у культурному житті Полтави, вплив на подальший розвиток української культури: літератури, літературної мови, образотворчого мистецтва, сучасного кіномистецтва та інтерактивних форм освоєння інформації культурознавчого змісту. Творчість І. Котляревського стала невід'ємним складником української національної культури. Завдяки його новаторському підходу до мови й літератури, українська література отримала потужний інструмент для розвитку і самоідентифікації, а сам Котляревський став символом національного відродження. Основний аналіз роботи зосереджується на тому, як творчість Котляревського, особливо його епічна поема «Енеїда», не лише вплинула на культурний розвиток України, але й надала українському народові засоби для збереження своєї ідентичності, навіть в умовах утисків і асиміляційної політики імперії.

У роботі детально розглянуто культурний контекст Полтави, рідного міста письменника, який значною мірою вплинув на його світогляд та творчість. Полтава з її живою народною культурою, традиціями та мовою забезпечила Котляревського тією основою, на якій він збудував свою літературну спадщину. Вплив рідного міста, а також особистий досвід дитинства і юності стали джерелом натхнення для його творчості, яка тісно пов'язана з українським народним фольклором та звичаями.

Особлива увага в роботі приділена поемі «Енеїда», яка є не лише літературним шедевром, але й справжньою енциклопедією українського побуту і національної культури XVIII ст. Під бурлескно-пародійною формою Котляревський передав культурну ідентичність українського народу, оспівав його героїчне минуле та національний колорит. «Енеїда» не лише розважала читачів, але й виховувала патріотичне ставлення до своєї нації, пробуджувала інтерес до української історії та культури. Через гумор, іронію, а також через сатиру на тогочасне панство Котляревський показав, що література може бути

інструментом соціальної критики та національної самоідентифікації.

Котляревський апелював до національної свідомості через культурні символи та мовні елементи, зрозумілі кожному українцеві. Його поема поклала початок не лише українській літературі, але й сучасному українському національному самовизначенню, акцентуючи увагу на важливості збереження культурних цінностей і національних традицій.

Дослідження також підкреслює актуальність вивчення творчості Котляревського в сучасному контексті, коли питання культурної ідентичності та збереження української мови залишаються критично важливими. Робота доводить, що творчість Котляревського, створена в період посилення асиміляційного тиску з боку Російської імперії, є джерелом натхнення для українців сьогодні. Котляревський перетворив свою літературну діяльність на інструмент національної єдності, через яку українська культура зберегла свій самобутній характер.

Загалом, робота всебічно демонструє внесок Івана Котляревського у формування української літератури, акцентуючи на його ролі як видатного літератора, який заклав мовні, культурні та моральні основи для майбутніх поколінь українців. Його творчість є не тільки літературною спадщиною, але й символом боротьби за культурну незалежність, яка залишається актуальною й донині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. Білецький О. І. Зібрання праць у п'яти томах. К., 1965, т. 2, с. 18.
2. Бойко М. «У Полтаві презентували археологічні знахідки доби Івана Котляревського/Марія Бойко// [Електронний ресурс] – режим доступу : <https://np.pl.ua/2023/10/u-poltavi-prezentuvaly-arkheolohichni-znakhidky-doby-ivana-kotliarevskoho/12.10.2023>.
3. Букет Є. Іван Котляревський – засновник нової української літератури [Електронний ресурс] / Євген Букет. Армія INFORM. Режим доступу : <http://surl.li/kkimt>. Дата публікації : 09.09.2021. Назва з екрана.
4. Вінок Іванові Петровичу Котляревському / Р. Я. Кальницький ; худож. Ю. М. Киянський. Харків : Прапор, 1969. 122 с.
5. Вишня Г. «Котляревський в просторі та часі. Частина 1: Повернення Феніксу» [Електронний ресурс] / George Vyshnya. Режим доступу : <https://site.ua/george.vyshnya/kotlyarevskii-v-prostori-ta-casi-castina-1-povernennya-feniksu-i0vew1o>. Дата публікації : 14.09.2019. Назва з екрана.
6. Вишня Г. «Котляревський в просторі та часі. Частина 2 : Міст між поколіннями» [Електронний ресурс] / George Vyshnya. Режим доступу : <https://site.ua/george.vyshnya/kotlyarevskii-v-prostori-ta-casi-castina-2-mist-miz-pokolinnyami-iy5g3qe> . Дата публікації : 15.09.2019. Назва з екрана.
7. Катаєва М. «У київському театрі ляльок презентують масштабну «Енеїду» [Електронний ресурс] / Марія Катаєва. Вечірній Київ. 20.03.2023 Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/80218/>
8. Катаєва М. «Козацький гумор та музика : у столиці презентують виставу «Енеїда» [Електронний ресурс] / Марія Катаєва. Вечірній Київ. 15.12.2022. Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/75747/>
9. Качанюк-Спех І. / Зимомря М. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський,

- М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2012. Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-11378>
10. Клим О. «Актори Франківського драмтеатру зіграли «Енеїду» Франківського драмтеатру на вершині гори Піп Іван у Карпатах» [Електронний ресурс] / Ольга Клим. Суспільне Івано-Франківськ. 22.08.2021 Режим доступу : <https://suspilne.media/ivano-frankivsk/157667-aktori-frankivskogo-dramteatru-zigrali-eneidu-na-versini-pip-ivan-u-karpatah/>
 11. Котляревський І. П. Енеида на малороссийский язык перелицованная И Котляревским . Ч. 1 / И. Котляревский. 2-е изд. Санкт-Петербург : Тип. Ивана Глазунова, 1808. 148, 26 с.
 12. Котляревский И. П. Вергилиева Энеида на малороссийский язык переложенная И. Котляревским . Ч. 1–6 / И. П. Котляревский. Харьков : Тип. Ун-та, 1842. 38, 42, 75, 71, 76, 90 с.
 13. Котляревский И. П. Собрание сочинений на малороссийском языке. Энеида; Наталка-Полтавка; Москаль-Чаривнык; Ода до князя Куракина / И. П. Котляревский. Изд. 2-е / под ред. С. П. Катранова. Киев : В тип. Е. Я. Федорова, 1875. 409 с.
 14. Котляревский И. П. Наталка-Полтавка : украинская опера в 2-х диях / соч. И. П. Котляревского; изд. кн. маг. П. Ф. Панчешникова в Киеве. Киев : Тип. Г. Л. Фронцкевича, 1886. 64 с.
 15. Котляревский И. П. Енеида на малороссийский язык перелицованная И. Котляревским / И. П. Котляревский. 3-е изд. Санкт-Петербург : Тип. А. С. Суворина, 1904. 296 с. (Дешевая б-ка ; №8 б).
 16. Котляревський І. П. Твори Івана Котляревського, Петра Артемовського-Гулака, Євгенія Гребінки / І. Котляревський; вид. Тов-ва «Просвіта». Львів : Друк. НТШ під зарядом К. Беднарського, 1906. 536 с. (Руска письменність).

17. Котляревський І. П. Енеїда, на українську мову перелицьована / Іван Котляревський ; худож. П. Д. Мартинович. Київ : Друк. А. І. Гросмана, 1912. 224 с.
18. Котляревський І. П. Твори Івана Котляревського / І. Котляревський ; ред. С. Єфремов; авт. передм. та приміт. С. Єфремов; худож. : В. Корнієнко, Позен, І. Бурячок. Вид. 2-ге. Київ: Вік (Друк. Акц. Т-ва «Петро Барський в Києві»), 1918. 172 с. : іл., портр.
19. Котляревський І. П. Енеїда. На українську мову перелицьована з переднім словом та примітками Б. Лепкого з ілюстраціями та заставками Я. Штірен / І. П. Котляревський. Рівне : Рівненська друк., 1998. 112 с. : іл., портр + 12. іл. [Факсимільне відтворення берлінського видання 1922 року].
20. Котляревський І. П. Енеїда / Іван Котляревський. Москва : Українське державне вид-во (Друк. Госенергоиздата), 1944. 262 с. : і л.
21. Котляревський І. П. Енеїда / Іван Котляревський; худож. Мирон Левицький. Київ : Україна, 1994. 428 с.
22. Котляревський, Іван Петрович. Енеїда : поезії / І. Котляревський ; редкол. : М. П. Бажан, О. Є. Засенко, С. А. Крижанівський, А. С. Малишко, М. Л. Нагнибіда, Л. М. Новиченко [та ін.]; упоряд., вступ. ст., прим. П. К. Волинський. Київ : Радянський письменник, 1962. 325 с. (Бібліотека поета).
23. Іван Котляревський у документах, спогадах, дослідженнях / Упоряд., підготовка текстів, вступна стаття, примітки А. Залашка. К. : Дніпро, 1970. 631 с.
24. Котляревський І. П. Енеїда. Поема. Наталка Полтавка. П'єса. Москаль-чарівник. П'єса / Передм. на прим. Б. Деркача; іл. Худож. Г. Якутовича. К.: Дніпро, 1987. 366 с. (Б-ка української класики «Дніпро»).
25. Котляревський І. Вибране. Енеїда. Наталка Полтавка : Поема, п'єса. Для серед. шкільн. віку / [Худож. оформл. А. Д. Базилевича]. К.: Веселка, 1981. 236 с., іл.

26. Котляревський І. П. Твори у 2-х томах. К. : Дніпро, 1969. С. 16–17.
27. Котляревський Іван. Поетичні твори. К. : Наукова думка, 1982. С. 20-24.
28. Котляревський І. Енеїда. К. : Дніпро, 1983. С. 8–10.
29. Котляревський І. Наталка Полтавка. Москаль – чарівник / Іван Котляревський; пер. рос. та орфограф. й орфоепіч. адапт. укр. текст., уклад. комент. і прим. Оксани Кобелецької. Київ: Видавництво Букшеф, 2023. 112 с.
30. Котляревський І. Вибране / [Худож. А. Д. Базилевич]. Х. : Прапор, 1980. 280 с., іл. (Шкільна б-ка).
31. Котляревський І. Наталка Полтавка. Опера малороссийская в 2-х действиях / Післям., упоряд. П. Хропка. К. : Дніпро, 1983. 93 с. іл.
32. Котляревський І. Енеїда; Наталка Полтавка / Іван Котляревський; передмова Задорожної С. В. К. : Шанс, 2013. 320 с. (Серія «Шкільна бібліотека»).
33. Кралюк П. Іван Котляревський : між імперією та Україною / П. М. Кралюк. Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2021. 248 с. (Серія «Ім'я на обкладинці»).
34. Кралюк П. «Іван Котляревський кинув виклик Російській імперії. Його творчість актуальна і в нинішній війні» [Електронний ресурс] / Петро Кралюк. Радіо Свобода. 2019. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/30225416.html>
35. Купрись П. / Зимомря М. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-51695>
36. Ламонова О. В. Дві «Енеїди» [порівняння ілюстративних циклів А. Базилевича і О. Данченка]. *Образотворче мистецтво*. 2011. № 1. С. 100–104.

- 37.Лебедева К. Ілюстрації Анатолія Базилевича до «Енеїди» Івана Котляревського [Електронний ресурс] / Катерина Лебедева. Режим доступу: <http://uartlib.org/exclusive/buv-parubok-motorni/>
- 38.Лубчак В. «Енеїда» як історія успіху простого українця [Електронний ресурс] / Вадим Лубчак. *Газета «День»*. 2013. №16. Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/article/kultura/eneyida-yak-istoriya-uspikhu-prostoho-ukrayintsya>
- 39.Максимець С. Еней в кав'ярні, мультику, метро : як Київ переосмислював Котляревського [Електронний ресурс] / Світлана Максимець. Режим доступу: https://www.weekend.today/gorod/enei-v-kavjarni_-multiku_-metro-jak-kiiv-pereosmislyuvav-kotljarevskogo.htm. Дата публікації: 09.09.2020. Назва з екрана.
- 40.Мальцева О. Поема І. Котляревського «Енеїда» як репрезентація української національної ідентичності [Електронний ресурс] / Ольга Мальцева. *Журнал «Схід»*. 2009. № 5 (96). Режим доступу до ресурсу : <https://md-eksperiment.org/post/20160716-poema-i-kotlyarevskogo-eneyida-yak-reprezentaciya-ukrayinskoyi-nacionalnoyi-identichnosti>
- 41.Музей-садиба Івана Котляревського [Електронний ресурс]. Вісті Полтави. Режим доступу: <https://www.visitpoltava.com/uk/historydata/view?id=18>
- 42.Наєнко М., Мушкудіані О., Погребняк О. «Енеїда» І. Котляревського та художні переклади її іноземними мовами. *Рідний край*. 2019. №2 (41).
- 43.Нахлік Є. Перелицьований світ Івана Котляревського : монографія / Наук. ред. В. Панченко ; Національна Академія Наук України, ДУ «Інститут Івана Франка». Львів : [б. в.], 2015. 543 с. (Серія «Літературознавчі студії»; вип. 21).
- 44.Нахлік Є. Бурлескно-травестійні коди «Енеїди» Івана Котляревського / Євген Нахлік. *Дивослово*. 2019. № 10. С. 49–55.
- 45.Ношкालюк К. «Важко стримати сльози : як у Рівному відгрімів «Енеїда» [Електронний ресурс] / Катерина Ношкालюк. Район. Культура.

- 27.03.2023. Режим доступу: <https://kultura.rayon.in.ua/news/586700-vazhko-strimati-slozi-yak-u-rivnomu-vidgrimila-eneida>
- 46.Ребро П. П. Вибрані твори. Том сьомий. Запоріжжя. Дніпровський металург, 2011. 636 с.
- 47.Ротач П. Іван Котляревський у листуванні. Опішне : Українське Народознавство, 1994. 336 с. : іл.
- 48.Офіційний веб-сайт: Комітет з Національної премії України імені Тараса Шевченка. Режим доступу : <https://knpu.gov.ua/archive/vystava-eneida/>
- 49.Сайт Бориса Тристанова. Режим доступу : <http://histpol.pl.ua/ru/pamyatniki-istorii-i-arkhitektury/ocherki-istorii-arkhitektury?id=12482>
- 50.Сайт Запорізького академічного обласного українського музично-драматичного театру імені В. Г. Магара. Режим доступу: <https://magara.zp.ua/vystavy/eneida/>
- 51.Сайт Одеського академічного обласного українського музично-драматичного театру імені В. Василька. Режим доступу: <https://ukrteatr.odessa.ua/news/eneida-xxi.html>
- 52.Сайт Полтавського академічного музично-драматичного театру імені М. В. Гоголя. Режим доступу : <https://teatr-gogolya.pl.ua/repertuar/muzichni-vistavi/eneida>
- 53.Сайт Хмельницького обласного академічного музично-драматичного театру ім. М. Старицького. Режим доступу : <https://akademteatr.com.ua/vystava/eneida/>
- 54.Свередюк Р. Ілюстрації до «Енеїди» І. Котляревського художниці Оксани Тернавської» [Електронний ресурс] / Роман Свередюк. 14.09.2016. Режим доступу: <https://sverediuk.com.ua/ilyustratsiyi-do-eneyidi-i-kotlyarevskogo-hudozhnitsi-oksani-ternavskoyi/>
- 55.Семків Р. Іван Котляревський – творець центрального образу української культури [Електронний ресурс] / Ростислав Семків. Читомо.

- 24.01.2023. Режим доступу: <https://chytomo.com/ivan-kotliarevskyj-tvorets-tsentralnoho-obrazu-ukrainskoi-kultury/>
56. Сотник А. Енциклопедія народу» : як українська мова в «Енеїді» Котляревського спричинила зміни [Електронний ресурс]. Суспільне Полтава. 21.02.2021. Режим доступу: <https://suspilne.media/poltava/106792-enciklopedia-narodu-ak-eneida-kotlarevskogo-zminila-ukrainsku-movu/>
57. Стефурак Н. Вистава «Енеїда» – масштабний сценічний механізм [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://teatrarium.com/eneida-mexanizm/>
58. Стороха Є. Наш Котляревський / Є. В. Стороха. Великий полтавець Іван Петрович Котляревський : біобібліограф. Показчик / Управління культури Полтавськ. облдержадм., Полтавськ. обл. універс. наук. б-ка ім. І. П. Котляревського; уклад. О. М. Войцехівська [та ін.]; ред. : О. І. Щербініна, К. М. Щира. Полтава : АСМІ, 2015. С. 13.
59. Стороха Є. «Енеїда» у Геттінгені. Бібліотека в сучасному інформаційному і соціокультурному середовищі : досягнення, виклики і вектори розвитку : матеріали Всеукр. наук. конф., присвяченої 125-річчю від дня заснув. ПОУНБ імені І. П. Котляревського [Текст] / [упоряд. Федорова М. А., Влезько Н. В.]. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2020. 236 с.: іл.
60. Тарнавська О. «Енеїда» франківчан пробирає до «мурах» [Електронний ресурс] / Оксана Тарнавська. Високий замок.- 20.03.2024. Режим доступу: <https://wz.lviv.ua/news/509173-eneida-frankivchan-probyraie-do-murakh>
61. У Хмельницькому відбулась прем'єра модерної вистави «Енеїда» [Електронний ресурс]. УКРІНФОРМ - Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3845638-u-hmelnickomu-vidbulas-premera-modernoї-vistavi-eneida.html> Дата публікації : 28.03.2024. Назва з екрана.

- 62.Хропко П. Іван Котляревський Біографічний нарис. Київ: Дніпро, 1969.
- 63.Шабліовський Є., Деркач Б. Перлина української літератури. К. : Дніпро, 1980. С. 5–10.
- 64.Шевельов Ю. Традиції і новаторство в лексиці і стилістиці І. П. Котляревського / Упоряд. Л. О. Тарновецької. Чернівці: Рута, 1998. 80 с.
- 65.Шпулак Н. У Хмельницькому покажуть «Енеїду» в сучасній інсценізації [Електронний ресурс] / Неля Шпулак. Суспільне Хмельницький. Режим доступу : <https://suspilne.media/khmelnyskiy/713444-u-hmelnickomu-pokazut-eneidu-v-sucasnij-inscenizacii> Дата публікації : 26.03.2024. Назва з екрана.
- 66.Юрейко О. Книжкові видання «Енеїди» Івана Котляревського у фонді ЛІМу та їх роль в українському національному відродженні. Львів, 2022.

II. ПЕРЕКЛАДИ

- 67.Котляревський Іван Петрович. Енеїда = Aeneid : поема / Іван Котляревський, пер. з укр. Б. Мельник, худ.-іл. А. Базилевич. Торонто; Онтаріо: The Basilian Press, 2004. 279 с. : іл. <http://chtyvo.org.ua>
- 68.Котляреўскі І. П. Энеіда / Іван Катляреўскі; пераклад з українскай мовы Аркадзя Куляшова ; [мастаки В. і М. Басальгі]. Мінск : Беларусь, 1969. 270 с.
- 69.Иван Котляревски. Енеида / Превел от украински Кирил Кадийски. София: Народна култура, 1987.
- 70.Kotljarevs'kyj I. Aeneida / Ivan Kotljarevs'kyj ; [Deutsch von Irena Katschaniuk-Spiech; hrsg. von Leonid Rudnytzky, Ulrich Schweier]. München: Ukrainische Freie Universität, 2003. 242 s. <http://chtyvo.org.ua>
- 71.Kotlarewski I. Eneida / I Kotlarewski; w tłumaczeniu Piotra Kuprysia. Lublin : Wyd-wo KUL, 2008. 271 s. <http://chtyvo.org.ua>
- 72.Ivan Petrovyč Kotljarevskyj: Aeneida, (překlad Marie Marčanová, Zdeňkou Hanusovou a Janem Turečkem-Jizerským) SNKLHU, Praha 1955. 310 str.

ДОДАТКИ

**ЖИТТЄПИС ІВАНА КОТЛЯРЕВСЬКОГО ТА ВШАНУВАННЯ
ПАМ'ЯТІ ПРО ПИСЬМЕННИКА – У ФАКТАХ ТА ФОТОГРАФІЯХ**

Іван Петрович Котляревський (1769 – 1838)

Пам'ятник Івану Котляревському у Полтаві (відкритий 1903 р.)

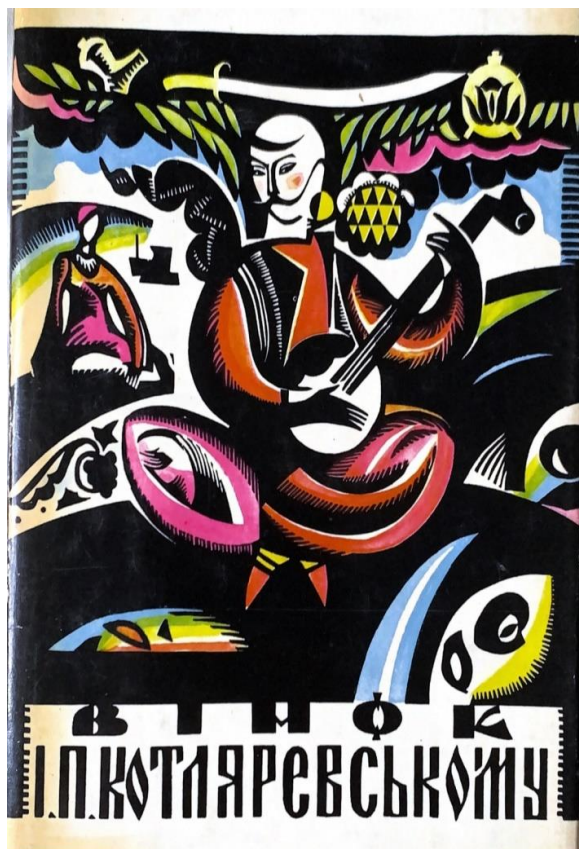
Музей-садиба Івана Котляревського в Полтаві

Полтавський літературно-меморіальний музей І. Котляревського

ВІНОК ІВАНОВІ ПЕТРОВИЧУ КОТЛЯРЕВСЬКОМУ

/ Р. Я. Кальницький; художник Ю. М. Киянський. Харків: Прапор, 1969.

ЦЮ-КНИГУ
ПРИДБАНО В МІСТІ
ПОЛТАВІ
В ДНІ СВЯТКУВАННЯ
200-РІЧЧЯ
З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
І. П.Котляревського

ХАРКІВ
1969

ВІНОК ІВАНОВІ ПЕТРОВИЧУ КОТЛЯРЕВСЬКОМУ
/ Р. Я. Кальницький; художник Ю. М. Киянський. Харків: Прапор, 1969.

В І Н О К
І В А Н О В І
П Е Т Р О В И Ч У
К О Т Л Я Р Е В С Ь К О М У

ВИДАВНИЦТВО
«П Р А П О Р»
Х А Р К І В 1969

ВІД ПОЛТАВИ

КАРБОВАНЕ ЧАСОМ

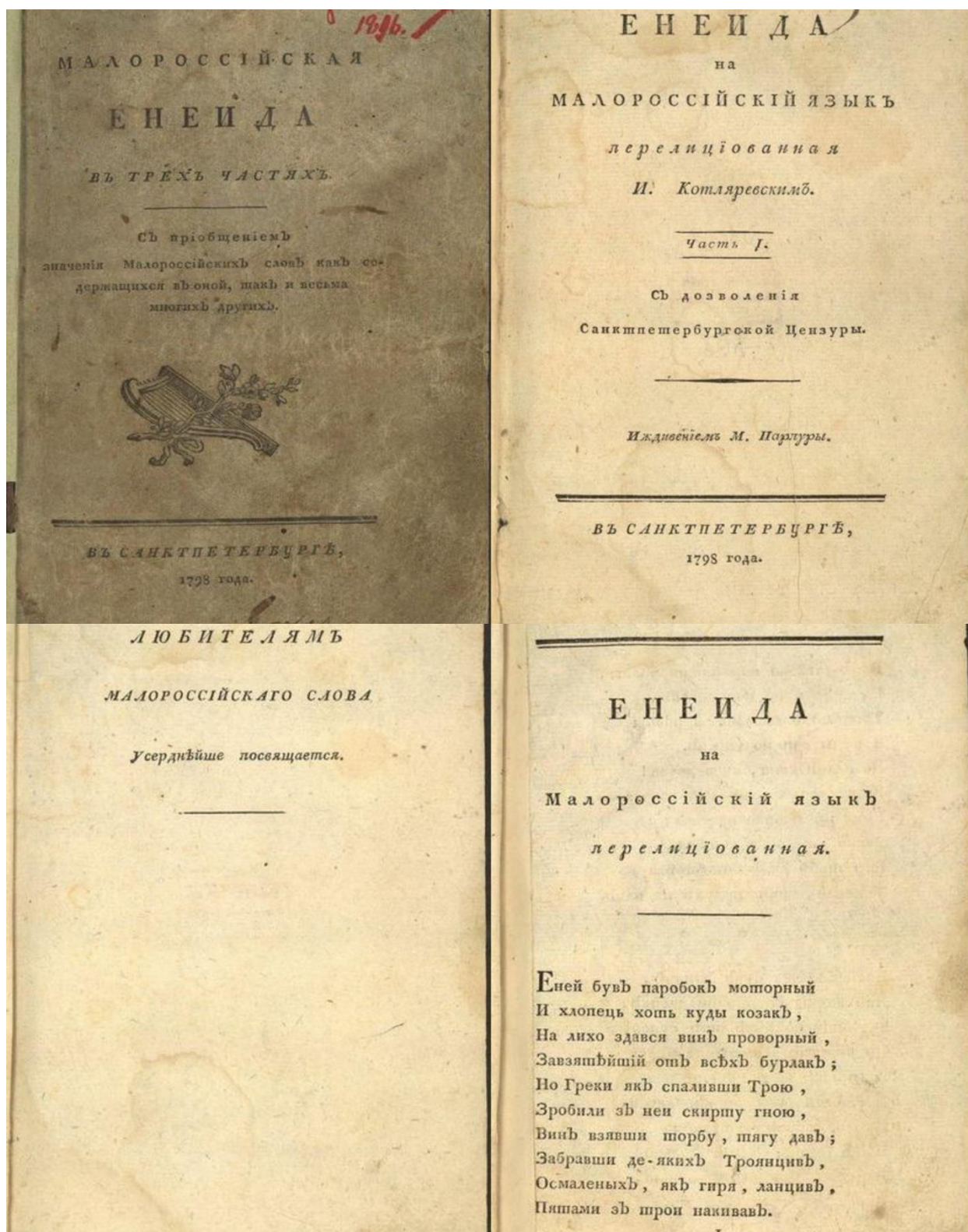
200 років, що відділяють нас від народження першого класика української літератури, — чималий відтинок історії. Але невмирущі його твори з поступом часу все більше захоплюють і чарують нащадків, усе ближчі прийдешнім поколінням, які знову і знову звертаються до чистих джерел негаснучої «Енеїди», ніжної «Наталки Полтавки», дошкульного «Москаля-чарівника». Цю скромну збірку склали земляки великого полтавця як вияв глибокої вдячної шани до його ясної пам'яті.

1769.
9 вересня В сім'ї урядовця Полтавського магістрату Петра Івановича та Параски Леонтіївни Котляревських народився син Іван.
- 1780 — 1789 Іван Котляревський навчається в Полтаві, в Слов'янській семінарії. Розпочинає літературну діяльність. Працює канцеляристом у Полтаві.
- 1789 — 1793 Працює на військову службу до Сіверського карабінерного полку.
- 1793 Вступив на військову службу до Сіверського карабінерного полку.
- 1798 В Петербурзі вперше виходять три частини «Енеїди».
- 1804 Пише «Пісню на Новий 1805 рік...».
- 1806 — 1807 Бере участь у російсько-турецькій війні.
- 1808 Залишає військову службу. Переїздить до Петербурга. Виходить друге видання «Енеїди».
- 1809 Видає в Петербурзі чотири частини «Енеїди».
- 1810 Повертається до Полтави. Одержує посаду наглядча Будинку виховання дітей бідних дворян.
- 1812 Формує в селі Горошині Хорольського повіту 5-й козацький полк, який бере участь у боротьбі з наполеонівськими загарбниками.
- 1818—1819 Працює директором Полтавського театру. Пише п'єси «Наталка Полтавка» і «Москаль-чарівник». Входить до складу масонської ложі «Любов до істини».
- 1819 Обраний членом Харківського товариства любителів красного письменства.
- 1820 Закінчує всі шість частин «Енеїди».
- 1821 Обраний почесним членом Відного товариства любителів російської словесності.
- 1827 Працює на посаді попечителя благодійних закладів.
- 1830 В альманасі «Северные цветы» друкуються пісні з «Наталки Полтавки».
- 1835 Залишає службу.
- 1835 — 1837 І. Котляревського відвідали М. Гоголь, І. Срезневський, М. Маркевич, М. Мельгунов та інші письменники і вчені.
- 1838 Надрукована п'єса «Наталка Полтавка».
- 1838, 9 листопада На 70-му році життя І. П. Котляревський помер.

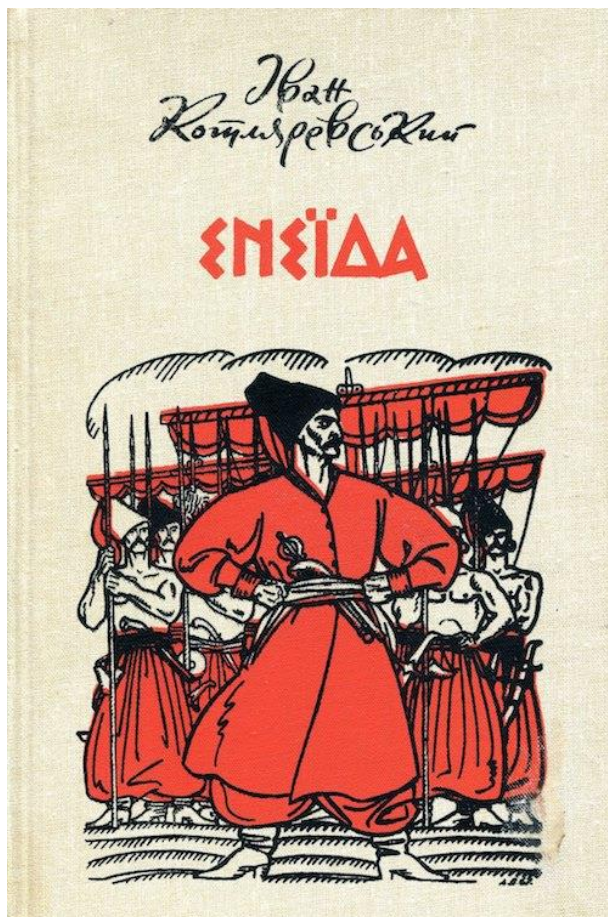

Виставка «Се вещи рідкі і старинні» (з мисника Івана Котляревського)

ВИДАННЯ ТВОРІВ І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО

Перше видання «Енеїди» Котляревського (три частини), 1798 р.

**Видання «Енеїди» 1968 р. з
ілюстраціями Анатолія
Базилевича**

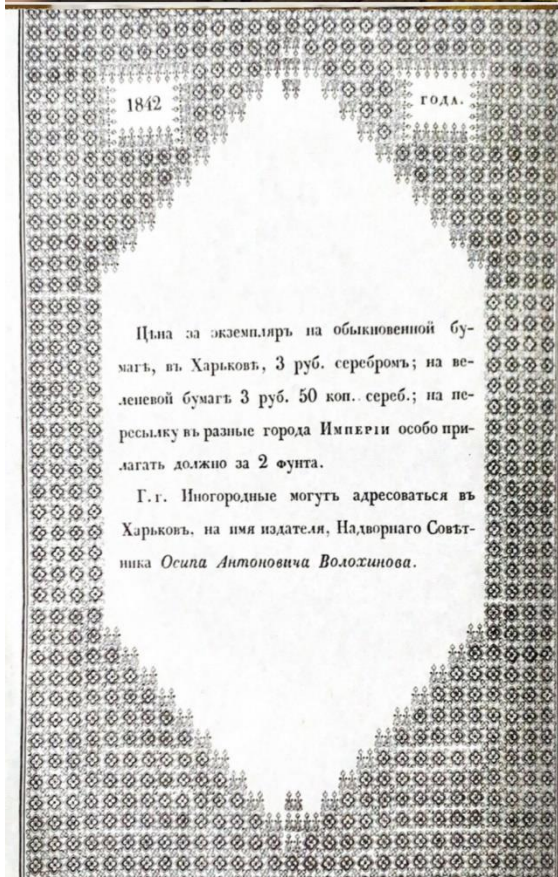
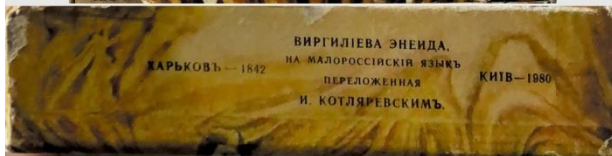
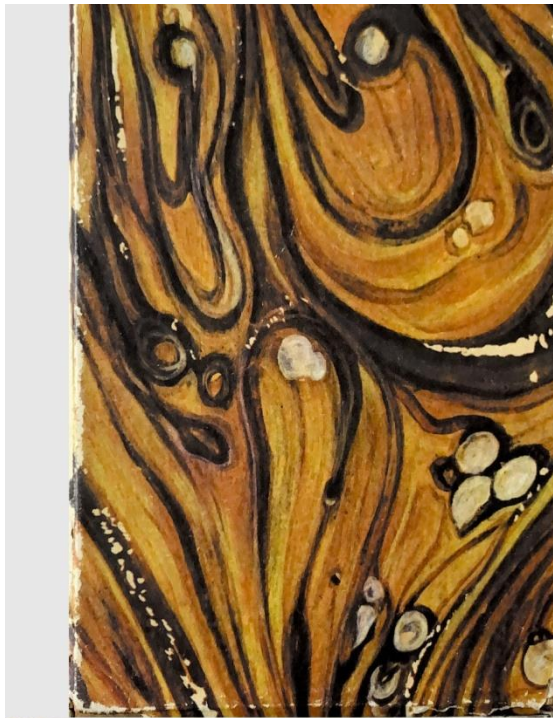

*Котляревський І. ЕНЕЇДА
/ передмова Є. С. Шабліовського,
Б. А. Деркача; приміт. Б. А. Деркача;
іл. худож. А. Д. Базилевича. Київ :
Дніпро, 1983. 223 с. 65000 прим.*

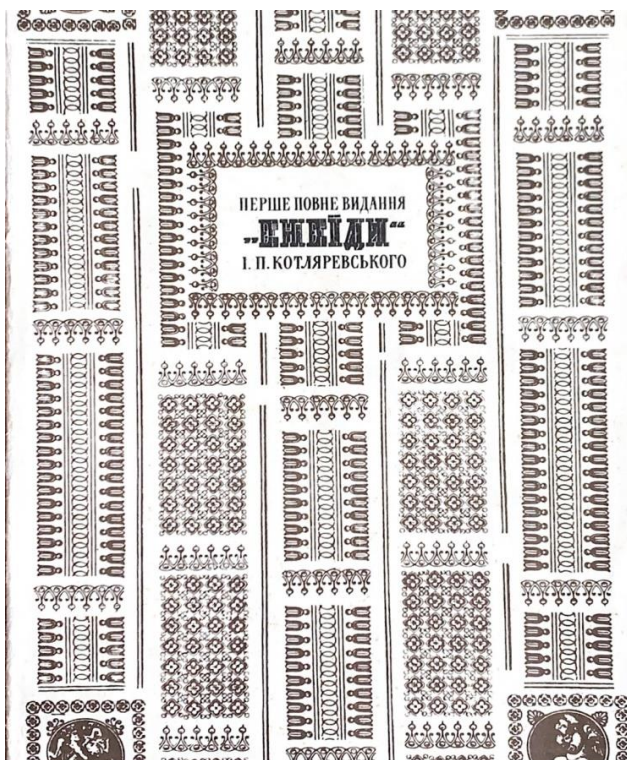
Котляревський І. П. ТВОРИ у 2-х томах. Київ: Дніпро, 1969.

ВЕРГІЛІЄВА ЕНЕЇДА / І. П. Котляревський
Факсимільне видання 1842 р. Київ: Дніпро, 1980.

СЛОВАРЬ
МАЛОРОССІЙСКИХЪ СЛОВЪ,
содержащихся въ Энеидѣ,
СЪ РУССКИМЪ ПЕРЕВОДОМЪ.

Є. С. Шабліовський
Б. А. Деркач

ПЕРЛИНА
УКРАЇНСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРИ

Борис Андреевич
Деркач

ЖЕМЧУЖИНА
УКРАИНСКОЙ
ЛИТЕРАТУРЫ

Издательство «Дніпро»
(На украинском языке)

Редактор
О. З. Кагарлицька
Художник
П. Т. Вишняк
Художний редактор
А. І. Клименко
Технічний редактор
Б. С. Гринберг
Коректори Г. І. Кривошук,
Н. О. Маслова

Информ. бланк № 817

Здано до складання 27.04.79.
Підписано до друку 29.08.79.
Формат 60×100/16.
Папір друкарський № 1.
Гарнітура літературна.
Друк високій.
Умовн. друк. арк. 1,388.
Обл.-вид. арк. 1,001.
Тираж 10 000. Зам. 9-162.
Ціна комплекту у футлярі
2 крб. 40 к.

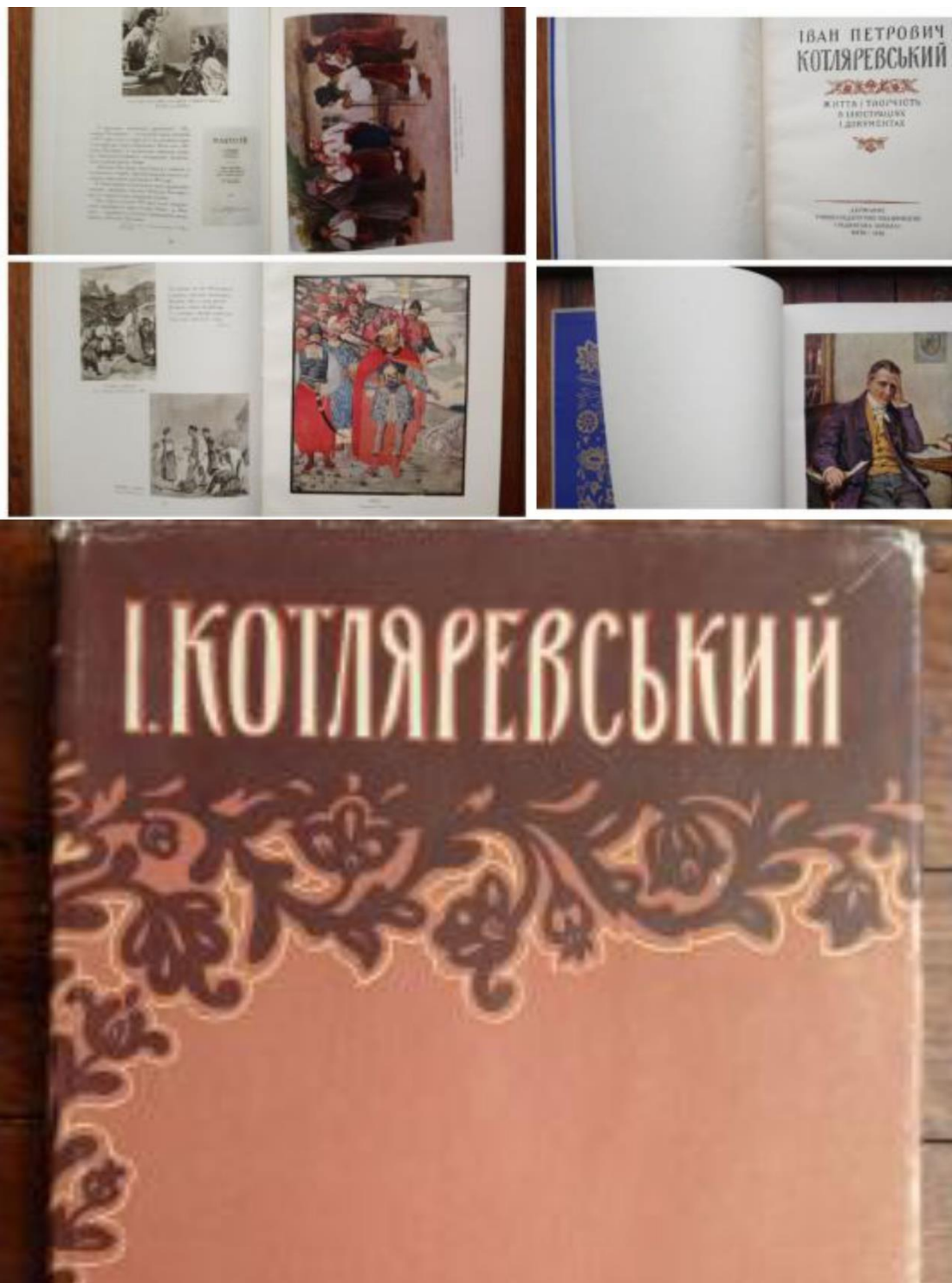
Видавництво «Дніпро».
252601, Київ-МСП,
вул. Володимирська, 42.

Київська
книжкова фабрика
«Жовтень»
республіканського
виробничого
об'єднання
«Поліграфкнига».
252053, Київ,
вул. Артема, 23а.

ПЕРЕДМОВА
ДО
ФАКСИМІЛЬНОГО
ВИДАННЯ
«ЕНЕІДИ»
1842
РОКУ

Перлина української літератури: передмова до факсимільного видання «Енеїди» 1842 р. Київ: Дніпро, 1980. 19 с.
Автори передмови: Євген Шабліовський, Борис Деркач

ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ Івана КОТЛЯРЕВСЬКОГО

ІВАН ПЕТРОВИЧ КОТЛЯРЕВСЬКИЙ. Життя і творчість в ілюстраціях і документах Київ: Радянська школа, 1961 р. 196 с.

Упорядники: *Анатолій Василенко, Анатолій Залашко*

Петро Ротач

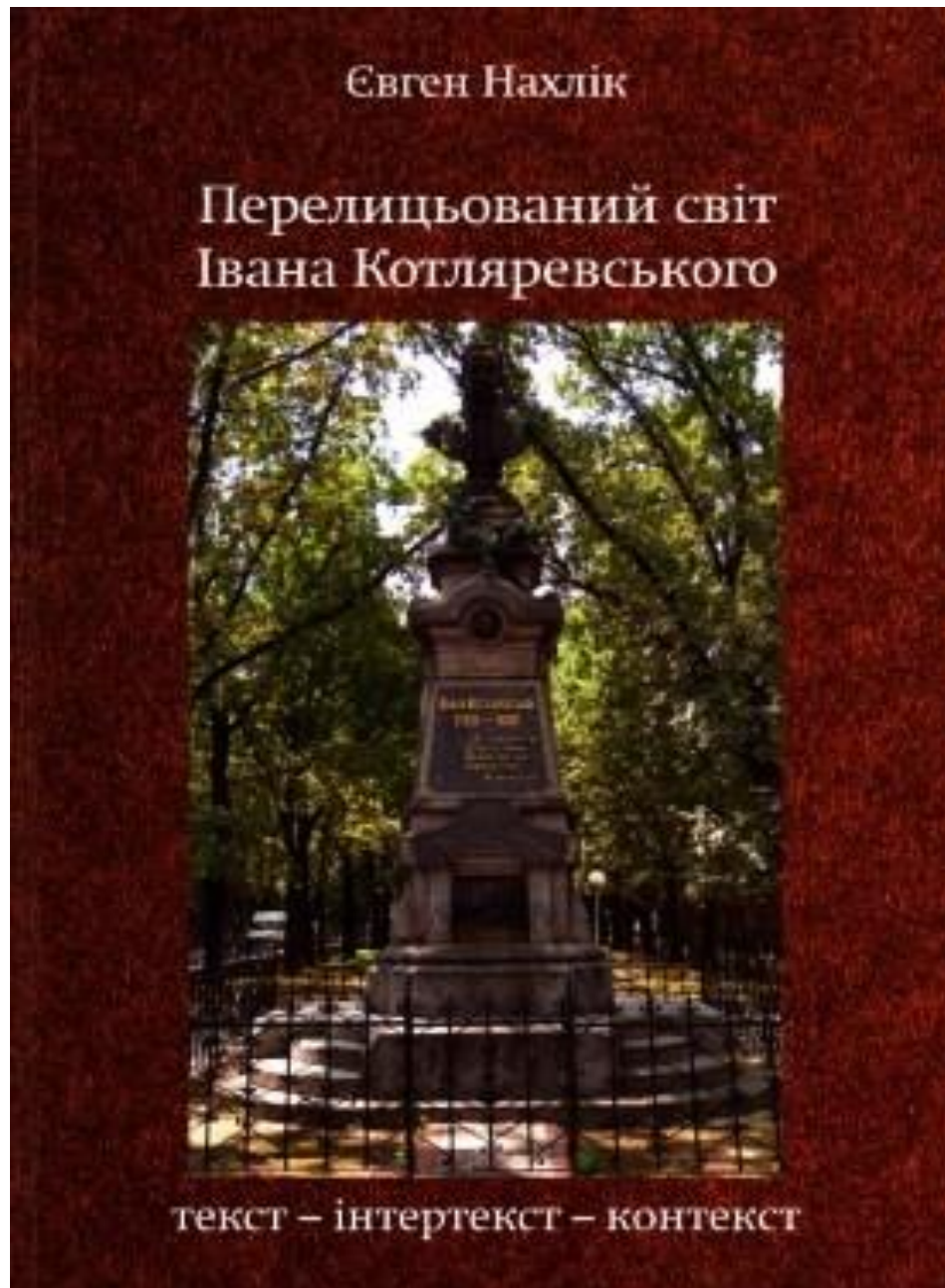

Іван Котляревський
У ЛИСТУВАННІ

Петро Ротач. Іван Котляревський у листуванні.

Опішне: Українське Народознавство, 1994. 336 с.

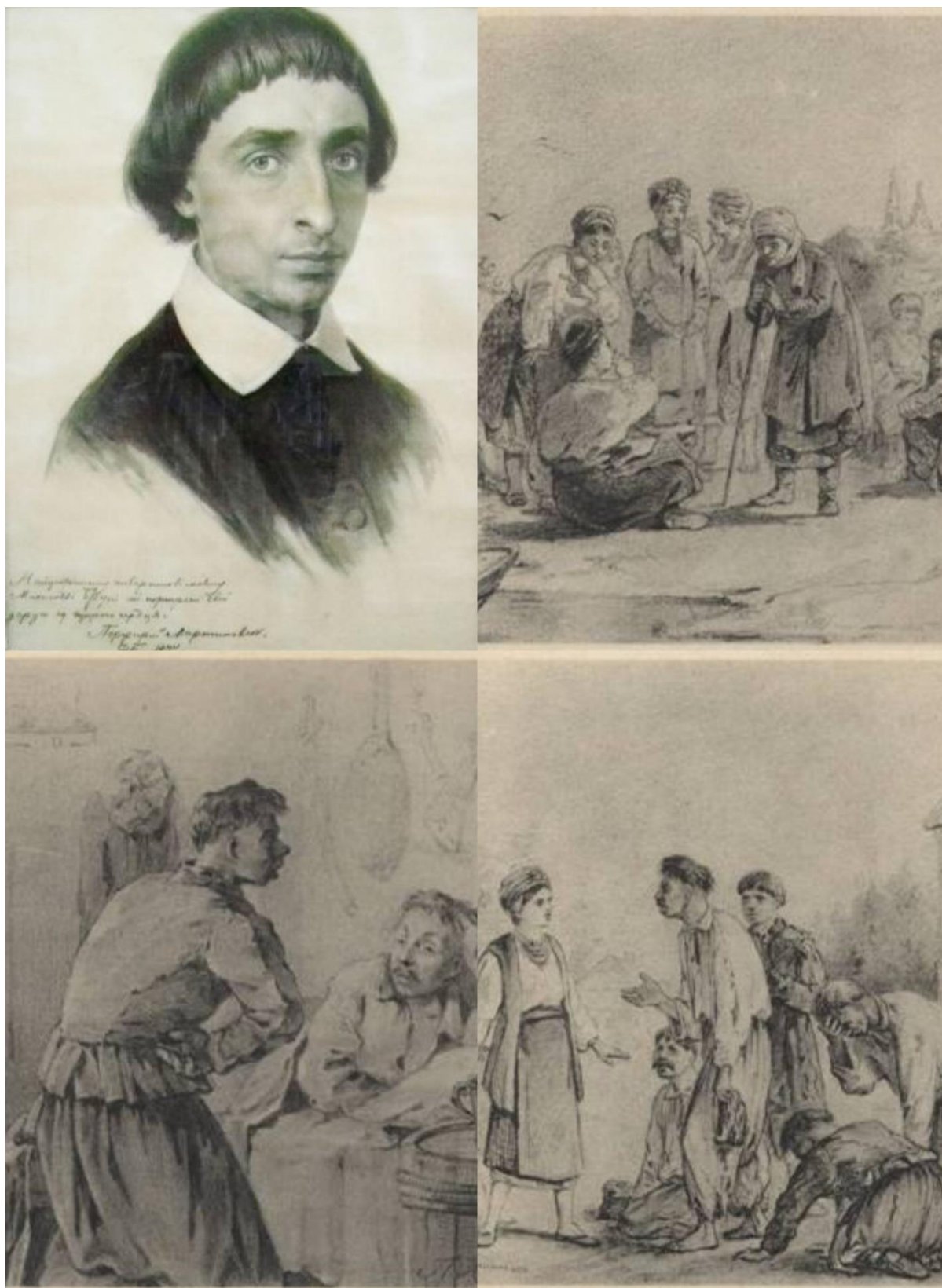
**Євген Нахлік. Перелицьований світ Івана Котляревського:
текст – інтертекст – контекст: монографія. Львів, 2015. 543 с.**

Петро Кралюк. Іван Котляревський: між імперією та Україною. Тернопіль: Навчальна книга–Богдан, 2021. 248 с. (Серія «Ім'я на обкладинці»).

ІЛЮСТРАТОРИ ПОЕМИ «ЕНЕЇДА»

Порфирій МАРТИНОВИЧ

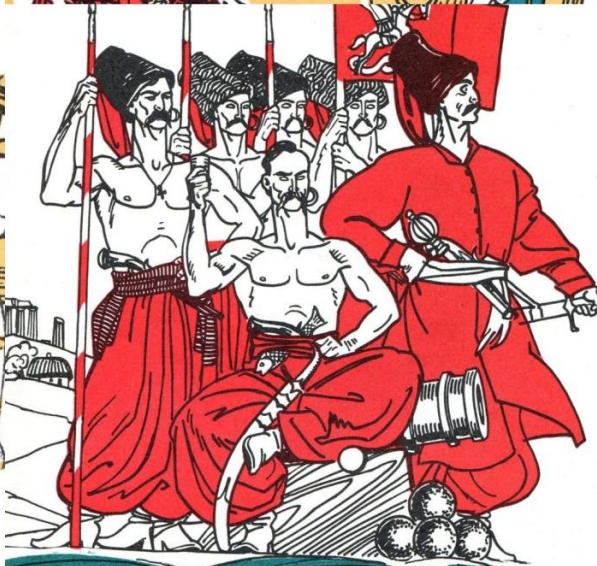
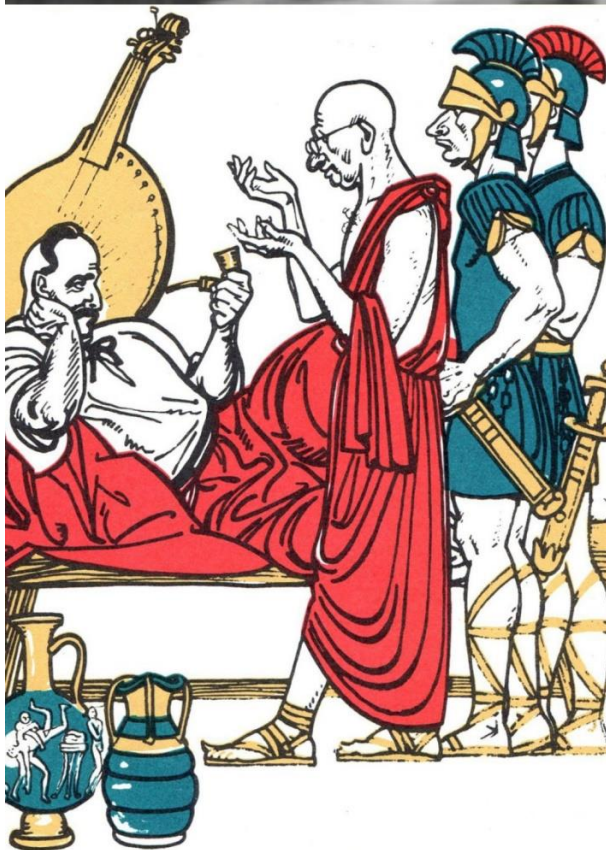
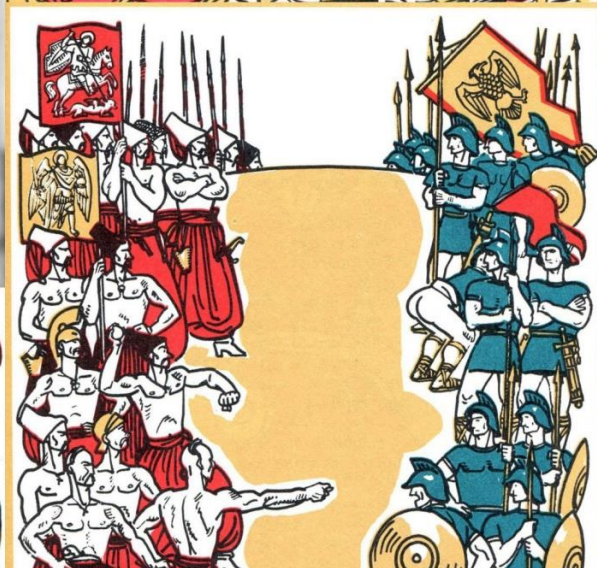
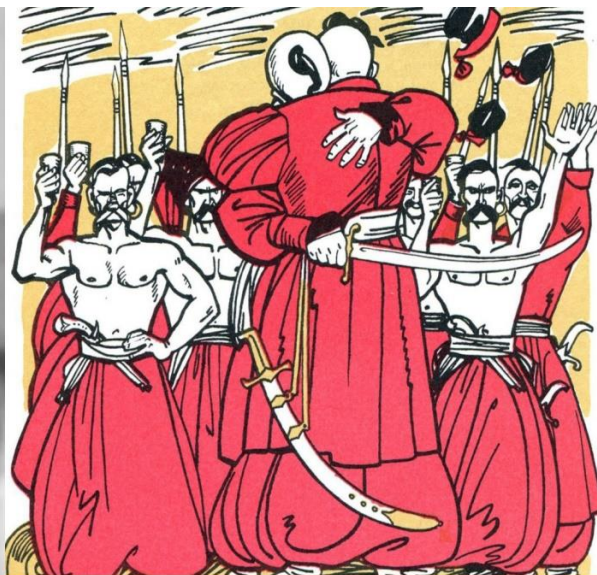

Ілюстрації Порфирія Мартиновича до «Енеїди» І. Котляревського

Ілюстрації Порфирія Мартиновича до «Енеїди» І. Котляревського

Анатолій БАЗИЛЕВИЧ

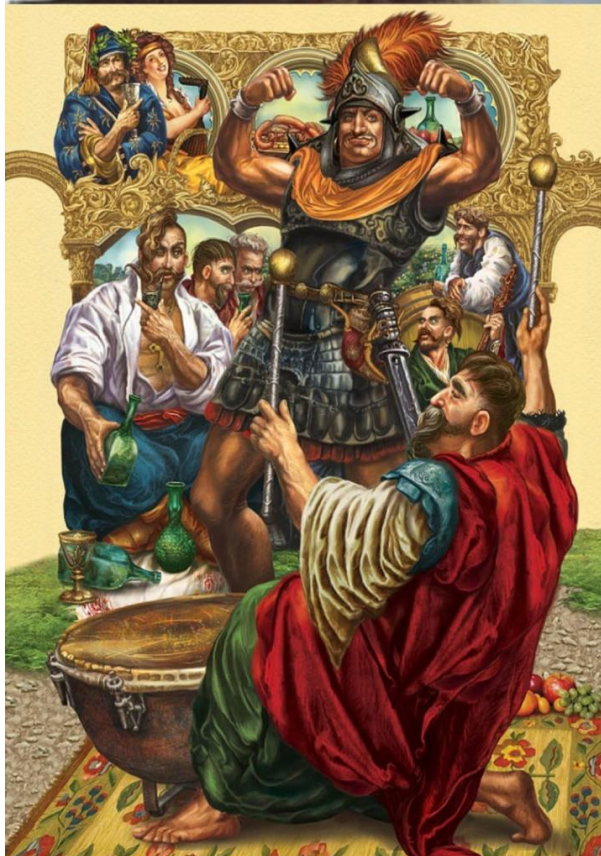

Ілюстрації Анатолія Базилевича до «Енеїди» І. Котляревського

Ілюстрації Анатолія Базилевича до «Енеїди» І. Котляревського

Оксана ТЕРНАВСЬКА

Ілюстрації Оксани Тернавської до поеми «Енеїда» І. Котляревського.

Київ, 2011 р.

Ілюстрації Оксани Тернавської до поеми «Енеїда» І. Котляревського.
Київ, 2011 р.

«ЕНЕЇДА» У ТЕАТРАЛЬНИХ ВИСТАВАХ

Вистава «Енеїда» на сцені Херсонського театру імені Миколи Куліша

Вистава «Енеїда» на сцені Івано-Франківського драмтеатру

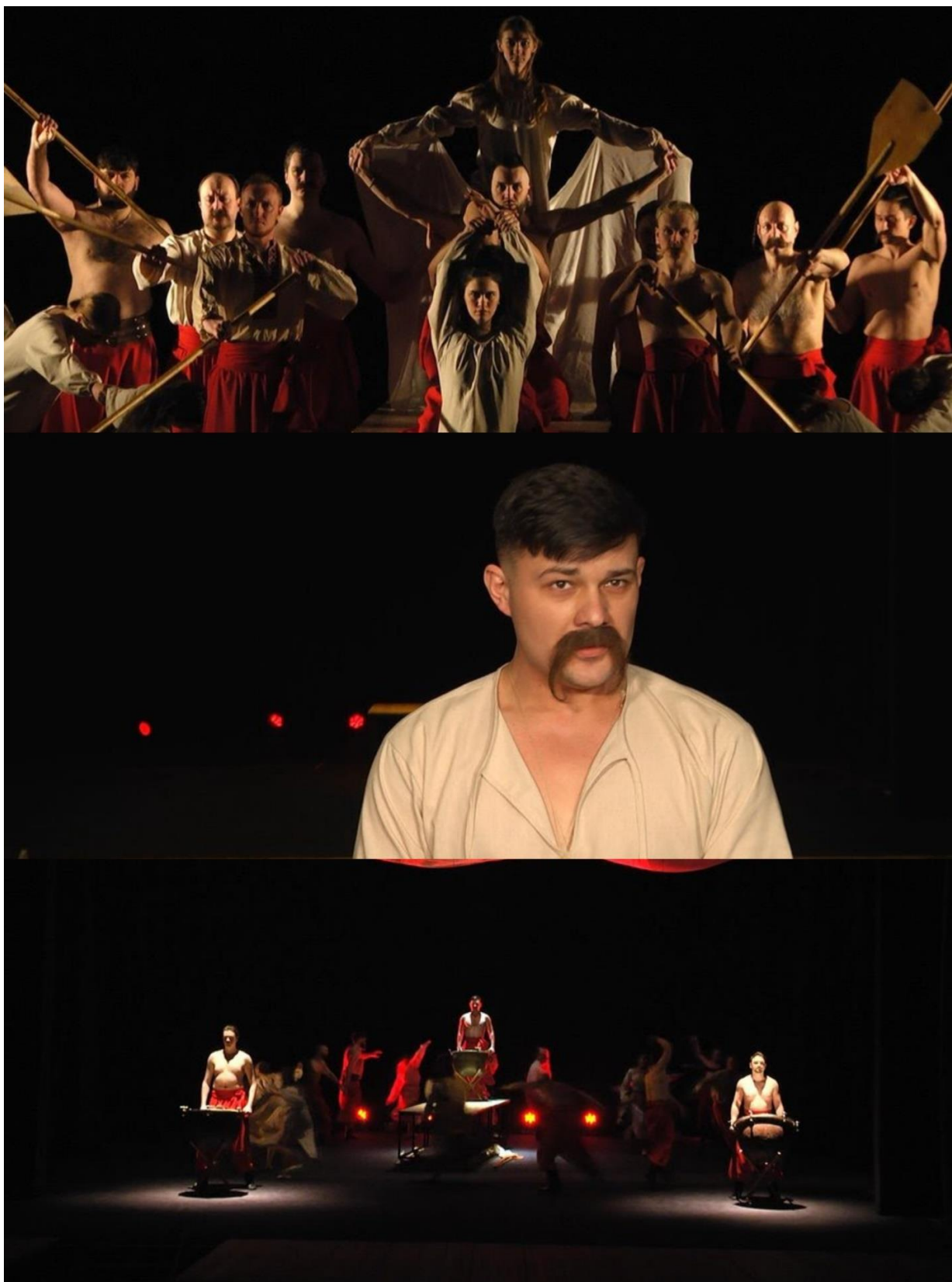
Вистава «Енеїда» на сцені Івано-Франківського драмтеатру

**Вистава «Енеїда» на вершині гори Піп Іван у Карпатах, зіграна
акторами Івано-Франківського драмтеатру**

Вистава «Енеїда XXI» на сцені Одеського академічного українського музично-драматичного театру імені Василя Василька

Вистава «Енеїда» на сцені Хмельницького обласного академічного муздрамтеатру імені Михайла Старицького

**Вистава «Енеїда» на сцені Рівненського академічного
українського музично-драматичного театру**

**Вистава «Енеїда» на сцені Полтавського академічного
музично-драматичного театру імені М. В. Гоголя**

Вистава «Енеїда» на сцені Волинського академічного обласного українського музично-драматичного театру імені Т. Г. Шевченка